

Palócföld

LI. ÉVFOLYAM • 2005. 2. SZÁM

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

— —

— — — —

100 éve született József Attila:
Konczek József, Magyar Barna,
Széki Patka László, Szokoly Tamás, Bozó Gyula,
Császtvay István, Gáspár István Gábor művei

— — — —

Kovács Tibor írása
a rimaszombati költőről, Veres Jánosról

— — — —

Palócföldi világunk:
Pekár István, Boros Sándor, Máté Lászlóné
tanulmányai

— — — —

Jakab Gabriella tanulmánya
Bérczy Károly ismeretlen dráma-fordításáról

— — — —

— —

Bencze Péter: *Kiszáradt fa*
(részlet)

HASZNÁLATI UTASÍTÁS A 2. SZÁMHOZ

Ebben az évben minden számunkban talál az olvasó József Attilához köthető irodalmi művet. Nemcsak a költő életművének elemzése érdekel bennünket, hanem az utóélet, a kultuszképződés megannyi jelensége is. Így aztán elküldtünk egy salgótarjáni Párizsba (Gáspár István Gábor), hogy ott keresse meg József Attila nyomát. Holott elég lett volna elmennie Forgách-telepre, a város peremére, mert mint Bozó Gyula írja, látták ott József Attilát. Éppúgy, mint Petőfit 1849 után... A kultuszképződés lelki alapjai koroktól függetlenül léteznek.

Feltűnhet, hogy Konczek József egyre gyakrabban van jelen a lap hasábjain. Nem véletlen, hiszen a *Kilencek* egykori tagja mára már nagyon súlyos, meghatározó életművet alkotott, amelyből szívesen válogatunk. Nem szólva arról, hogy visszatért szülőföldjére, Magyarnádorba, s így Nógrád megye jelenkori irodalmi értékei ismét gazdagodtak.

Van egy bekeretezett nevünk is, Jasper Gyuláé. Április elején hunyt el. A költészet művelését újrakezdő költő, akit szerettünk volna lapunkhoz kötni, de már ez hiába való remény. Veres Jánosra is emlékezünk, a rimaszombati költőre, aki talán még mindig nincs megfelelő helyen az irodalomtörténetben, pedig életműve értékes része e tájnak, s a *Palóc madonnák* című verse valóban különleges alkotás.

A körülöttünk változó világra most is többen hívják fel a figyelmünket. Pekár István, aki a Duna televízióból hazatért szülőföldjére, Herencsénybe, szinte megszállottan próbálja megmenteni mindazt, ami a palóc kultúrából, jellegből megmaradt. Nagy álmai vannak, itt a helye közöttünk. Boros Sándor tanulmánya tavaly október 25-én hangzott el előadás formájában Salgótarjában, a múzeumban, azon a konferencián, amelyen Salgótarján és Nógrád megye hatvanas évekbeli kulturális életéről tanácskoztak. (Az előadások anyaga hamarosan megjelenik kötet alakban is!)

Sok-sok fiatalot közlünk most először, akik részben nógrádiak, részben az ország más tájairól valók. Egyetemisták, frissen diplomáztak, tehetségesek. Majd az idő eldönti mi lesz velük. Jakab Gabriella mindenesetre szerencsésen startol, hiszen szakdolgozata írása közben megtalálta Bérczy Károly eleddig ismeretlen dráma-fordítását. Megjegyzendő, hogy az egyes számunkban is közöltünk pályakezdőt Kovács Erzsébet személyében, akinek Balassiról-Rimayról szóló írását az *Irodalomismeret* számára Kovács Sándor Iván gondozta óvó figyelemmel. De mi lapunkban is közöltük, mert végül is egy salgótarjáni fiatalnak az igazi indulása mégiscsak a *Palócföld*höz köthető.

Éppen itt tartottam a jegyzet írásában, amikor csörgött a telefon, s a toll kiesett a kezemből és mélyen belefűrődött a földbe... Dr. Horváth István, hatvanöt évesen elhunyt. A szó megszakad, a szív lassabban dobog: lapunk főszerkesztője volt egy ideig, történész, szépíró, közéleti személyiség. Most még nem tudunk mit mondani, majd visszatérünk a harmadik számban hozzá. A most készülő Csohány emlékszámunkban, amely az Ünnepi Könyvhétre jelenik meg szerepel majd utolsó írása, melyet lapunknak adott.

(p. m.)

Tartalom

József Attila 100 éve

Koncsek József	Versek a Dunaparton	207
Magyari Barna	Episztola egy elődnek	213
Széki Patka László	József Attila látomásaihoz	214
Szokoly Tamás	Karácsonyi jelentés	215
Bozó Gyula	József Attila Salgótarjánban	216
Császtoay István	Végjátékok	218
Gáspár István Gábor	Lelke magyarként riad meg	226

Új írások

Szokoly Tamás	Porszem az éterben; Egy agg beszélye a ködről	238
Jasper Gyula	Kamasz panasz; Tedd meg egyszer	242
Kellei György	Örvénylő évek	243
Pákovics Miklós	Galambok	253
Marafkó László	Álomi táj	254

Versekről, költőkről

Tandori Dezső	Rögtön aznap	256
Bakonyi István	Hatások. Bella István Juhász Ferencnek című szonettje alapján	259
Kovács Tibor	Veres János emlékére	264

A világ körülöttünk

Pekár István	Belső-Cserhát; Életünknek nyoma maradjon	266
Máté Lászlóné	Kulturális tőke és szabadidő	269
Boros Sándor	Negyven év múltán	276
Bán Mihály	„Egy szeg miatt a patkó elveszett”	283

Nagyon fiatalok

Zsibói Gergely	Temetetlenek	294
Juhász Péter	Stílusgyakorlat	300
Szendrey Ildikó	Csillagok, árnyékok	301
Dömény Veronika	Zárlat	303
Csizmádia Krisztina	Zöldszín lombok; Laza ma a hold...	303
Jakab Gabriella	A címzetlen levél – Bérczy Károly ismeretlen dráma-fordítása	304

Művészet

Gaál József	Szabó Tamás Balázs János naív festő köztéri szobortervéről	310
Fodor Miklós	GHYMES: Éghymese	313

E számunkban Bencze Péter (Salgótarján) fotói láthatók.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; főmunkatárs: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*); szerkesztők: dr. Kovács Anna, Bagyinszky Istvánné (*szerkesztőségi titkár, telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület Andrássy út 45.*) • 2005-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 05555-8867 • INDEX 25925

Lapunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

KONCZEK JÓZSEF

Versek a Dunaparton

– Szonettek egy régi bölcsészvonzalomról –

*Én elnéztem, hogy friss korom szítál
A rakodópart mészlépcsőire,
Ujjamon pillogtattam egy szárnyas tátikát,
Es felsejlett benne az ízek ágy ínye*
(Önidézet: Napló, 1965)

Mari telefonált

Mari, mikor a hirdetőoszlopnál
Vártam, hogy fiúdnak telefonálj,
Esküszöm, azt hittem, ha szót se szólnál,
Enyém lehetne szád, a néma száj,

Amelynek rúzsos, rajzos fintorgása
A fülke üvegén üzent nekem,
És úgy beszéltél, hogy akárki lássa,
A nagyjelenet – jelentéktelen.

Te, te, te – szememben hajladozó lány,
Gyengédségedből fel-fellobbanó láng,
Játszó édesnővérem, védtelen,

Lélekpróbának bölcs, szellemes botrány –
Mért van, hogy szájam széle most is megráng,
Mint szájad tükre – ablaküvegen.

Hess innen!

Amit találtam, mind leírható volt,
S mosolyogtak, hisz rábólintgatunk,
Mint hivatkozható, élő tanúk –
S csak azt tudtam: felettem kék az égbolt.

Valami más is van még, ami megfog.
S mi az, mit átengedhetünk nekik?
mivel az ő jövőjük eltelik:
a letakarva meghódított célok!

Láttam csillanni szemükben az érdek
színét, s az is lehet, nem bántam őket,
de nem volt jó, hogy én olyan legyek.

Az én világomba a tiszták fértek.
S bár volt ott még hely, addig fel se nőttek.
Hess innen, zöngő zöld-arany legyek!

Megfagyott óriáskő

Én elefántot rajzoltam, ormányos
Böhöm nagy hőst, aki mégis szelíd,
És könnyedén és játszva élteti
E tűrhetőbbé élhető nagy várost.

Az elefántok énekelni tudnak.
Hát nem hitted? Hát ne hidd el nekem se!
Hogy tévedésem véltlen rendbe mentse
Csacska reményét minden pincezugnak.

Drágám, angolhajú lány barna nőtény,
S mezítlábkám, barátnőm, hajnali
Száz lélekfőrend s Indiám időnként

Hogyan zúdult közénk a semmi-törvény,
Mely nem engedett a karjaidba hajlani,
s csak állok. Megfagyott óriáskőként.

Ugyanolyan

Először is – jó birtokba venni
A partot, ahol szemközt, túl a vízen
Szimmetrikus horgászdamil szisszen,
Mint itt, s kődökben oszlik képtelenné.

Ugyanis látni való az, hogy másként
Miénk egy elfoglalt széles határ,
Mint kikapdosni belőle (s amivel aztán hazajár,
És ismétlődik, eszik, alszik, ráér...)

Először is nagyon pontosan
Meg kell nézni azt, ami a Dunaparton történt,
S tudni, ha nem látszik is,

Hogy alkottak rá törvényt,
Miként (ha föloszlatva is)
...Végeredményben ugyanolyant.

Terjedelmes idők

Bizonyos mennyiségű megalázás
Kell hozzá, hogy eltörjön a mosoly szájamon,
Én hideg kövön ülve egymagam is vállalom
Az alulról felfázást.

A Dunán terjedelmes idők úsznak.
Köd van. S nincs helye hajónak, ladiknak.
Halott az ott? Nem, nem, tán hasonlít csak.
S ez itt nem vérszag, csak kisfiú-húgyszag.

Ugyan, ladik! Az – Tiszán szokott járni,
S itt kis ökrök a motorosok, a part pedig jászol,
Láncuk, csörög, s lám-lám, fehéren habzik –

Jaj, ... nem! Hiába vágynék idillt bármi
E hideg reggelen. A Duna gyászol,
S a parthoz korhadt rönk verődik. Bagzik.

Szúzek

Drágám, ez csak a rímek kényszer-képe,
Bocsáss meg, annak mondlak, aki nem vagy.
Ámbár egy lélek-teljességre mért agy
Az „egyáltalán” csodájába férne.

Lehet, valóban ez marad örökké?
Ülni veled a kopott lépcsők rendjén.
Mint két friss lélek. Ördögnek a tömjén.
Két nyers idegzet. Van, ki elé lökné –

Így hát az édes genitáliáink
Ki voltak röhögve, drágám, tehát megalázva,
És ragyogott a szentté kiherélt

Testvérhős, dicsérve morcos Káint.
Én nem tudtam hozzád bújni, bár nagyon fáztam.
Tehetnék szemrehányást? Igen. Mindenért.

A jó filozófus

Nem lenne jó menet közben vennem föl a lépést
Átlagnépemmel, mert úgy nem tudhatom,
Hogy jó-e úgy, s lehet, hogy félreértés
És késő – egy útemben, egy úton.

Ugyanis, még mielőtt a dolgaimhoz kezdek,
Akarnám tudni, ki, miért, milyen,
Hogy miben vétkeznek, akik vétkeznek
A később kívánatos ritmus törvényeiben.

Hiszen, úgy vélem, elménk azért roppant
Tehetségű a lépések alatt,
A történelem lábdobogásában,

Mert az érdeklő máig is, hogy milyen csizma koppant
Koponyánkhoz, ha a menet nélkülünk haladt
Tovább. S nyomán csak véres, sáros kása.

Nyugodtan félreérti

A vers a kezem el ne engedhetné,
Bár... ne vezetgessen, csak tudjam, itt van,
Kettőzzön meg igazságaimban,
S ne – eltörvén – arcomat vágja ketté.

Magamon kívül kell látnom a férfit,
Ki idő adta előnye okán
Élte a törvényt bátyyon és apán
Túl – s magát nyugodtan félreérti.

Kívül emígy. S hát nem is tudható,
Mire volnék, míg belül eltakarnak
S ekként ugyanúgy nem látszik az arcom,

Gőgicsélve lennék nagyapó?
Hát hogyan érteném magamra az ilyen hatalmat,
Hisz ugyanaz, mint aki ellen harcol.

Kanpofák

A bokrok közül egy kanpofa, rusnya –
Amikor titkos testrészedhez értem,
Én megaláztatást még olyan mélyen
Nem éltem, mint akkor, márciusban.

És ezt tették később is. Úgy lapoztak
A test, a lélek lapjai között,
Hogy összerendezték tőlük az ösztönök,
S ők elemezgettek. Húsz évek hosszat.

Nem bakördög, vagy Pán! Csak pusztá kényeső,
Bár barbár egytől-egyig. Meztelenségében,
Hogy ártatlanságunkat eltakarjam.

Azt kívántam, hogy bibliai kénese
Hullna rájuk, övék mind a szégyen.
Olyan kanpofák közt nem fogantam.

A szerelmesnek

Voltak, voltak már költők, s szép számmal,
Kik fölérzik a fájdalmat a földből,
S hogy gömbölyül a vihar, mikor döndül,
Azért mondják, hogy szép. S nem ímmel-ámmal.

Hát ne tudták volna néven nevezni,
Hogy vértől lucskos földre vértől lucskosabb
Idő ez – ugyan a képei még titkosak –
S nem oldoz fel, csak mélyebbre mereszti

Karmait a sündisznóként kucorodó Földbe,
Mely maga is tüskékkal védene magát,
S már-már kéjes görcsben forrnak egygé,

Jaj, iszony elélvezni bármely asszonyölben
A szerelmesnek, akit kielégülés hat át,
Ahelyett, hogy riadalmát világgá remegné.

Halott, nyugodj!

Halott, feküdj! A gyökér rád vigyázzon,
Vitézi szolgál, dárdákkal, vasakkal,
Ügyes kulissza voltál, bátran taglalt
Léc meg vászon, festék meg léc meg vászon.

Ügyes játészó. A jogra felsereglő
Erőt varázslatoddal lekötötted,
Szemsugarak csendültek meg körülte,
De... arcodon emberi volt a szeplő.

S az új barbárok buzgón hörögtették
Morgatták-zúgatták gépeiket
A benzinszagba bugyolált mezőkön,

Peregni kezdett rólad is az előregült festék,
S azzal együtt az idő téged zárójelbe tett,
Hogy – ha van tavasz még – özönöljön.

Dajkálj életre

Erősnek kívánt volna a bajnok.
S még... malmok volnánk, vagy mi? – „örlő malmok.
Gyémántot örlők.” Én? Ingó boka.
Az érzékeny csend legtetőfoka.

És hallgatás, amint a helyemen,
A lépcsőn ülve figyelem,
A tulsó parthoz véresen verődöm,
Mint vízbe lőtt vagy bedarált elődöm.

(A szerelem itt hallgatott velem,
Mint békésen elvérző türelem,
Eloldhatatlan.

Duna! Ártatlan Duna, azt kívántam,
Mint rét feküdnék alattad virágban,
Minket dajkálj életre új alakban.)

Episztola egy elődnek

(avagy József Attila 100. születésnapjára)

nincsen ami van s az se amit hittél
csupán tárgyas komfort aki itt él
a szédítő füst folyton arcunkba vág
álnokság alvázán bűg a gazdagság

harmadnapja nem találom önmagam
a bőrrel határolt csont-hús barakban
nézd kétszer húsz esztendőm negyvenkedik
hatalom hogy élek de vajon meddig

múmiák és mániák lenyomatát
vizsgálja az ördög keresi magát
s hogy nálam a stressz-tél ne legyen örök
ha kell alkohollal agysejtet ölök

munkál a bűn bennük kocsit elkötnék
szorgalmas maffiózói a földnek
s míg az infarktus el nem bánik velem
beszerzem gyönyörűszép pészme kerem

József Attila látomásaihoz

aki ázik
és fázik
de eszmélete
a síneken
ki nem siklik

halotti lepled Nagymagyar-
ország térképe lett
íme hát meglelted azt amit
tőled is rég eloroztak

felöltöd ha elköltöd
átköltöd az összes öl-
döklöt köldököd zsinórján
félrelökött lobogók

hazátlan s apátlan léted
pengeélén táncolva
terelve halódó holdakat

kiköltötted a világ
romlékony tojását de
mozdonyod füstjében megkotlott

Karácsonyi jelentés

Bicsakló biciklin J.A.
megérkezik a másvilágról.
Karácsony van. Hóttalan tél.
Tűz nélküli tűz világol.

Porozni készül az út. A
borotva szélben angyalka fű
meleget deres ágra.
Száján perdül lángkoszorú,

habosodik hitvány ének.
Hideg leli a sebzett torkot.
Emlékeztek: az a régi isten
szóttalan is folyvást morgott.

Hej, ha tudnék szentségelni
tisztán, szépen, holtra-rúgottan,
– megidézném a régi istent,
J.A-t, tündöklő-kopottan.

Karácsony van. Hóttalan tél.
Tűz nélküli tűz világol.
Bicsakló biciklin J.A.
megérkezik a másvilágról.

József Attila Salgótarjában

Ismerek egy idős salgótarjáni embert, Sanyi bácsit. Aki eredetileg nem salgótarjáni volt, aztán tarjáni lett.

Alacsony termetű, vidám tekintetű öregúr. Csak a bajusza szomorú az orra alatt. Kezében botot tart, szinte állandó jelleggel, annak segítségével tesz naponta több kilométeres sétákat Salgótarján fő- és mellékutcain, meredek lejtőin.

És séta közben verseket mormol, József Attila-sorokat.

Ezeket, többek között:

„Roskad a kásás hó, cseperészget a bádogeresz már,
elfeketült kupacokban a jég elalél, tovatűnik,
buggyan a lé...”

És ezeket:

„Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

A költeményeket pontosan, hibátlanul mondja, fejből tudja, s nagyon szereti őket.

És egyáltalán nem zavarja, hogy az utcán mondja, s nem otthon. József Attilával ő az utcán is otthon van.

*

József Attila és Salgótarján – ez így bizony fura társítás, fura szókapcsolat. Olyannyira, hogy talán nem is létezik.

Tudjuk, és „létezik”,

hogyan

Móricz Zsigmond többször is járt, és hosszabb ideig tartózkodott Salgótarjában,
és az is,

hogyan

Radnóti Miklós feleségével, Fannyval vonaton keresztül utazott Salgótarjánon,
felvidéki rokonokat látogatva és a családi gyökereket kutatva,
és az is olvasható,

hogyan

Márai Sándor, Kassára utazva, gépéről letekintett Salgótarjánra, miközben az
emberi lét értelméről és mulandóságáról elmélkedett,

no, de,

József Attila? Ő, hogyan kerül a képbe? Ő aztán nem, vagy nemigen! Arról
ugyanis senki nem hallott, nem olvasható, hogy ő és Salgótarján...

Ez így élt egészen a legutóbbi időnkig, akkor viszont...

Akkor viszont, néhány évvel ezelőtt...

egy volt bányászfeleség határozottan állította, hogy találkozott a Salgótarjában
tartózkodó József Attilával. A Forgách Antalról elnevezett bányatelep egyik laká-
sában, az övékben, a sajátjukban.

Elmondása szerint József Attila sápadt fiatalember volt, sovány és alacsony termetű. Sötét zakót viselt, mellet közepén nyakkendő lógott.

A bányászasszony szemében a sötét zakós, nyakkendő József Attila előkelő úriembernek tűnt, olyanak, aki nem egészen közéjük való.

Hogy a személy nem más, hanem József Attila volt, azt abból tudta meg az egykori bányászfeleség, hogy az bemutatkozott, megmondta a nevét.

Arról azonban, hogy József Attila mi célból járt a salgótarjáni Forgách-bányatelepen, az egykori bányászfeleség nem tudott felvilágosítást adni.

Ennyit mondott: Nem egyedül jött, volt vele valaki.

S még hozzátette az egykori bányászfeleség, hogy amikor a két személy kilépett a kolóniai lakásból, már sötétedett. A Forgách-telepi kis házakra rátelepedett a köd. Belepte a vidéket, a lombjukat hullató fákat. Aztán minden elcsendesedett.

Ősz lehetett.

Hogy mikor, melyik évben volt az a bizonyos ősz, azt hiszem, az örökre titok marad.

A többi titokkal együtt.

*

Nővére, Etus 2004-ben hunyt el. 102 évet élt.

Őt 32 évesen temették el. Először Balatonszárszón, utána a Kerepesi temetőben többször is.

„Attila, jaj a véget elsiettek,

Behódoltál a roppant űrhidegnek”.

E sorokat 1962 végén, József Attila halálának 25-ik évfordulóján vetette papírra a 25 éves Baranyi Ferenc.

Fülemben csengenek azóta is ezek a sorok, ma is szíven ütnek.

Nem tudom egészen bizonyosan, miért.

*

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető tanára, az irodalomtudós Bóka László, aki Radnóti mellett József Attilát is személyesen ismerte (s felettébb tisztelte), közel félévszázaddal ezelőtt ezekkel a szavakkal bocsátotta útjára tanítványait, a jövő tanárait, irodalmárait:

„József Attilára pedig különös gonddal figyeljenek, és ügyeljenek. Tőle tanuljanak, mert tőle tanulhatnak.

Ő a példa, ő az etalon, a hiteles mérték. Kolosszálisat alkotott a magyar líra területén. Talán ma még fel sem lehet mérni, mekkorát.

Az elkövetkezendő évtizedekben (évszázadokban) nem hiszem, hogy bárki is felülmúlná őt. Az nagyon nehéz feladat lenne.”

Mit mondhatunk erre, ezekre az „intelmekre” József Attila 100-dik születésnapján?

Végjátékok...

A makói József Attila Népi Kollégium végnapjai (1948–49)

A 2000 májusában a makói múzeum alapítására törekvő kísérletek s az intézmény munkásságának félévszázados emlékeit idéző ünnepségen többször szó esett az 1949-as (centenárium) *Csanádi Kalendárium* történetéről is. Az ekkor elhangzottakból fölillant, hogy itt, ebben a „nyugtalan mezővárosban” – sokunk valódi vagy szellemi szülőföldjén sem jellemezhető az akkoriban zajló folyamatok tartalma és lényege sémaszerű vagy – manapság már különösen – sutának érzett, évtizedek alatt elkoptatott frázisokkal. Ma már tudjuk, hogy társadalom- és művelődéstörténetünk fordulópontjai, különösen pedig a helytörténeti, a regionális események nemegyszer milyen véletlenül bukdácsolva, olykor kompromisszumok sorában születtek vagy éppen törettek meg.

A véletlen és a politikai „sorsszerűség” furcsa viaskodását értük meg akkoriban Makón, iskolánkban és pezsgő életű irodalmi társaságunk életében egyaránt. Bár ezek történetéről több visszaemlékezés, illetve helytörténeti kutatáson alapuló összefoglalás is született, kevesen ismerik, milyen politikai események és folyamatok diktálták, s miféle emberi helytállás vagy éppen kicsinyesség, irigység húzódtott meg kollégiumi-irodalmi társasági életünk felszámolásakor.

A kollégium végnapjai

Egykori osztályfőnökünk, Giday Kálmán életének alkonyához közeledve írta meg makói pedagógiai törekvéseinek történetét. (*A makói József Attila Népi Kollégium története*. In *Csongrád megyei Hírlap*, Makói kiadás, 1986. február 6–10.) A Nemzeti Parasztpárt makói szervezete – olvashatjuk Giday visszaemlékezésében – már 1945 nyarán felismerte egy kollégium alapításának a szükségességét. A mérlegelésben és a döntésben segítette őket, hogy Hódmezővásárhelyen már jó néhány éve sikeresen működött a Cseresnyés Kollégium. Ennek mintájára kezdeményezték tehát Csanád megye tehetséges fiataljai számára egy új kollégium alapítását. A próbálkozást a Nemzeti Bizottság, valamennyi koalíciós párt, a Szociáldemokrata Párt, valamint a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt is helyeselte és támogatta. Ezek a kezdeményezések – emlékezik Giday – összeforrtak a gimnáziumi cserkészcsapat munkájával és az ugyancsak az iskolában működő József Attila Diákegyesület akcióival is. (A cserkészcsapat vezetőinek, tagjainak többsége helyi iparos-, kereskedő-, alkalmazotti vagy tisztviselői és szakmunkás családból származott, de volt közöttük néhány vonattal bejáró, falusi parasztyerek is.) A „civil” diákegyesület két alelnöke és a pénztárosa egyben a cserkészcsapat tagja is volt. A makói gimnáziumban a cserkészcsapat többsége igen figyelemre méltó egyéniség. Sokan – minden túlzás nélkül – száz, némelykor több száz népdalt ismertek. A folklór világában

igazán otthonosan mozogtak. Kiss Ernő Makó város 1945 utáni népszerű polgármester-helyettesének, a Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselőjének fia – például több népi hangszeren játszott. Vajda Zsuzsa, Arató Mátyás (később a matematikatudomány doktora, Széchenyi-díjas professzor), Ács Sándor (később a vezető hazai néptánc-együttesek jól ismert szólótáncosa) akkoriban már amatőr táncegyüttesükkel járták a vidéket. Többségük nagy tisztelője volt Karácsony Sándornak, a magyar cserkészmozgalom jellegzetes, meghatározó személyiségének. Giday így emlékezett vissza Karácsony-élményére: „Magam is a debreceni kollégium neveltje vagyok, hatott reám Karácsony Sándor s a többi, új utakat kereső pedagógiai törekvés, valamint a század több, ekkor még csak az iskolák szűkebb körében érezhető pszichológiai, elméleti tudatosság. ...1940-ben a *Szegedi Nevelésügyi Szemlé*ben jelent meg első tudományos igényű dolgozatom.” (Giday Kálmán ekkor még bizony nem is sejtette, hogy egykor ő is Makón lesz majd tanár. A folyóiratot ugyanis az a Tettamanti Béla szegedi professzor szerkesztette, akinek 1922 novemberében Makón a tizenhét éves József Attila a következő mondattal ajánlotta *Őszi alkonyat* című versét: „Kedves tanáromnak, Tettamanti Bélának.”)

Amikor aztán 1946 nyarán a koalíciós pártok felhívására az országban megkezdődött a népi kollégiumi hálózat szervezése, a „nyugtalan mezővárosban” két hét alatt, hihetetlen gyorsasággal megszervezve, már szeptember 1-jére, a tanévkezdésre működött a kollégium; negyven ágy, asztalteríték és tanulóasztal várta a diákokat. A kollégium megnyitó ünnepségén Farkas Imre országgyűlési képviselő, a Nemzeti Bizottság elnöke beszélt, majd dr. Hencz Aurél megyei tanfelügyelő, a Nemzeti Parasztpárt itt tevékenykedőt választott vezető testületének tagja ismertette a kollégiumi mozgalom célját és feladatait. A kollégium igazgatója Giday Kálmán lett. Beköszöntő beszédében az intézmény gyors létrejöttének körülményeit, a legkülönbözőbb erők összefogásának eredményességét méltatta. 1986-ban írt visszaemlékezésében említi, hogy a megnyitón két vers hangzott el: József Attila *Fiatal életek indulója* (ez a költemény egyébként később a makói népi kollégisták himnuszának számított), valamint Szabó Lőrinc *Szeressétek a gyermekeket!* című verse, melyet a legfiatalabb, egy 12 éves kollégista szavalt el, s szájából különösen érvényesnek tűntek a vers szavai:

„Tanítsd, melengsed te is, drága nap
csempézd zsebükbe titkos aranyad.

...

vad villámok, jó hangyák, kis csigák,
vigyázz reájuk, hatalmas világ.”

A kollégium negyven fős lakossága egyébként nagyon vegyes életkorú volt: hat tizenkét éves kisiskolás, tizenketten jártak polgári iskolába vagy gimnáziumba, a többség pedig felsős gimnazista, illetve kereskedelmi középiskolás, de néhányan – akik eddig autóbusszal vagy vonattal jártak be Makóra – az akkoriban szerveződő dolgozók gimnáziumának tanulói voltak, s akadt köztük, aki a maga huszonkét évével csak négy évvel fiatalabb, mint az intézmény igazgatója.

A Nemzeti Bizottság az induló, József Attila nevét fölvevő intézmény működési helyéül az egykori Issekutz-féle „tekintélyes családi házat” jelölte ki, de a helyi közigazgatás az épületet nem tudta a megszabott időre kiüríteni, így a kollégium átmenetileg a hajdani DEMKE (Dél-magyarországi Magyar Közművelődési Egyesület) épületében (ahol egykoron József Attila is lakott) kezdte meg működését.

A kollégiumban szinte azonnal pezsgő élet indult meg. Az elkövetkezendő időszakban négy stencilezett, úgynevezett szeminárium füzetet adtak ki. Az elsőben 6-6 Ady- és József Attila-vers, 2-2 Juhász Gyula- és Illyés Gyula-mű szerepelt. A második kötet – az iskolai tankönyv segédkönyveként – világirodalmi válogatást tartalmazott: Aragon, Heine, Puskin, Goethe, Milton és Petrarca jó néhány versét hozta. Ez azért volt különleges dolog, mert akkoriban az irodalmi tantervi anyag alig adott valami kitekintést a külföldi szépirodalomra, az idegen nyelvű irodalmat a diákok az adott nyelvi órák keretében tanulták, ha tanulták.

Citerazenekaruk is működött (többen otthonról hozták citeratudásukat), száj-harmonika-kisegyüttes alakult, furulya- és hegedűoktatás indult. Röplabda- és labdarúgócsapatot szerveztek, strandidényben – társadalmi alapítványok és támogatások segítségével – a strandon úszásoktatás folyt.

A kollégium költségvetésének 1/4-ét a környező helységek biztosították. Földeák szinte folyamatosan, néhány község pedig rövidebb-hosszabb időn keresztül átutalt ösztöndíjösszeggel járult a kollégium fenntartási költségeihez vagy a programok szervezéséhez. A kollégisták között tizenhárman voltak 1-5 holdas szülők gyermekei, nyolc kollégista szülei gazdálkodtak 5 holdnál nagyobb területen, öten pedig munkás- és napszámos családból jöttek. Hat gyerek tanítói, illetve falusi értelmiségi vagy alkalmazotti környezetből érkezett, nyolc-tizen voltak pedig azok, akiknek szülei falusi kiskereskedők, kisiparosok vagy vasúti alkalmazottak. Később még hat növendék érkezett, csehszlovákiai menekültként.

Giday Kálmán – ügyész – egy személyben volt a kollégium igazgatója, nevelőtanára és gondnoka. Ezért ért valamennyiünket villámcsapásként, hogy 1947 tavaszán egy amúgy jó szándékú és szerény, a Hajdúságból érkező, errefelé teljesen idegen pedagógus toppant be, aki a Népi Kollégiumok Országos Központjának igazgatói kinevezésével érkezett. A papíron az szerepelt, hogy dr. Giday Kálmán egyidejű fölmentésével őt nevezik ki a makói József Attila Népi Kollégium igazgatójának.

Ekkor valóságos bújócska-fogócska kezdődött az igazgatói poszt körül... A gimnáziumban Giday a nyolcadikosok osztályfőnöke volt. Tari János, a József Attila Népi Kollégium diáktitkára is abba az osztályába járt. Ő árulta el nekem, hogy néhány nappal korábban már a fővárosban is járt a „Giday-ügyben”. Szabó Gergely főtítkárral beszélt a NÉKOSZ központjában, kérte Giday fölmondásának visszavonását, de eredménytelenül. Eltűnődve mondta:

– Te, ezek teljesen hülyének néznek minket. Azt mondták, Gidaynak mindenképp mennie kell a kollégium éléről.

Hallottuk aztán Hencz Auréltól, hogy a makói Nemzeti Bizottságáról, sőt a Nemzeti Parasztpárt makói vezetői is telefonáltak már a fővárosba ebben az ügyben, de azt a választ kapták, hogy tudomásuk szerint Giday nem kapta meg a fölmondó levelét, tehát ne keltsen senki pánikot, ne hisztériázzon senki. És levelet sem kell a makóiaknak írni az ügyben, hiszen ha nincs intézkedés, nincs mire válaszolni. – Hát, meglehetősen furcsa helyzet – mondta Hencz –, hiszen nincs fölmondás. Márpedig így azt sem megfellebbezni, sem jogilag vitatni nem lehet. Közben meg csak telik az idő...

Néhány nappal később, az egyik reggel, még az iskolai becsengetés előtt Tari János a fülembe súgta: Gidaynak tegnap késő délután megjött a fölmondó levele, persze sokkal korábbi dátummal keltezve. Összenéztünk, szavak nélkül is értettük

egymást. A tervezett úthoz természetesen nem kértünk engedélyt az iskolában, hiszen ha sikerül a tervünk, úgyis beszámolunk az eredményről, ha meg nem, s hiába utaztunk, minek szégyenkezni?

Másnap, a nagyállomáson, a kora reggeli vonatnál azonban igencsak zavarba jöttünk. Rajtam és Jánoson kívül még négy osztálytársunk – nem csak kollégisták – toporgott a peronon. Egyikőjük, Bárdos, a kollégium ifjúsági önkormányzatának tagja, a többiek meg „civiliek”, köztük egy cserkész. Eleinte egymás előtt is titkolózni próbáltunk, de egyhamar kiderült, hogy valamennyiünk Budapestre váltott jegyet...

Most már tehát együtt mentünk. Pesten egyenesen a NÉKOSZ országos központjába. Tari mutatta az utat. Szabó Gergely már néhány mondat után a két tenyérrel csapkodta az íróasztal melletti székének sárga színű, hajlított karfáját.

– Már ott a papír – pattogott a hangja. – Már Makón a papír. Egyetlen napig sem maradhat tovább igazgató!! Egyáltalán, hogy kerülhetett oda ez a Giday? Azok után a debreceni egyetemi évek után, az ő politikai előéletével?! Örüljön, hogy eddig sikerült megúsznia!! És akkor még volt mersze fölszólalni a népi kollégium igazgatóinak országos értekezletén, és még miféle hangon vitatkozott ott velem?!

Futva hagytuk ott az épületet, s némán bámultuk az Erzsébet-híd Dunában ázó romjait. Nem mertünk egymásra sem nézni, szinte lélegzetet venni sem tudtunk. Végül, nagy sokára tértünk magunkhoz, s csak meredtünk szóltanul egymás elfehéredett arcába.

– Menjünk el az Országos Népművelési Tanácshoz, annak Karácsony Sándor az elnöke. Ő volt Debrecenben Giday professzora, neki tudnia kell Giday egyetemi éveiről, neki tudnia kell az igazságot azokról az időkről, amiről most hallottunk. Ha igaz, egyetlen lépést sem teszünk többé az ügyben, de ha nem, nem maradhatunk tétlenek és nem távozzunk megvert kutya módjára! – állapotunk meg.

Telefonon azt a felvilágosítást kaptuk az Országos Népművelési Tanácsnál, hogy az elnök úr beteg, csak ritkán jár be. De megadták az otthoni számát. Mikor fél óra múltán felhívtuk, már tudott róla, hogy egy makói diákdelegáció hozzá igyekszik, Verpeléti úti lakásába. Délajt érkezünk, a család ebédhez készülődött. Gyorsan beszámoltunk hát a NÉKOSZ-székházban hallott dolgokról, s még inkább megrémültünk, amikor semmiféle meglepetést nem láttunk rajta. Félve, összeszorult torokkal hallgattuk:

– Persze, hogy ismertem már akkor Gidayt – mondta fejét csóválva. Tehetséges, szorgalmas hallgató volt. Amikor végzett, az egyetemre került. 1944 őszén vagy 1945 tavaszán ment Makóra tanítani. Gyerekük is volt már, egy vagy kettő. ... A bátyjával téveszthették össze, az – ahogy én tudom – Imrédy híve volt. De hogy Kálmán?! Á, őt egészen más fából faragták! – Elhallgatott. – Én sajnos beteg vagyok, már alig-alig járok be. Én csupán annyit segíthetek, hogy biztosíthatlak beneteket arról, hogy soha, életének egyetlen időszakában sem volt köpönyegforgató. A bátyjával pedig nemigen barátkozott, jobban mondva inkább az nem barátkozott övéle...

A család egyik nőtagja szólalt meg ekkor, már a majdnem kész terített asztal mellől:

– Két hónap alatt ez már a harmadik ilyen összecserélési eset! Milyen szomorú dolgok ezek!

Siettünk le a Verpeléti úti lakásból, amúgy is, a terített asztal már ott állt a szoba közepén. Ott, lent, a kapu előtt suttogva tanakodni kezdtünk, a kora délutáni személyvonattal kéne hazautaznunk. De mit tudunk mondani majd otthon?

– Próbáljunk még elmenni a Parasztpárt országos központjába! – javasoltam. – Az Operaházzal szemben van...

Már nem mertünk odatelefonálni, addig is valami bizakodásfélét melengethettünk magunkban. De azért eléggé tartottunk a dologtól, hiszen Szűcs Ferenc, Erdei Ferenc titkára makói volt ugyan, de Gidayt nem ismerte.

– Szigorú ember, úgy mondják – szólt félve egyikünk. – Nagyon őrzi Erdeit. ... Aztán meg, jó barátai vannak a NÉKOSZ-központban...

Tétován, kétségekkel telve jutottunk az első emeletig. Össze-összedugtuk a fejünket, suttogva taglaltuk az esélyeket. Egyszer csak megállt mögöttünk egy fiatal ember, olyan 25–30 éves ha lehetett. Később valaki azt mondta, valószínűleg Sipos Gyula volt.

– Hát ti mi járatban vagytok? Kit kerestek, mit kerestek? – kérdezte.

Néhány mondatban összefoglaltuk jövetelünk célját, s nem hallgattuk el reményeinket sem.

Ő újra kérdezősködni kezdett:

– Tehát makóiak vagytok? Népi kollégisták? És a kollégiumi igazgatótok védelmében jöttök? No, várjatok csak egy kicsit! – s besietett a szemközti nagy ajtón.

Bentről hangok szűrődtek ki, de csak azt lehetett hallani, hogy ketten beszélnek, a szavakat nem lehetett érteni. Nemsokára kicsapódott az ajtó, az előbbi fiatalember intett, hogy menjünk be, ő pedig tovább sietett a folyosón, mi meg tétován beoldalogtunk a szobába.

– Ti vagytok hát azok a makóiak? – Maga Erdei Ferenc állt föl az íróasztalától. Az asztalt megkerülve megállt velünk szemben, fél kezével támaszkodott csak rá. Várakozva jártatta végig a szemét rajtunk.

Sietve, kissé hadarva, néha kicsit megbicsakló hangon ismételtük el újra jövetelünk célját, félve, nehogy kimaradjon valami fontos az ügy történetéből. Erdei, a szinte megközelíthetetlennek hitt főtitkár kérte, hogy egyenként mutatkozzunk be. Mivel én beszéltem talán a legtöbbit, először hozzám fordult. Nevemet hallva komolyan rám nézett, megállított:

– Nem vásárhelyi vagy te? Ott ismertem valakit ilyen névvel az ipartestületben meg a vasútnál...

– Apám valóban vásárhelyi, csak később került Pestre. A Kén utcában, a vegyiművekben dolgozott. A bombázásokat ott élte végig, s mikor az ostrom után följött a pincéből, nemrégén, 46 tavaszán meg is halt gyors lefolyású, gyógyíthatatlan tbc-ben. Én akkor kerültem Makóra...

– És Diósszilágyi Sámuel főorvost ismered-e? Vagy legalább hallottál-e róla? Esetleg beszéltél is már vele?

– Sokszor találkozunk, hiszen ő a makói Parasztpárt elnöke, én meg a Népi Ifjúsági Szövetség makói titkára vagyok...

– Kollégista vagy?

– Nem, de amikor a Györffy Kollégiumból Liptai Ervin a kollégiumalapítás tervével Makóra utazott, akkor mi nyomban Samu bácsihoz mentünk, ott beszéltük meg a dolgokat. Aztán Samu bácsi telefonált, és ő küldött bennünket Paál Endre

alispánhoz, hogy ott folytassuk a tanácskozást. Ugyancsak ő telefonált Farkas Imrének is, a Nemzeti Bizottság elnökének. Akkor és ott kezdődött a kollégium szervezése...

– A kollégium a DEMKE épületébe került, ugye?

– Igen, igen. Ahol régen József Attila is lakott...

– És te, makói vagy? – fordult Erdei Tari Jánoshoz.

– Nem, én 'pátfalvi vagyok, nyolcadikos gimnazista. Nékem is osztályfőnököm Giday Kálmán. Én a kollégium ifjúsági titkára vagyok.

– A háború előtti különleges ösztöndíjjal kerültél a gimnáziumba?

– Igen, de évekig naponta jártam be vonattal az iskolába...

– Földetek van?

– Két holdat kaptunk, de apám nem sokkal később meghalt rákban, menthetetlen volt...

– Te is makai vagy? – kérdezte most Erdei Antalffy Sándortól.

– Mi Aradról települtünk át. Apám vasas, szervezett munkás, most a vasúti műhelyben dolgozik.

– Hát te? Ti hol laktok Makón? – kerített sort Szabó Jánosra.

– Az Eötvös utcában.

Erdei csodálkozva vágott közbe:

– De hisz ott gazdag parasztok laknak, jókora kőházakban!

Szabó Jancsi zavarba jött egy pillanatra, én meg közbekotyogtam:

– Ők az utca legvégén, a kollégiumhoz egészen közel laknak. A ház előtt aprócska kert, kis léckerítés, nem amolyan „fordított ház”...

Az úgynevezett „fordított ház” ugyanis fogalom volt mifelénk; a ház hosszanti falának az utca frontjával párhuzamosan álló tájolása a hirtelen gazdagodó, módos parasztok szimbólumának számított.

Erdei erre elmosolyodott, és a mackós Bárdos Bélához fordult:

– Te is kollégista vagy?

– Igen, királyhegyesi vagyok.

Erdei neveket említett, kérdezte Bélától, ismeri-e őket, hallott-e róluk a faluban. (A nevek persze több mint fél évszázad múltán nem biztos, hogy pontosan emlékszem már.)

– Aztán ismered-e Fekete Józsefet vagy Sarró Andrást?

Most meg Béla mosolyodott el:

– Már hogyan ismerném mindkettejüket, hisz egyikőjük apámnak volt bandagazdája!

Erdei mintha megelégedte volna a gyors káderezést, hirtelen sarkon fordult, s íróasztalára támaszkodva, az innenső oldalról maga felé fordította a telefonkészüléket, sietve tárcsázni kezdett. Riadtan és tanácstalanul néztünk össze. Ez tehát azt jelenti, hogy a kihallgatásnak vége? Hogy minden hiábavaló volt? Hogy dolgvégezetlenül mehetünk haza?

Erdei indulatosan szólt bele a kagylóba:

– Ide figyelj, Gergely, mit szórakoztok ti azzal a Gidayval? Karácsony Sándor tanítványa volt, ő meg csak jót mesélt róla. Azt mondta, Giday 44 telétől vagy 45 tavaszától a Nemzeti Parasztpárt tagja. Farkas Imre, a makói Nemzeti Bizottság elnöke meg Diósszilágyi Sámuel főorvos úr is bízik benne. ... Miféle jelzés?! Hogy Zöld Sándor mondta volna?

Látszott, hogy Erdei feldúlva, indulatait alig fékezve vágta le a kagylót. Meggizadt. Zsebkendőjével törölgette a homlokát és a nyakát az inggallér körül. Újra tárcsázott.

– Sanyikám, mi bajotok van ott nektek a makói népi kollégiummal meg az igazgatójával? ... Igen, igen, Giday Kálmánnal. ... Na, álljunk csak meg! Az én miniszterségem idején az én apparátusom soha nem indított keresést Giday után! Legfeljebb a te államtükári apparátusodból kutakodhatott utána valaki! Persze fogalmam sincs, miért kellett volna kutatni, miért kellett volna keresni, hiszen az első perctől Makón tartózkodott. ... Már miért lenne csoda, hogy a makói Nemzeti Bizottság elnöke, Farkas Imre is kedveli, ahogy magad is mondod?! Persze hogy szereti! Giday a Nemzeti Parasztpárt tagja Makón... Debrecenben? Ott meg Karácsony Sándor tanítványa volt. Sándor bácsi ma is azt mondta, hogy ezt a Gidayt nyilván a bátyjával tévesztették össze, aki tényleg lehet, hogy Imrédyék híve volt... De Sándor bácsi azt mondta: ez a Kálmán egészen más fából volt és van faragva! ... Nem is nagyon tartották a kapcsolatot. De hiába próbálom bizonygatni, ezek a Szabó Gergelyék végig sem hallgatják az embert! Én, Karácsony Sándor véleményét megismerve, hat makai Giday-tanítvánnyal beszéltem ma. Hol, hol? Hát itt, a szobámban! És tökéletesen meggyőződtem arról, hogy az az ember ott Makón kitűnő munkát végez! Keresztúryéknak kellett volna már fölfigyelniük rá. És ettől az embertől óvják most a ti embereitek Gergelyéket? Kitől hallottad te ezeket a rágalmakat? Szabó Gergelyéktől? Aha, tehát te éppen magától Szabó Gergelytől hallottad, jól emlékszel rá?! Tehát nem ti kapartatok elő Gidayról valamit, s biztos, hogy nem ti értesítettétek őket?

Egyre nyilvánvalóbb lett számunkra is, hogy Zöld Sándorral beszélhet. Hosszan tárgyaltak még, de most már jobbára Zöld Sándor beszélt, Erdei csak hallgatta. A telefonálás végén Erdei akkurátusan visszaigazította a készüléket a helyére, s még mindig az íróasztal előtt állva hozzánk fordult:

– Utazzatok haza nyugodtan Makóra! – mondta szinte ünnepélyesen. – Minden rendben lesz. Giday a tanárok marad, s a népi kollégiumnak ezután is ő marad a vezetője. Makón is megtudják majd hamarosan.

Valóban így is lett, Giday és a makói kollégium nyugodtan élt és dolgozott – a következő évben.

De 1948 kora nyarán újra Makóra kezdtek szállingózni a NÉKOSZ főtítkáranak megbízottjai. Kettesével érkeztek. És elkezdődött újra: Giday nem maradhat a kollégium élén! Még a városból is takarodjon! A Nemzeti Parasztpárt városi választott vezetőtestülete – úgy emlékszem – újra egyhangúan kiállt Giday mellett. Hencz Aurél mesélte, mennyire nyomasztó volt a párosával járó fővárosiakkal a meddő vita, hisz ők folyvást csak két mondatot szajkóztak: Egy percig sem maradhat tovább, semmiképpen nem maradhat. A NÉKOSZ központja és maga a főtítkár is ragaszkodik az eltávolításához! Hencz Aurél úgy vélte, az ügyből Szabó Gergelyék csináltak presztizsküzdelmet, nem hagyhatták, hogy végül mégse az ő akaratuk győzzön. „Még jó – mondogatta a száját elhúzva –, hogy azt nem éneklük: NÉKOSZ, NÉKOSZ, über alles!”

Néhány nap múlva, amikor lakásán négyszemközt beszélgettem Hencz Auréllal, azon morfondírozott hangosan, vajon a fiatalos lendület, valamiféle kései kamaszos akaratosság és konok dacosság-e a sarkalló erejük, vagy pedig valaki, valakik felülről, hátulról biztatják, heccelik őket, s ők mit sem érzékelve belőle, büszkén

felvállalják... Aggódva beszélt arról, netán olyan politikai erővonalak jelentek meg, amelyeknek vezető emberei akár Zöld Sándort, akár másokat is megkerülve, eleve megmásíthatatlan véleménnyel döntenek és ítélekeznek. Nem mérlegelnek, taktikáznak csupán – s aztán cselekszenek... –, utánuk pedig tragédiák, egyéni sorsdrámák következnek. Látod – mondta –, felesége váratlan betegsége és halála után Kálmán is kezd dacossá, makacssá válni... Itt maradt szegény két kis árvával meg az idős anyósával...

Giday Kálmánt csakhamar eltávolították a kollégium éléről. Száműzetésnek értékelte mindenki, mikor a szegedi Vedres István építőipari technikumba helyezték. De az igazi arculcsapást akkor éreztük, amikor a Magyar Dolgozók Pártjának 1948. szeptember 19-i határozata értelmében a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége – mondhatni – egyik pillanatról a másikra befejezte működését. A Rajk-per pedig nyilvánvalóvá tette, nemcsak a népi kollégiumi mozgalom éli végnapjait, de az ország politikai vezetése is új utakra tért.

Epilógus

Erdei Ferenc telefonpartnere, dr. Zöld Sándor (eredeti foglalkozása szerint orvos) 1945-ben államtitkár, később, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt nagy-szegedi pártbizottságának titkára és a megye országgyűlési képviselője volt. 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságának tagja, újra államtitkár, majd belügyminiszter. 1950. április 20-tól a MDP Politikai Bizottságának, tehát a legfelsőbb és legbefolyásosabb politikai vezetőség elvhű tagja.

Egészen addig, amíg valahogyan tudomást nem szerzett arról, hogy ő lenne a következő „Rajk-per” áldozata, s másnapra tervezik letartóztatását. Sosem tudjuk meg, mit érezhetett, de egyre többen sejthetjük ma már, mitől akarta megóvni szeretteit, mikor hazasielt lakásába, a Benczúr utcába – ahol egyébként Erdei Ferencsel éltek szomszédságban –, s fegyverével előbb egész családjával, gyermekeivel, majd önmagával is végzett.

Lelke magyarként riad meg

A Párizs-járásnak, évszázados hagyománya van; s persze nem csak minket, magyarokat vonzott/vonz különös erővel, de az orosz, lengyel, román, portugál, olasz, német, angol, stb. fejlődéstörténetek is azt igazolják, hogy Párizs a találkozások városa, egyetemek és kávéházak, a nemzeti kultúrák keveredésének elkerülhetetlen színterei, olvasztó tégelye.

Egyetem és kávéház; Horváth Andor író, műfordító, irodalomtörténész, lapszerkesztő szerint: „Ellentétesek, ahogy a magányba zárkózó tudásvágy ellentétes a társas együttléttel, a kötelességtudó komolyság perben áll a könnyelmű vidámsággal, az örök igazság iránti buzgalom az elröppenő gondolatban lelt gyönyörűséggel, röviden és vaskosan: a templom az örömtanyával... Az egyik oldalon előadóterem és könyvtár, poros fóliánsok és tanulással átvirrasztott éjszakák, végül a megszerzett cím, amely odahaza megnyitja a tisztes vagy éppen ragyogó érvényesülés útját. Elzárkózás helyett a másik: belemerülés a forgatagba, nem szellemekkel, hanem eleven lényekkel való társalkodás, sodródás és elkalandozás az önveszejtés határáig – vagy még tovább... Akik az első utat választották, sok könyvvel és szilárd ismeretekkel tértek haza, akiket jobban vonzott a másik irány, azok sokat láttak, átéltek, megtapasztaltak.

Ha végigpillantunk a történelem századain, nyilvánvaló, hogy hosszú időn át az első a vezérszólam: Párizs tanult főket adott a világnak, köztük, ha nem is sokat, magyarokat is.

Az elmúlt bő két évszázad azonban a második jegyében telt. A sok-sok élménybeszámoló – akár közvetlenül tudósít, amint a napló vagy az emlékirat, akár áttételesen, versbe vagy regénybe transzplantáltan – a városról szól, utcáiról és negyedeiről, épületeiről és tereiről, meg persze az emberekről: keresett áhított kapcsolatokról és a véletlen, az alkalom, a szerencse kínálta ismerkedésről, legyen bár nevük barátság, kaland vagy szerelem. Párizs a találkozások városa...”

Napjainkban, az Európai Unió tagországaként csak elszántság kérdése, hogy mikor és melyik égtáj felé veszik az irányt a „szépreményű ifjak”, hogy saját szemükkel lássák a nagyvilágot.

Párizs, például alig két órás utazással elérhető, ha Budapesten – Ferihegyen – repülőre ülünk...

Párizs – Beauvais.

A Vizz Air gépmadara, pontosan landol, ám a repülőteréről még egy órányi buszozás vár ránk, ránk a Párizsba igyekvőkre. Nyolcvannégy kilométer az A 16-os autópályán. Egyre érezhetőbb a nyüzsgés, a körgyűrű közelében már kisebb dugók is kialakulnak, de mindenki türelmesen vár, hogy elérje úti célját.

Buszunk a Bd Persing-en, a Hotel Concord Lafayette mellett, egy hatalmas parkolóban áll meg.

Port Maillot.

Kiszállás. – Állunk, tétován, a Palais des Congres hatalmas épületegyüttesének, nyomasztó árnyékában, a kiutat keresünk.

– Hol van a metró? – szól a költői kérdés, kimondva, kimondatlanul.

A rutinosabbak persze már araszolnak, előre, a metró, az RER irányába. A bizonytalankodók még a parkoló őrt faggatják, eligazodást keresnek.

– Hol, merre...? – Hogy, merre... is indulja(na)k?

– Majd, biztos, ami biztos, az otthonosan mozgók után erednek.

Az RER C, és az 1-es metró felfedezése, egy időutazás kezdete is lehetne.

Párizs, a föld alatt is pörgő ritmusa, a színek és fények varázsa, magával ragadja a bizonytalankodó, tétova utazót.

A földalatti labirintus, első ránézésre átjárhatatlannak tűnik, de a logikusan felépített információs „iránytűk” megmutatják a cél(állomás)hoz vezető legrövidebb utat.

Zavarba ejtő, hogy itt mindenki határozottnak és magabiztosnak tűnik; s mindez előzékenységgel is párosul.

A Charles de Gaulle Etoile csupán két megálló, de robogunk tovább; odafönn, a felszínen, a Champs-Élysées-en sétálhatnánk...

De robogunk tovább; Chatlet, vége a merengésnek, átszállás a 4-es metróra, a Saint Michel még két megállónyira van.

A Saint Michel és vonzaskörzete, számos magyar vonatkozású emléket őriz.

Megfordult itt, az 1920-as évek közepén József Attila is; 2005. április 11-én, Párizsban is emlékeznek, a magyar költő szelleme ismét (ott is) kísért; ünnep lesz, ami ezúttal – az UNESCO felhívásának hatására – akár globális méreteket is ölthet, mert e kerek évfordulót felvették a „2005-ös Nevezetes Évfordulók” listájára, kérve a tagállamokat, hogy emlékezzenek meg József Attiláról.

Ez a kerek évforduló – talán – József Attila márványtábláját is kimozdít(hat)ja, a Párizsi Magyar Intézet pincéjéből, és, az visszakerülhet eredeti helyére, a Vieux-Colombier utca 4. számú ház, az egykor volt Hotel du Vatikán – a Hotel Saint Germain des Pres – falára (metró: Saint-Sulpice); hogy tovább hirdethesse: „Ebben a házban élt 1926-ban a magyar költő, József Attila – 1905–1937”.

Jó két esztendeje már, hogy szinte észrevétlenül, levették – a szálloda renoválása-
kor – a bronz feliratot.

– A hotel felújítása után a szálloda tulajdonosa nem tetette vissza a levett márványtáblát, ezért elhoztuk, Agárdi Gábor József Attiláról készített festményével együtt, s most az intézet pincéjében őrizzük – mondta A. Szabó Magda, a Párizsi Magyar Intézet igazgatóhelyettese, aki megjegyezte, hogy erről tájékoztatták a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát is.

Mégsem történt előre lépés, igaz, a Kultusz Minisztérium Nemzeti Évfordulók Titkárságán már keresik a megoldást. – Ami „odaát” van...

– Ismerjük a párizsi emléktábla történetét, ám a megoldás a Párizsi Magyar Intézet igazgatójának a feladata – Oláh Bálint referens szerint.

A Hotel Atlantis Saint-Germain-des-Pres tulajdonosa, Azhar Eric viszont azt állítja:

„Több mint két esztendeje várom, hogy felvéssék a hotel új homlokzatára a hiányzó feliratot; de a Párizsi Magyar Intézetből nem keresnek. Ha kérik, a költő portréját is kitesszük az évfordulóra, csak mondják meg, hogy mettől meddig...”

A Hotel du Vatikán „magyar zarándok hely volt”, amíg nem cserélt „gazdát”; olcsó árai miatt a Párizsi Magyar Intézet is ott szállásolta el vendégeit.

A. Szabó Magda még emlékszik, arra a napra, amikor Sinkovics Imréné is megfordult az ódon szállodában; a színművészeknek elmondták, hogy Sinkovics azt a szobát kapta, amiben egykoron József Attila is lakott...; a meghatódott magyar művészek rögtönzött megemlékezést tartottak, újra avatták a tragikus sorsú költő emléktábláját.

Két esztendeje levették, az 1967 februárjában felhelyezett táblát, amit továbbra is a Párizsi Magyar Intézet pincéjében őriznek... – Mégis elmondhatjuk: újra avatták a tragikus sorsú költő emléktábláját. Újra van emléktáblája József Attilának Párizsban.

Mindez 2005. március 25-én, délután történt; akkor, amikor Somogyi Ferenc külügyminiszter, a József Attila Emlékbizottság tagja a francia fővárosban járt.

– Véletlenül alakult így – jegyezte meg Somogyi Ferenc, aki a Párizsi Magyar Intézetben elmondta: „József Attila egyszerre volt modern, magyar és nemzetközi; kevesbé a munkásságával, sokkal inkább a műveinek a megismertetésével kell törődnünk. A magyarországi megítélést mi sem bizonyítja jobban, hogy születésnapja, április 11. a költészet napja, s most az UNESCO is, a világörökség részének tekinti, és annak megfelelő jelentőségűnek regisztrálta József Attila 100. születésnapját. Közös felelősségünk az, hogy sokkal inkább az embert, és munkásságát bemutatva emlékezzünk erről a kimagasló jelentőségű művészről.”

Majd a jelenlévők, a Vieux-Colombier utca 4. számú ház elé vonultak, ahol a Hotel Saint Germain des Pres falán leplezték az új, a hotel mai stílusához jobban illeszkedő emléktáblát; a hozzávaló követ a szálloda tulajdonosa adta, amit egy Montparnasse melletti sírkövevel vésettek meg... – Azaz, takarékoskodtak; vagy nem találtak forrást, hogy szobrászra bizzák a feladatot.

Az anekdotákat lehetne folytatni.

Lehet/ne; felelgethetjük, hogy az irodalomtörténet iránt fogékony magyar turista családossága erősödni fog, amikor, József Attila egykor volt életterét kutatva az ötödik kerületben, a 10 rue de la Huchette előtt megáll; az ódon ház falán, nem talál „jelet”...

Az ütött-kopott épületen még nem tüntették fel, hogy „Itt (is) lakott – éhezett és fázott – a magyar költő, József Attila”.

– Persze, nem csak József Attila éhezett és fázott akkoriban, amikor huszonegy évesen megérkezett „a színes, mozgalmas, vidám városba, amely akkor a béke illúziójában él az alig lecsillapodott, de már ismét forrongni kezdő világban”. Sokan voltak, a húszas években olyanok, aki József Attilához hasonlóan úgy érezték: Párizs a kiterjesztés nagy lehetőségét kínálja.

A magyar értelmiség körében is, hagyománya volt – és van ma is – ennek, a párizsi létnek.

„A XVIII. század felvilágosodása, Berzsenyi és Batsányi ugyanúgy Párizst érezte az európai szellem központjának, a világ fővárosának, mint Petőfi és nemzedéke; majd Ady és az ő kortársai. Azok a költők is, akik körülbelül egyidősek voltak Földes Jolánnal – József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós – a hazai hagyomány útját folytatva szintén Párizstól kapják a nagy ihletést” – összegzi találóan, egy mű megszületésének előzményét, Hegedűs Géza író, jelezve, hogy: „Az éppen leérettégizett Földes Jolán is Párizsba vetődik, körülbelül azokban az években él ott, amikor Illyés Gyula. József Attila és Radnóti Miklós is ez idő tájt fordul meg a Szajna-parton. A magyar leány azonban nem a költők nélkülözéssel is színes intellektuális

életét éli. Megélhetést, életformát keres. Ott válik íróvá: ennek az életforma-keresésnek az írójává. A hontalanná vált kisemberek tapasztalatait és érzésvilágát fogja majd elmondani művei jórésztében, mindenekeelőtt, a nagyszerű halász macskában”...

„A halász macska uccája”, Földes Jolán világhírű korrajza, hűen mutatja be, tükrözi, a huszas évek társadalmi viszonyait, a felszín alatti párizsi lét hétköznapiainak valóságán keresztül.

József Attila röpke egy esztendő „szánt” a franciaországi „kalandra”: a párizsi hónapok után, leruccant Dél-Franciaországba is; Cagnes-sur-Mer-ben, a „Bormida” ház falán, az Avenue Germaine-en még ott a tábla: „Itt töltötte 1927 nyarát a magyar költő József Attila (1905-1937)”.

Fecseg a felszín... – A látszat Párizsban is csalóka.

Magyarországon is.

József Attila sorsa Magyarországon vált tragikussá; ma már tudjuk.

Rövid életének, szinte minden rezdülése ismert, közismert; irodalomtörténészek, pszichológusok kutatták, kutatják napjainkban is.

Párizsi tartózkodását is megkutatták, felkutatták, rögzítettek minden apró nyomot, a hétköznapiok, színhagyomány útján terjedő történeteit is. Lejegyezték, közreadták.

Az út elején, Bécsben, ahol nyolc napot töltött, még lelkes volt; „Viszem a földem”.... - „Párizs szeress, én földemet viszem...” – írta.

Ám a párizsi lét megtörte.

Ma úgy tudjuk, hogy megérkezése után a Les Deux Magots kávéházba sietett; majd a kissé szigorú, vallásos, értelmiségi Saint-Sulpice negyedben, a Hotel du Vatikánban bérelt szobát; de 1926 novemberében elköltözött a Vatikánból, mert váratlanul és utólag fölemelték a lakbért, fűtés címén. Ezért a hatodik kerületből, átköltözött az ötödik kerületbe, a szűk, de nyüzsgő Saint-Séverin negyedbe; néhány lépésnyire a Rue du Chat Qui Péche – a „Halász macska uccája” – mellett, a 10 rue de la Huchette alatti olcsó szállodába, az ötödik emeleten lakott: „pont a Boulev. és Place Sz. Michael mellett a Notre Dame-mal átellenben.”

- Itt ketten lakunk, és a szobának az a hallatlan nagy előnye, hogy egyáltalán nem lehet fűteni...

Párizsról le kell beszéljelek, azt hiszem, ha most kijönnél, még jobban csalódnál abban a buta összezavart Mah-Jong partiban, amelyet a Baedeker Paris néven neveznek. Hogy Ady, ez az iszákos hülye mit látott a pálinkában, az más lapra tartozik. Itt egyáltalán nem lehet ámulni, hacsak azon nem, hogy miként lehet annyi utolsó piszkos krejzleráj egyrakáson mint itt. Legszívesebben fölrobbantánám: állandóan és hiába keresem benne mindazt, amit beleképzeltem. Soha olyan bornirt és fájtatóan ostoba filmeket nem láttam, mint amilyeneket itt a Nagy Francia nemzetnek pirulás nélkül a legkedveltebb szellemi csemegeként föltálmak. Van egy pár épület, 2-3 tér és utca, melyek érdemesek – de azokat már láttad, azt hiszem...” – írta József Attila, 1926. november 24-én, szerdán, nővérének, Jolánnak, aki rendszeresen küldött pénzt a megélhetésre, meg csomagot.

Olykor tíz dollárt, harminc schillinget, ami az életben maradást jelenthette; a „takarékon” alkotó költőtől tudjuk, hogy napi kiadása minimálisan öt frankra is zsugorodott: „Tej, sajt, kenyér és költemények. Tetszés szerint variálható.”

Egy elmaradt utóiratban megjegyezte viszont Jolánnak: „...ha csomagot küldesz, nem veszem át, nem én, ha nem bableves van benne, csipetkével és kolbászszeletkéekkel. Erről jut eszembe, hogy már nem érzem úgy a gyomromat, mintha lebegne, hanem mintha korcsolyázna, nyolcasokban. Furcsa lehet, mi?...”

Furcsa, de igaz: József Attila éhezett és fázott; miközben kávéházakban dolgozott, a Café Lutèce, az Odeon, a Dôme, a Closerie de Lilas, a Deux Magots vendége volt; s azt mondják: „egyedül üldögélt vagy barátaival, néha udvarolt”...

Miközben az éhség és a betegség kínozta; gyakran még csalódott is.

– Rettenetes, hogy mennyibe kerülnek a társadalmi kapcsolatok – jegyezte meg József Attila, miközben arról írt Jolánnak, hogy a L'Esprit Nouveau szerkesztőségi konferenciáján képviselte Magyarországot.

– Ma este kaptam meghívást Claude Séverac-hoz és Marcel Sauvagehoz. Metro. Kávéház; – ülni. Gyomorhaj, azazhogy diéta. ... Azonban mindezeket nem azért írom, hogy pénzt küldj, ne érts félre. Te mondtad, hogy mindent tudni akarsz rólam.

Ezek a sorok is önmagukért beszélnek; József Attila írta, József Attiláról.

Láthatta, hogy – hol – élt Ady Endre; a Casimir utcában... Meg is jegyezte: „Hát, jó kis kényelmes burzsuj-szálloda”.

Mások meg azt jegyezték fel, hogy József Attila beiratkozott a Sorbonne-ra, több tárgyat is felvett, de nem látogatta az előadásokat.

Későn kelt, a napot a Boulevard Saint Michel kávéházaiban töltötte, a Le Lutèce-ban vagy a Montparnasse és a Raspail körutak sarkán: a Coupole-ban és a Dôme-ban; de előfordult a Closerie des Lilas-ban, az Observatoire sugárút sarkán; a művészvilág, a politikai emigráció közkedvelt helyein.

Az sem ment feledésbe, hogy magyar barátai közül Hont Feriék gyakran vendégül látták; Cserépfalvi Imrével pedig, a Café de l'Odéon-ban biliárdozott. Korda Vince megfestette; erről Jolánnak is beszámolt: „...a kép gyönyörűnek ígérkezik, de nem én (érzésem szerint) hanem egy megdöbbenően szuggesztív félhülye van a vásznon eddig. S az a rémes hogy nagyon hasonlít hozzám.” Gráber Margitnak is modellt állt – egy (46,5x30,5 centiméteres) pasztellkép fennmaradt...

Hatással volt rá Apollinaire, Cocteau, Villon. Érdeklődött az avantgárd művészet iránt; a L'Esprit Nouveau – Arp, Schwitters, Tzra, stb. társaságában – József Attila A bőr alatt halovány árnyék című versével mutatkozott be.

„Ezek a bolond franciák azt hiszik a verseimről, hogy odahaza kapkodják őket” – jegyzi meg egy levele végén, némi öniróniával. Miközben, egy félmondatban (1927. március 12-én) megemlíti: „Azt is hallottam ma este, hogy egy nő lelőtt egy fiút s utána én megszöktem!”

Drámai pillanatok lehettek; erre utal a történet leírása:

„...egy táncosnő vőlegénye, a számár, a szemem előtt agyonlőtte magát – mint-hogy a nő kacérkodott velem s én montparnassi szokás szerint a kávéházban a vállán mertem tartani karomat. Sőt, majdnem letartóztattak az ügyből kifolyólag mert csupán mi 3-an az voltunk utcán – a fiú, a nő, meg én – szerencsére azonban pont a lövés előtt lépett ki a kávéház ajtaján egyik német barátom. Gyanússá az tette a dolgot, hogy a nő görcsöket kapva mamája után kiáltozott s kényszerített hogy hazavigyem, mielőtt még a helyszínen kihallgatták volna. Azután kihallgatások a rendőrségen kétszer is, ami majdnem két napot vett igénybe – utána rendezni a nő ügyeit, hogy a magyar újságokba bele ne kerüljön – legalább riport alakjába ne – a

dolog, t. i. a fiú magyar volt s a nő is az, nem szólva rólam s azonkívül a nőnek mint megtudtam már volt egy hasonló de rémesebb esete Bpsten.” – Akár krimi is írhatott volna a történetből...

Egyetem és kávéház.

József Attila az utóbbit választotta: belemerülést.

A párizsi forgatagban; nagy szellemekkel, eleven lényekkel találkozott, vitatkozott, sodródott és kalandokat keresett – az önzsejtés határáig. Sokat látott, átélt, megtapasztalt.

A Faguet irodalomtörténetből tanult; 1926. október 15-i levelében a többi között ezt írta: „Franciául már olyan kitűnően beszélek, hogy már csak ritkán tévesztik össze mondókámat a lapföldiek csatakiáltásával. ...Ezzel ellentétben, nagyszerűen majdnem perfekt tudok vitatkozni német kollégámmal. Jövőre Londonba megyek, hogy jól tudjak franciául. Az előbbi azonban mégsem vicc, mert tényleg legalább két idegen nyelv szellemét kell ismerni, hogy az ember az egyiket tökéletesen fölfogja.”

Ez a felismerés a kultúrák keveredéséből fakadt; ez a folyamat napjainkban is tetten érhető.

Párizs, testközelből ma sem annyira csillogó – inkább szürke...

Aki az álmokat kergeti, keresi az csalódní fog; József Attila is csalódott – csalódní ma is.

Persze, napjainkban, alig nyolcvan év múltán, már nem oly' biztos, hogy nővérel levelezne, pénzt kérve, lelki támaszt keresve.

A túlélés egyszerűbb, jövedelmezőbb formáit fedezték fel a magyarok, azok, akik az ügyeskedés mellet „parkolóórátak” – s ebből jól éltek/élnek. Néhányan persze megbuktak, a mohóbbak, akik nem érték be a könnyen jött, néhány ezer frankkal. A bebukottak megismerkedhettek a francia igazságszolgáltatással; ültek néhány hónapot, kaptak egy ingyen repülőjegyet, majd, a kiutasítás dacára, újra visszatértek, Párizsba; s ott folytatták, ahol abbahagyták.

Bulik, kávéházak, baráti disputák, hajnali bevetés – parkolóóra-leszedés...

Párizsban, mindenki úr, aki, és ameddig fizet. – Az sem baj, ha valaki verset ír vagy képeket fest, szobrot farag; feltéve, hogy van pénz a zsebében...

A kortársművészetből Párizsban is csak egy szűk réteg tud megélni. (Az életművészen kívül.)

Mégis, Párizsban élni, sokak számára ma is vágy/álm; ami elérhető, ha valaki vállalja a nélkülözést.

Mert, ugye az sem mindegy, hogy hol szegény az ember...

„Párizsban az eső is jobban esik” – írta válasz e-mail-jében Praznovszky Mihály irodalomtörténész; arra, hogy „panaszként” megemlíttem: már egy hete esik, véget nem érő egyhangú szürkeségbe borítva a fények városát.

Ez persze megszokott jelenség Párizsban, annak, aki ott él, de nem nekem; hisz' alig néhány hetet tölthettem a fények városában. A legtöbbet annak árulja el magáról, aki gyalog járja a véget nem érő utcákat, a várost.

Napi öt-hatórányi könnyű séta, nézelődés, rövid pihenőkkel, egy-egy kávé/ház... – Töprengve, a töprengőkön, a kávéházban üldögélőkön...

Olyan ez, mint a mesében. Az emberek lazák, jókedvűek. Látszólag semmi dolguk. Nyugodtan üldögélnek a kávéházakban vagy a teraszán; olvasgatnak, terefe-relnek; bizonyára pénzük is lehet, hisz' egy kávéért – ma már – két eurót is elkér-

nek. – Persze, itt nem nézik ki, a kávézókból azokat, akik néhány óracskát is elmerengnek, egyetlen kávé mellett.

A hatodik, és az ötödik kerület kávézóinak tulajdonosai a turistákra építik a vállalkozást, ami nem azt jelenti, hogy a Sorbonne diákjai már nem időznek e történelmi helyeken. Ám a gyorséttermek párizsi jelenléte, a szokások változását is mutatja. Igaz, ezekben a gyorséttermekben szintén el/lehet időzni, nézeledni. Senkit nem háborít fel, ha a szomszédos asztalnál, csak sakkoznak; többen bekapcsolódnak a történetbe, érdeklődve figyelik a csatát, mások olvasgatnak, csak úgy.

Ez a nyugalom, az elégedettség látszata, a pörgő ritmus, az, ami ma is vonzó Párizsban.

Itt szegénynek is élmény lenni.

Élmény, mert tisztelik a másságot, éhen halni sem lehet, mert segítenek: néhány euróval, egy szendviccsel, inni valóval. A koldulás technikái is változatosak; vannak, akik zenélnek: az utcán, a metró alagútban, vagy a metrókocsiban; mások csak ülnek, némán, egy fecnire felírt szöveggel: „Nincs munkám, éhes vagyok, kérem, segítsen!” – És az emberek segítenek, mert emberek.

A magyarok Párizsban is mások, már a huszas években is mások voltak. Földes Jolántól tudjuk: „...közöttük nincs kapcsolat, nincs semmi érintkezési felület. Évszámra élnek ugyanabban a külföldi városban és jóformán nem is látják egymást. Ez alól egyetlen kivétel van: ha valaki meghal”.

A magyarok között ma sincs kapcsolat, továbbra sincs érintkezési felület. Ugyanabban a városban élnek, s csak akkor látják egymást, ha véletlenül összefutnak valahol; többen már a temetésekre sem járnak el...

Pedig, a franciaországi magyar jelenlét napjainkban is mérhető; több ismert magyar van a közélet, a politika, a tudományos élet, a kortárs művészetek formálói között. Legtöbbjük az ötvenes években, a forradalom alatt, után keresett új hazát Franciaországban, de vannak fiatalabbak is, akik csak úgy ott ragadtak a 60-as, 70-es 80-as években, vagy azt követően... – és többen karriert csináltak.

A siker, vonzó.

– Hát persze, ő is magyar! – Az ő sikerük, a mi sikerünk – is – „lopunk belőle” magunknak is.

Arra azonban szintén nincs magyarázat, hogy a magyar áramlatok, amelyek Párizsban nyertek elismerést-felismerést miért nem tértek/térnek haza, Magyarországra?

Egyes amerikai vagy brit áramlatok, miután Párizsban elismerést-felismerést nyertek, onnan visszatérve erősödtek meg hitükben-hatásukban. Sándor András költő, irodalomtörténész, a „A francia kapcsolat” ürügyén a többi között rögzítette: „...Miles Daviest is előbb tartották nagyra Párizsban, filmzenét is ott csinált, mint New Yorkban, Bob Wilson színháza Franciaországban keltett közfelfűnést; Peter Brooknak az Amerikában tanító Colin Turbull etnográfijából készített »Ik« című darabja Párizsban lett »világhírű«. Becket párizsban élt, maga fordította darabjainak ősbemutatóira azonban a londoni Royal Court színházában került sor. A franciák is sokat vettek át az angol nyelvű kultúrából, az empirizmust, a pragmatizmust; az »újhullám« filmesei Hollywoodba is jártak iskolába (Fordhoz, Hitchcockhoz), jellegzetes amerikai és angol írók – Melville, Hardy, Fitzgerald – mintha most lettek volna felfedezve. Az ilyen kölcsönhatás nélkül szinte nem is lenne érthető,

hogyan látogatható el olyan hirtelen és akkora sikerrel Párizs, New Yorktól San Franciscoig szinte mindenhova”.

A franciaországi magyarok számbavétele is érdekes feladatnak tűnik; az elmúlt ötven év tekintetében, a Magyar Műhely, nyomdász-író kiadóit: Nagy Pált, Papp Tibort emlegetik leggyakrabban.

De ne feledkezzünk meg a kutatóintézetekben és az egyetemeken alkotó magyarokról sem.

Nyéki Lajos irodalomtörténész, költő; 1951-ben Budapesten szerezte meg magyar-francia szakos tanári oklevelét. József Attila iránti rajongása is közrejátszott abban, hogy jelentkezett az egyetemre; s ez a lelki kapcsolat, Nyéki Lajos számára is meghatározó élmény maradt.

– József Attila európaisága, üzenete ma is érvényesek. Gondoljunk csak a Dunánál című versére.... – figyelmeztet Nyéki professzor, aki Szombathelyen és Balassagyarmaton tanított, majd a fővárosban diákokthoz-igazgatóként dolgozott. 1956-ban telepedett le Párizsban, s az Alliance Française; majd a Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézet professzoraként alkotott maradandót. A nyelvészet terén alapműnek számít az általa franciául megírt, magyar nyelvtan valamint: a zene- és nyelvészeti, a humor és a közmondások nyelvi eszközeiről szóló munkái. – Nyéki professzor, ha egészségi állapota engedi, hetvenkilencedik évében is dolgozik, verseit, írásait rendezti kötetbe.

Kassai György nyelvész, műfordító és tanár, a magyar gondolatok, az emelkedett, tisztán értékelvű irodalomszemlélet franciaországi nagykövete, az Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III magyar szakos hallgatóinak, József Attila költészetén – tömörítési technikáján – keresztül tanítja a magyar nyelvet; egy-egy másfél órás előadása, folyamatos koncentrációra készíti a befogadókat. József Attila vers sorainak, képeinek elemzése, értelmezése, francia-magyar jelentéstartalom szerinti magyarázata, a hangtani érdekességek, a szavak transzformációja, a nyelv sokszínűsége – és persze az előadó – hat(nak)...

– Rengeteg tenni valója van annak, aki népszerűsíteni akarja József Attilát – jegyzi meg Kassai György (az egyetem épületével szemben, egy kávézóban beszélgetünk). – Persze nemcsak itt, Franciaországban, Magyarországon is.

– Miért fáj ma is, az „ismeretlen” József Attila?

– Még mindig több József Attila kézirat lappang, a „Miért nem én” című írása is, ami arról szól, hogy nem őt küldték ki az I. Moszkvai Író Kongresszusra, hanem Nagy Lajos és Ilyés Gyula utazott.

– Hol lehet ez a szöveg, visszatartják?

– Minden József Attila kutató hallott róla, de magát a szöveget senki nem látta.

– Jól bánunk-e József Attila örökségével?

– Ami József Attilával kapcsolatban, Franciaországban megjelent, már nem hozzáférhető; de amit korábban kiadtak, abból, a francia olvasó számára pártköltőnek tűnik – amiről szó nincs! Ezért mondtam, hogy rengeteg tenni valója van annak, aki népszerűsíteni akarja József Attilát.

– A most készülő francia nyelvű „József Attila összes”, a kritikai kiadás csak a költőről, a költészetéről szól majd?

– A Phébus kiadónál készülő kötet címe, „Aimez-moi” címmel, József Attila csaknem minden versének fordítását tartalmazza, bőséges jegyzetanyaggal, a kiadó,

Jean-Pierre Sicre teljesen beleszeretett a költőbe és helyenként József Attila-kutatóhoz illő, szakszerű kommentátorokat ír. Egy másik kötet is készül, válogatás József Attila prózai írásaiból, de közel tíz tanulmány is szerepel a kötetben, egy részét francia szerzők írták.

Március 18–23. között, a legfontosabb franciaországi könyvkiadói seregszemlén a Salon du Livre magyar standján József Attila is előtérbe került; a könyvszalon Agora termében „A magyar irodalom és a pszichoanalízis: József Attila, Kosztolányi Dezső és Márai Sándor” címen futó kerekasztal-beszélgetés keretében, Fejtő Ferenc, Kassai György, Karátson Endre, Tverdota György és François Sauvagnat részvételével. Ezt, a Párizsi Magyar Intézetben, március végén megrendezett kétnapos nemzetközi konferencia követte: József Attila új megközelítésben címmel...

Úgy tűnik, József Attila Franciaországban újra a figyelem középpontjába került(he)t; ott, ahol a huszas években anno elvegyült, majd kivált.

Köszönhető ez a fáradhatatlan Kassai Györgynek; József Attila-szemináriumának a jövő számára is üzenetértéke van: egy, a korábnál teljesebb József Attila kép kialakítása a francia olvasóban. Ezt, 1990-ben, a *Critique* című folyóiratban megjelent „Une survie tumultueuse: un poète entre Marx et Freud” című tanulmányában is vázolta a professzor. Elsősorban a pszichoanalízis hatását és freudo-marxista törekvéseit, valamint ezzel kapcsolatban elméleti írásait boncolgatják, ez utóbbit megpróbálják összeegyeztetni költészetével. Erről is „A megtalált nyelv” című kötetben (*Új Mandátum*, 2001) is beszámol/t Kassai György.

Ám a *Critique* című folyóiratban megjelent tanulmánya magyarul még nem jelent meg, tizenöt év telt el; ám Jean Rousselot József Attiláról írt szövegét sem fordították még le magyarra – 1956-ban jelent meg az első, 1957-ben a második része(!?) – magyarországi visszhang nélkül... (A Madách-fordítóként is ismert költő 1964-ben, Nógrád megyében Madách-díjat kapott.)

Papp Tibor költő, a *Magyar Műhely-triász* meghatározó alakja, „versgeneráló”, József Attila kapcsán, a költészet pilléreit felvázolva, jegyezte meg:

„Azt nem mondhatom, hogy József Attilát nem szeretem, de Kassák Lajos – szerintem – fontosabb.

– A számítógép megjelenése, a költészetet is forradalmasította; elég egy jó program, egy versgenerátor...

– Nem, mindegyik versnek jónak kell lenni; nyelvileg, de a költőnek is benne kell lenni a versben. Én ennek az irányzatnak a pápája vagyok.

Nagy Pál, a *Magyar Műhely-triász* legteoretikusabb tagja szavak nélkül tudatja környezetével, hogy csalódott. Csalódottságának egyik látható jele, hogy szülővárosába nem mutatkozik oly gyakran, mint azt tette néhány évvel korábban.

A lét törekeny pillanatait, az orvostudomány határait, testvére súlyos betegségén keresztül ismerhette meg az elmúlt év végén.

Katartikus pillanat: szembesülni az emberi tehetetlenséggel, az elmúlás gondolatával, közelségével. – Azzal a pillanattal, amikor az ember másokra, mások jóindulatára, segítségére van/lesz utalva; az egyedül lét, nyomasztó... – Mert, ugye, a bajban ismerszik meg a jó barát.

– S mi maradt? – teszi fel a kérdést a költő-tanítványa, L. Simon László Paulus című versében; s a többi között rögzíti: „...A fájó sebként lüktető új haza / a megmagyarázott

magány / tanítványok és csodatételek / s annak hite / hogy aki befogadja az igazat igazak nevében / igazak jutalmát veszi”...

Szakál Imre nevét viszont nem emlegeti az irodalomtörténet, pedig tehetné, hisz’ a Magyar Műhely szerkesztői között volt; azok között, akik az 1962. májusában utjára induló irodalmi és kritikai folyóirat körül bábáskodtak. Szakál Imréről megfélemlíthettek; elfelejtették, hogy salgótarjáni, a Madách Gimnáziumba járt, mint Nagy Pál. – Párizsban újra összetalálkoztak, s maradandót alkottak.

Egy műalkotás, az első Nagy Imréről készült szobor, a bronz fej megszületése, kiöntése és annak magyarországi elhelyezése is köthető Szakál Imréhez.

Lényegesebb epizód, hogy Kilár István alkotását, Szakál Imre – gyógyíthatatlan betegségben elhunyt felesége végakarata szerint – öntette ki, s a Nagy Imrét ábrázoló bronz fejet Balatonöszöd befogadta. – Ám az élet törekeny; már Szakál Imre sincs közöttünk, január 3-án váratlanul elhunyt; hamvait Spanyolországban, felesége mellé helyezték végső nyugalomba.

A Nagy Imrét ábrázoló szobor megszületéséről és elhelyezésének valódi történetéről, Kilár István mondta...

– Amikor 1985 tavaszán Szakál Imre barátom fölkeresett párizsi műtermemben azzal a kéréssel, hogy az 56-os magyar forradalom és szabadságharc 30-dik évfordulójára készítem el Nagy Imre mártírhálált halt miniszterelnök portréját, komoly feladat elé állított. Bár lelkileg és szellemileg rögtön késznek éreztem magam rá, és szakmailag sem okozott különösebb problémát, de mégis, valami elkésérintően szomorú hangulat fogott el akkor. – Újra átgondolni, lelkiekben átélni a forradalmat.

– Jól érzem, hogy a Nagy Imre szobor ötlete, és elhelyezése nem Magyarországhoz kötődik.

– Valóban, a Nagy Imre portré eredetileg a Pére-Lachaise temetőbe került volna, de Rajkkal szemben többeknek adóságuk volt, ezért hívták a fiát – a Nagy Imre fej kiesett... Többen bírálni is kezdték, Kemény István, aki a Kende Péter-féle csoport tagja. Fejtő Ferenc lakásán is volt egy megbeszélés, de Kende nem támogatta. Nyéki Lajos mellé volt, a Nagy Imre szoborról az Irodalmi Újságban megjelent írásában – engem megvédett –, azt mondta: „Nagy Imréről virágnyelven kell beszélni”

– A szobor végül Balatonöszödre került, miért?

– Szakál Imre feleségének kérése volt ez. Margarit a halálos ágyán mondta a férjének, hogy öntesse ki a Nagy Imre portréját; és azt állítsák fel Magyarországon, a magyarok iránti szeretete jeleként; Görögországban, Athénban öntették ki a szobrot, és a Párizsi Magyar Évad – a MAGY-ART – keretében került először a nyilvánosság elé, Fontainebleau-ban volt kiállítva. Akkor, ott ajánlotta fel Pető Kinga, hogy keres magyarországi „befogadót”. Szó volt róla, hogy Budapesten, a Városháza udvarán helyezik el. Szakál mondta, hogy beszéljek Demszky Gáborral; megtettem, de az ígéretük ellenére semmi nem történt. Balatonöszöd viszont befogadta az ajándékba adott szobrot, 2002. március 23-án volt az avatóünnepség; az öszödi faluház előtt állították fel, stílusosan a Mártírok útján.

A Nagy Imre szobor „révbe ért”... Kilár István, aki hetvenedik életében jár, Magyarországon is bemutatkozhatott –, ám önálló kiállítása még nem volt. Igaz, időközben még két köztéri alkotást is ajándékozott Magyarországra; Székesfehérváron, a megyei könyvtárban látható a „Tisztelet a költőnek” című, két méter magas, mahagóni fából készült mű. Keszei István lakóháza falán falán, a Zichy ligetben,

egy kisplasztika látható (2002. április 16-án avatták); egy emléktábla, amely, Keszei 1957-ben, Bécsben írt, Vaságyon című költeményének hatására, annak motívumait megidézve született meg Kilár István párizsi műtermében.

– A költészet közel áll hozzám – jegyezte meg Kilár István. – A gimnáziumban József Attilán nőttem föl. Itt Párizsban is több költőt ismerhettem meg, köztük, Keszei Istvánt, aki sajnos már nem lehet közöttünk; egy nagyszerű ember volt. Hátrahagyott verseiből, Sándor István, sorstársunk, barátunk, 56-ot fordított le francia nyelvre, azért hogy egy kétnyelvű kötetel tisztelegjünk 2006-ban, az 1956-os forradalom 50. évfordulóján Keszei István emléke előtt is; a kötet kiadására azonban még nem akadt jelentkező. Lánya, Keszei Klárka (Claire), Franciaországban ismert slágerénekesnő lett; de magyarul keveset beszél.

A Párizsban gyökeret eresztett, másod-harmad generációs magyarok beolvadtak, asszimilálódtak, oly annyira sikerült ez nekik, hogy anyanyelvüket már nem is beszélik, otthon sem használják. – önkéntes asszimiláció...

– Azt hogy az ember új életet kezdjen és általában nulláról kezdje, csecsemőként nem könnyű. Hisz újra meg kell tanulni beszélni, viselkedni új kultúrában helyet találni, és ebben sajnos nem segítség az, ha az ember nagyon magyar, vagy német, vagy orosz, vagy bolgár akar maradni. Asszimiláció van többféle. Van a sztálini erőszakos és aztan van a selyembe csomagolt modern nyugati, ami pont olyan kegyetlen tud lenni. Hisz én még magyarnak tartom magam, de az unokám lehet, hogy szégyelni fogja, hogy bevándorlók a szülei, meg nagyszülei. Én ezt így élem meg, ti hogyan látjátok? – töpreng egy párizsi magyar, öngizolást keresve...

Keszei István, aki 1935. július 5-én született Székesfehérvárott; majd az 1956-os forradalmi eseményekben való részvétele miatt, a megtorlásától való félelmében 1957 elején (8 is) Nyugatra menekült, emigrációba kényszerült: Belgiumban, a löveni katolikus egyetemen folytatta Magyarországon elkezdett tanulmányait, 1960-ban már a Liège-i egyetemre járt... – 1962-ben megérkezik Párizsba – a létezésig vonzásában élt –, ahol haláláig – verseket ír – Magyar maradt. (Közben persze volt nyomdász, tisztviselő, de elvállalt fizikai munkát is, hogy életben maradhasson; ez, neki huszonekét évig sikerült – 1984. január 26-án halva találták szobájában – a Párizs melletti Gentillyban.)

Néhány soros vers-üzeneteiben hátra hagyta „végakarátát”...: „A bábeli torony bolond, badar / zűrzavarában is minden nap megírni /egy magyar mondatot mindhalálíg!” – figyelmeztet Minden nap című versében.

Szomorú; de ma is igaz, a magyarok „évszámra élnek ugyanabban a külföldi városban és jóformán nem is látják egymást”.

Pedig Párizs a találkozások városa, egyetemek és kávéházak: a nemzeti kultúrák keveredésének elkerülhetetlen színterei...

Párizs – olvasztótégely.

Belemerülés.

A forgatagban, nem szellemekkel, hanem eleven lényekkel társalkodhatunk.

Párizs; sodródás és elkalandozás, az önveszejtés határáig – vagy még tovább... – József Attila (is) ezt az utat választotta; sokat látott, átélt, megtapasztalt.

Aztán hazatért; elmerült, hogy kiváljon...

Elmerült újra, meg újra. – Az önveszejtés határáig jutott: „lassan kúszott sorszerű útján”... – a Balatonszárszón zakatoló szerelvény kerekei alá.

A „miért”-re még keresik a választ; arra is, hogy miért fáj még ma is, az „ismeretlen” József Attila?

A válasz, az igazság odaát van...

Lelke magyarként riad meg.

SZOKOLY TAMÁS

Porszem az éterben

Volt az életemnek egy olyan korszaka, amikor úgy éreztem: sok dolog (de: nem MINDEN) *világossá* vált. Pontosan fogalmaztam, körül-, sőt: előrelátóan cselekedtem, állandóan figyeltem a környezetemet és magamat; úgy gondoltam, hogy értékrendem, értékítéletemet és *kor-szerű*, empatikus és ebből eredően másokat szimpatikus, megbízhatóan tárgyilagos vagyok.

Úgy éreztem, hogy színházi világban ismeretes „sztanyiszlavszkiji 3 kört” – kellő gyakorlatozás kellő verejtékezései után persze – szinte *teljes* természetességgel, teljesen automatizálódottan működtetem. Ha kell, megállítom az Időt, a Legnagyobb Dimenziót (belül); visszaforgatok pillanatok, helyzeteket, jeleneteket; teljes és nem is rövid esemény-sorokat, – sőt: a *készség* szintjére emeltem ezt is, hogy a folyamatos Időt egyáltalán nem állítom meg: élelem tovább a jelent és történéseit, egy egyidejűleg az *elmúlt* időkből képes vagyok „bevágni”, akár egy filmben (pl. Huszárik, Bródy) egy-egy – akár mozgó – „kockát”, – sőt többet, gyors egymásutánban.

Míndeközben egyre „finnyásabb” lettem, – nincs erre jobb szó. Annyira törekedtem a pontosságra, hogy addig ki sem mondtam egyetlen szót sem, amíg nem éreztem-minősítettem (ismételtem: szinte automatikusan) *pontosnak*.

Az lett – előre tett fogadalom nélkül a belső jelszavam, amit József Attila így írt le:

„Por már nem lebeghet dalomban soha.”

Később, ugyancsak József Attilát idézve:

„Bocsássatok meg, hogy jó a versem és szeresetek érte.”

Ez már merő önhittség, nemde?

Pedig – sok egyéb mellett – ez állt és áll tőlem, szinte soha át-nem-éltsége miatt talán, a legtávolabb Sosem voltam önhitt. Bíztam magamban legádázabb és legmeggyötörtebb pillanataimban-perceimben-óráimban-időszakaimban is, – de nem túlzólag.

Ezt számomra jelenlegi, 15 éve Asszonyom: Zsókám, a Tőle valóban furcsán és hirtelenül rámsuhanó mondatával világosította meg, amikor azt mondta:

„Te egy önlefokozó vagy!”

Amikor kimondta, először megdöbbsentem, s mint a hirtelen „megvilágosodások” alkalmával mindig is, gondolkodni kezdtem azon, hogy:

1. MITŐL ilyen pontos ez a nem éppen „agyoniskolázott” Asszony?
2. Hogyan lehet ilyen *pontos* a fogalmazása?
3. Valóban IGAZ-E, amit mond?

A döbbenettől a szó szoros értelmében elakadt a dialógus, ami kettőnk között folyt és azonnal sétálni indultam, ami bizony nagyon is feltűnő volt. Feltűnő, mert nem szoktam beszélgetéseket csak úgy, ripsz-ropsz félbehagyni, megszakítani, berekeszteni. Úgy éreztem, mintha a létezésem függene azon, hogy tisztázzam magamban kijelentése igazságát.

Nem sikerült azonnal. A séta végére se. Másnap se. És persze visszamentem Zsókához és „folyt az élet tovább”. Nem ott, ahol abbahagytuk, ám teljesen „normálisan”.

Lefekvés körül, elalvás előtt – (egyébként is ilyenkor tudok a legélesebben gondolkodni és talán a legjobb, legeredetibb (vagy annak vált) gondolataim, ötleteim, terveim; ön- és közmegítéléseim ilyenkor támadnak fel, villannak elő; fel is kell gyújtani jónéhányszor az éjjeli lámpát, hogy egy-egy „emlékeztető szót”, „indító rakétát” leírjak egy-egy cédulára, hű, mennyi van! ezért is kellene egy diktafon: azzal egyszerűbb és könnyebb volna a másnapi folytatás) – szóval: lefekvés előtt az én „önlefokozásomon” morfordíroztam, aztán azóta is (most is még) sokszor.

Arra jutottam, hogy amit Zsóka mond: IGAZ. Ebben van ám valami, ami olyan önmagamnak is hízelkedő, tetsző! Hogy tudni illik „Jól van, Tamás; helyesen van, Tamás; nem bírod el magad, Öreg!” De van benne valami szomorúság is, – az ugyanis, hogy nem ítélem meg magamat pontosan. Röviden szólva: *alábecsülöm magam*.

Ebben van igazság. Nem is kevés.

Arra gondolok, hogy az én pozitívnak mondható cselekvéseimet, pozitív megnyilvánulásaimat, majdnem-sikereimet (van *teljes* siker?) tényleg a *valósnál kissé alább* értékelem.

A kérdés az: MIÉRT?

„Azért, mert így „szimpatikus” vagyok, leszek? Azért, mert az „*alá saccolás*” rávilágít önnön hibáimra, amik, mint a szilánkok, mégis benne maradtak az úgynevezett „siker”-ben? Azért, mert ennek a felismerése arra sarkall, hogy tűnjenek el ezek a „szilánkok” a legközelebbi „valamit-megvalósításból”? Azért, mert még pontosabb, igazabb, hitelesebb akarok lenni?

Azt gondolom: mindegyik alternatíva *összessége* (és még mindig lehet, hogy kihagytam valamit, valamiket) a lehető legteljesebb válasz a feltett MIÉRT-re, az „önlefokozást” tekintve.

S most jut eszembe, cigarettára gyújtani akarván, letettem (és újra felvettem) a tollat, hogy még a MIÉRT-re adandó válaszokhoz csatlakozik az is, hogy: bizony tetszik nekem az, hogy magam határozom meg a magam helyét. Magam a magam értékét. És érték-hibáit is.

Egoista volnék?

Az hát! De: nem önző.

Ezekkel a gondolatokkal (?) indítom el itt, a *Palócföld* oldalain-lapjain a – nagyképpően szólva – „önéletrajzom” le- és megírását. Dr. Praznovszky Mihály Főszerkesztő Úr kérésére, felkérésére, – azt teljesítve.

Teljesíteni akarva. Merthogy ebben a nem-lineáris, nem egyenes vonalvezetésű „önéletrajzomból”, hanem, mozaik-szerkezetből mi lesz? – nem tudom. Fogalmam sincs róla.

Egy biztos: Nem *csak* magamról, a magam – ahogy nem kevesen mondták már: *nem éppen színtelen* életemről, a velem-megtörtétekről lesz szó (nem tudom megítélni: érdemesültem-e?), – hanem nem kevés szó esik majd *azoknak az embereknek az életéről, élethelyzeteiről, akikkel a Sors jóvoltából szerencsém volt (tényleg az!) találkozni. Együtt élni és dolgozni, szeretni és harcolni, örvendezni és kínlódni, hallgatni és ordítani. Akiknek meghallgathattam örömeit és gondjait,*

átélhettem eufórikus tombolásaikat és vinnyogó nyavalygásait, életüket és – nem rossz vicc! – halálukat. Akikkel a SORS jóvoltából ebben a gigantikus Kozmoszban, ezen a Földnek nevezett Planétán *együtt szívhattam az Életet adó levegőt* Einsteintől Bartókon át Latinovits Zoltánig. Ha ismerhettem Őket személyesen, ha nem: **ÉLETEM TÁRSAI VOLTAK**. Egyszóval: **EMBERTÁRSAIM, ÉLETTÁRSAIM**.

És ez a névsor fantasztikus.

Ha belegondolok: elszédülök,

A névtelenek névsorába is.

Rádöbbenek porszem-mivoltomra.

Egy agg beszélye a ködről

A ködöt utáltam mindig, jól tudod,
pedig ez is amolyan lengyel-misztikát
ébresztett bennem, amit mindig szerettem,
és megvallom: el is borzasztott.
Így is hatott rám: vonzott – és félttem is tőle.
S bár egészségem még nagyon is támadatlan volt,
– erősen köhögni kezdtem.
Ezt egyértelműen ennek a sűrű – általam sokszor
az angolok marha feszességéhez tartozónak vélt –
ködnek tulajdonítottam.
A köhögés aztán furcsa folyamatokat indukált...
Én mindenesetre fizikai eredetűnek tartottam őket.
Másról sincs szó, mint arról, hogy
míg Milton párnák közt fetrengve,
Goethe pedig rohadt almát szagolgatva tudott
valami számára egyébként megfoghatatlant megfogalmazni,
addig én ezektől a köhögési rohamoktól
kezdttem el **l á t n i**.
Ismétlem: látni kezdtem. Ez nagyban és lényegesen
különbözött ama látástól, amellyel általában
bírhattunk. Ez más volt. Elöttem heverő tárgyak
helyett **m á s t** láttam, nem a tárgyakat.
Még az a közkedvelt Hölgy is – emlékszel Rá! –
átváltozott: keze helyén kígyókat,
nyakán egy deformált napraforgót,
combjai közén – igen, ott! – egy tengerszemet
láttam csillogni. Ami azért részben igaz is volt:
szörnyű kétkedéssel nézett rám,
s mintha állandóan kacsingatott volna.
A ködnek köszönhetem azt is, hogy beszédem megtisztult.

Ezt nem a hangzás tisztaságára értem,
hanem pl. a fogalmazás tisztaságára,
plasztikusságára, világosságára egyaránt.
Csak lassan vettem észre, hogy szavaimnak
– ahogy én szoktam mondani másokéra –
udvara van. Tág öböl, nyílt tér,
ahol szabadon terjeszthetik magukat,
mutatván a jelentés feltétlen szükséges oldalát,
– és valami mögöttest is.
E kettősségből következően sohasem fajultak el
addig, hogy ez ízetlen illegéssé válhattak
vagy váltak volna.
Partnereim a társalgásban nyílt szemekkel,
nyauknak ama furcsán merev tartásával
kezdtek meglepni, amelyek számomra
arról árulkodtak, hogy figyelnek engem.
Figyelnek rám.
Pontosabban: arra, amit mondok.
Ez egyik legnagyobb, gyerekkoromtól kísértő
álmodat jelentette megvalósulni,
amiért (hát mondtam, neked, ugye?! –)
a ködnek lehetek hálás és köszönetteli.

Kamasz panasz

Hányszor alázkodtam szeretet,
 Kulcsra zárt kapuid előtt,
 Szívárványként feszülve küszöbödnél.
 Mint híd a szakadék felett,
 Szolgált a lelkem,
 S vonult rajta seregestől,
 Gyönyörűbbnél-gyönyörűbb érzés.
 De szikla-szívek csúcsai döftek át,
 Éreztem, a fájdalom lépked,
 Elzuhanó perceim nyomán
 És mosdattak langyos könnyeim,
 Nekem szánt sós-ízű valóság,
 Fájdalmam nem mérte senki,
 Csak én, ki kint rekedt,
 Az *üdvök* kapuján.

Tedd meg egyszer

Tedd meg egyszer,
 mit valaha nagyon akartál,
 hogy válladról a kék lepelt,
 az égi csillagost, levesd.
 S elindulj tiszta meztelen,
 hajnali harmat díszesen,
 a fény felé,
 mi szül minden életet.
 Szívedet a védtelent,
 felajánlod a szépség
 és szeretet Istenének,
 – had legyen szabad!
 Ne kérdezd senkitől,
 – ki vagy? csak a mosoly
 a szeretet-fillérjeit osztogasd
 és ha üt majd az az óra,
 mikor a bűneidről számot adsz,
 sorsod: félelem nélkül beteljesül.

Örvénylő évek

(Részlet a *Bejárat a mennyországba* című regényből)

Az *Örvénylő éveket* megrázó élménye alapján írta Szente. Eszter és Csöpi már nem élt, amikor úgy döntött, meglátogatja Bartosékat a Városmajor utcai lakásukban. Még nem költöztek le a Balatonhoz. Aranka néni miatt csengetett be hozzájuk, az asszonyal szívesen beszélgetett, rövid mondatokból, utalásokból is megértették egymást. Szente már a faluban lakott, könyvei jelentek meg. Aranka néninek elküldött egyet-egyet. Az asszony mindig egy levelezőlapon köszönte meg a könyveket, apró betűivel pár soros véleményt írt róluk. A dicséretes és a bírálatok fele-fele arányban álltak egymással. Szentének tetszett az asszony őszintesége.

Délelőtt tíz óra volt, amikor megérkezett. Előzőleg persze odaszólt telefonon, hogy jöhet, nem zavar-e.

Aranka néni vette fel a kagylót.

– A férjem délelőtre vár valakit, de ők úgyis a dolgozószobában társalognak, mi megleszünk a hallban. Miklóst örömmel nélkülözzük. Gyere nyugodtan, Tomikám.

A professzor vendége még nem érkezett meg, egy darabig hármasan ültek a hallban, Bartos Miklós nadrágban, papucsban és fürdőköpenyben.

– Legalább vegyél fel zakót, ne így fogadd a vendéget – figyelmeztette a felesége.

– Ha nem leszek jó neki, elmegy – mondta Bartos flegmán. Rögtön megrekedt a párbeszéd közöttük, Bartos a felesége jelenlétében örökké fagyossá tette a léghört. Kínos, szótlán percek következtek, Bartos meguntta őket, sértetten, dühödten bevonult a szobájába.

– Szövetkezzetek csak ellenem! – kiabálta vissza az ajtóból.

Az ismeretlen vendég hamarosan megérkezett, az asszony a hallon keresztül a dolgozószobába kísérté a negyven év körüli, középtermetű, fekete bajuszos és szakállas, határozott tekintetű férfit. A professzor nem volt a dolgozószobájában, meggondolta magát, mégis zakót öltött.

– Foglaljon helyet, rögtön jön a férjem – mondta az asszony, és magára hagyta a vendéget. Alighogy visszalépett a hallba, újra csengettek.

– De nagy a forgalom ma! – jegyezte meg, amikor elment Szente mellett.

Aranka nénit sürgősen áthívták a szomszédba, rosszul lett a fiatalasszony, várják a mentőt, megkérték, vigyázzon a két kisgyerekre, míg a férjet értesítik, hogy jöjjön haza.

– Bocsáss meg, Tomikám – mentegetőzött az asszony –, majd átszólok telefonon, hogy mikor jöhetnek. Remélem, hamarosan.

A professzor átsétált a hallon, a dolgozószoba ajtaja becsukódott. Bartos nem törődött Szentével, rá sem nézett, az író egyedül maradt. Negyedórát vár, aztán elmegy, gondolta. Aranka néni percek múlva valóban telefonált, legalább félóráig odaát lesz. Szente azért ne menjen el!

Néhány pillanattal később már nem is akart lelépni, a dolgozószobából kihallatott Bartos Miklós ordibálása.

– Mit pofázik maga nekem?! – kérdezte a vendégtől.

Szente közelebb ment az ajtóhoz, hallgatózni próbált, de nem hallotta jól a férfi hangját. A dolgozószoba másik ajtaja egyenesen a fürdőszobába nyílt, ahová az előszobai folyosóról is be lehetett menni. Szente gyorsan megtette ezt az utat.

A fürdőszoba ajtaja vékonyabb volt, jól áthallatszott a beszélgetés, bár Bartos visszavett a hangjából.

– Ki maga?! Be sem mutatkozott!

– Dehogynem, Bartos úr... Megmondtam a nevemet. Kaposi Ferenc állatorvos vagyok. A lelkiismerete felől érdeklődnék. Milyen érzés úgy élni, hogy 1956 novemberében megöletett két ember? Török Gábort és a bátyámat, Kaposi Rudolfot. Emlékezik még rájuk?

– Kik ezek az emberek?! Mi közöm hozzájuk? Milyen marhaságokat hord össze nekem?! Ha nem takarodik el a lakásomból, azonnal riasztom a rendőrséget!

Szente úgy érezte, hogy a benti feszültség csaknem szétrepeszti az ajtót. Menekülésre készen fülelt.

– Nem hív maga senkit, uram. Elvtársnak kellene szólítanom, magának kijár ez a cím, de nekem valahogy nem áll rá a szám. Üljön le a székébe, és ne mozduljon, különben magába döföm a szérumot. Látja ezt a fecskendőket a baromi nagy tüvel? Ezzel altatom el a megvadult kutyákat, lovakat és bikákat. Úgyhogy ne patogjon!... Szóval javult már az emlékezete? Eszébe jutott Török Gábor? Maga előtt látja a tizenöt éves bátyám arcát? Mert mi még mindig látjuk Rudi szétlőtt, véres fejét. És Török Gábor hozzátartozói sem felejtik el ezt a képet. Csak ők hallgatnak, mert félnek, rettegnek, ha panaszt tesznek, bármi történhet velük. De én nem ijedek meg, eljöttem, hogy a szemébe mondjam: maga egy mocskos áruló, rohadt gyilkos!

– Válogassa meg a szavait, barátocskám! – horkant fel Bartos önérzetesen. – Nem tudja, hogy kivel beszél. Kossuth-díjas professzor vagyok, elismert, megbecsült történész.

– Szarok a maga piederesztáljára, érti!? Elvárom, hogy bevallja a bűnét, amelyet 1956-ban elkövetett ott lent a Balatonnál, hogy aztán előnyöket élvezhessen a rendszerben, amellyel nekem amúgy nincs semmi bajom. Engem békén hagynak a kommunisták, pedig nem bújtam a fenekükbe. Dolgozom. Engem is elismernek és megbecsülnek. De gondolom, maga meg erre szarik egy nagyot. Tehát kvittek vagyunk... Szóval meséljen szépen... Hogyan juttatta a hóhérok kezére a bátyámat és a Török Gábort?

– Nem kötelezhet arra, hogy elszámoljak a múltammal, a hibáimmal. Ha egyáltalán azok voltak – mondta Bartos.

– Igaza van, nem kötelezhetem, de kényszerítem a vallomásra. Aztán csak eljön az az idő, amikor majd mások firtatják a cselekedeteit.

Kaposi Ferenc fokozatosan lehiggadt.

– Ha makacsul hallgat, majd én mesélek. Csak azért, hogy tudja: élnek olyan emberek, akik ismerik a disznóságait, nem maradhat semmi titokban.

– Nos, ha éppen tudni akarja, Török Gábor jött át hozzám érdeklődni. Leutaztunk, hogy a rokonaink villájában töltsük el a fővárosi vészterhes napokat. A második lányunk nagyon kicsi volt még, a feleségem ott nagyobb biztonságban érezte magát.

Törökkel már régebben is találkoztam, üdvözölni szoktuk egymást. Politikáról soha nem beszéltünk, a szokásos közhelyek, a természet, az időjárás, az egészség – ezek kerültek szóba. Mondta, hogy a fia Budapesten egyetemista. Ötvenhat őszén arról puhatolózott nálam, hogy mi várható idefent. Semmi jó, feleltem neki kategorikusan. Sejtettem, hogy a fia ellenforradalmár és alaposan belekeveredett a megmozdulásokba... Hőbörögtek azok kérem!... Török fia is szervezkedett, és Török segített neki. Géppisztolyokat szereztek a belügyminisztérium üdülőjéből, Török ott volt szakács, abszolút megbízható embernek tartották. De hát fű alatt ő is az ellenforradalmárok oldalára állt, egy húron pendült a fiával, akinek fegyverek kellettek sűrűn. Török valahogy kicsempészte a géppisztolyokat az üdülőből, csak éppen nem tudták kivinni őket biztonságosan a faluból, ávosok ellenőrizték az utakat. A mai európai hírű, gazdag balatoni üdülőhely akkor még koszos, elmaradt falu volt, jelentős történelmi múlt nélkül. 1919-ben fehérterroristák garázdálkodtak a településen, néhány vöröst kivégeztek. Ennyit őriznek a krónikák... Nem csodálkoztam azon, hogy Törökék lázadnak, a legtöbb emberben megvolt ez a hajlam akkoriban. Figyelmeztettem, hogy ne vállaljon ideológiai közösséget a fiával, a fiatalok sokszor hevesvéredek, vakon mennek előre, maguknak keresik a bajt. Nem hallgatott rám, mert valahogy megoldották, hogy a fegyvereket kivigyék a faluból. Csak később értesültünk a feleségemmel arról, hogy Törököt és egy ellenforradalmár gyereket agyonlőttek. A másik gyerek állítólag megúsza. Csupán ennyit tudok elmondani magának, érje be ennyivel. A halálesetekben nem vagyok vétkes... Kikérem magamnak a vádakat!

Bartos az utolsó szavakat emeltebb hangon mondta.

Kaposi Ferenc gúnyosan nevetett.

– Majd én felfrissítem az emlékezetét... Magától származott az az ötlet, hogy a géppisztolyokat csónakkal szállítsák a falu határán túlra, így elkerülhetik az ellenőrzést. Így is történt. Éjjel három csókatok raktak tele fegyverrel, és Török elrejtette őket a parti nádasban. Kora reggel útra keltek, az egyik csónakban Török Gábor, a másikban egy ottani fiú, a harmadikban pedig Rudi bátyám húzta az evezőket. Rudi Törökéknél vendégeskedett, Törökék távoli rokonaink. Tíz kilométert eveztek a tavon, aztán kikötöttek. Török fia teherautóval várta őket, a vöröskeresztes segélyszállítmány közé rejtették a fegyvereket. A trió simán, feltűnés nélkül visszaevazett. A helybeli srác megfázott az úton, pedig napos, szélcsendes idő volt. Tüdőgyulladást kapott, kórházba vitték. Ő megúsza a kalandot, de Török Gáborra és Rudi bátyámra másnap maga rászabadította az ávosokat, akik agyonlőtték őket. A villából nézte végig, ahogy a kalapos, ballonkabátos férfiak hajnalban kiszállnak a fekete kocsiból, berontanak a házba és gyilkolnak. Mindenkit megöltek volna, de csak Török Gábor és Rudi tartózkodott a házban, Gábor bácsi felesége és lánya vidéken rekedt a zűrzavaros közlekedés miatt. Az egyik ávóst személyes bosszú is vezérelte, Törökék lánya nem ment hozzá feleségül... Rudi holttestét egy zsákba tették, elhozták a falunkba és kilökték a kapunk előtt. A kilencéves húgom talált rá, sikítózott, sokkot kapott, egy éven keresztül ideggyógyász kezelte. Soha nem heverte ki a megrázkódtatást, néha még most is felriad álmából, sírógörcs fogja el. A rohamainak gyógyszeres kúra a következménye. Hallotta, hogy a Török család is teljesen összeomlott, nemcsak Gábor bácsit gyilkolták meg, de a fiúkat is felakasztották 1957-ben. Alapos munkát végzett, Bartos úr!

– Nem én jelentettem fel Törököt – tiltakozott a professzor. – Rágalom!
– Hazudik, Bartos úr! – folytatta Kaposi. – Bebiciklizett a rendőrségre és szemrebbenés nélkül beköpte az evezős forradalmárokat. Mert hát azok voltak, egyszer majd így emlékeznek rájuk.

– Vannak bizonyítékai? – kérdezte a professzor.

– Nem a levegőbe beszélek. De ezzel a bizonyítékkal kitörölhetem a seggemet. A Török fiút is maga jutatta bitófára. A fegyverek kicsempészését a faluból azért nem akadályozta meg idejekorán, hogy később tanúskodhasson ellenük. Mert maga történészként volt annyira tájékozott, hogy megjósolja, megérezze a felkelés elbukását és következményeit. Az akasztásokat! A tanúskodásával újabb érdemjegyet szerzett magának az elvtársainál, amint értesültem, feljebb jutott a ranglétrán. Véraldozatok árán...

– Megveszem a bizonyítékot. Mennyit kér érte? – kérdezte Bartos.

– Ocsmányabb, pofátlanabb alak, mint gondoltam. Nem fél, hogy egyszer elkapom és megölöm?! Nem retteg a bosszútól?! Legalább bocsánatot kérne!

– Örvénylő évek voltak azok kérem. Maguk nem értik a történelem áramlatait.

Szente beleborzongott a történetbe, szédülten állt a fürdőszobában. Zajokat hallott, aztán Kaposi átvágott a hallon, az előszobán, és elhagyta a lakást. Bartos a szobájában maradt.

Szente kisietett a konyhába, elhatározta, hogy ott várja meg Aranka nénit.

A fél óra hosszabbra nyúlt. Amikor az asszony hazaérkezett, kiszólt a konyhából:

– Itt vagyok, Aranka néni.

– Pillanat, Tomikám, kezet mosok.

Az üvöltés mindjárt felcsattant a fürdőszobában, Bartos akcióba lépett, amint meghallotta a vízcsobogást.

– Átkozott ringyó! Kikaparom a szemedet! Megint beköptél, rám uszítottad az ellenforradalmárokat!

Visszhangzott a lakás.

– Szeretnél lógva látni?! Nem éred meg!

A professzor a feleségének esett, pofozta, fojtogatta, az asszony jajgatott.

– Ne bánts, Miklós – könyörgött.

Szente berohant a fürdőszobába.

– Hagyja abba, Miklós bácsi! – szólt Bartosra.

– Kuss! Összeesküdtek ellenem! Nem tűröm a rágalmakat, ezt jegyezzétek meg magatoknak!

Aranka néni a fürdőkádba esett. Bartos ledobta a zakóját, és ingben püfölte a feleségét. Szente megpróbálta elrántani a férfit, de nem bírta vele, a gyűlölet fékezhetetlenné tette. Ekkor a nyitott fürdőszoba ajtón át megpillantotta a fecskendőt a dolgozószoba dohányzóasztalán. Bement érte, és a professzor hátába szúrta a tűt. Addig nyomta a fecskendőt, míg a szérum el nem fogyott.

Bartos Miklós felegyenesedett, megmerevedett, és hátranyúlt, kihúzta a fecskendőt a hátából. Láta, hogy üres. Elképedt.

– Megöltetek – suttogta, és összecsuklott.

Szente kiemelte az asszonyt a kádból, bevitte a hallba, és lefektette a rekamiéra.

– Hívok orvost Aranka néninek – mondta.

– Miklóssal mi lesz? – kérdezte az asszony.

– Előbb-utóbb felébred – felelte Szente.

– Én is rendbe jövök, nem kell orvos. Kérek egy pohár vizet, és hozd ide a nyugtatómat az éjjeliszekrényről.

Mire visszajött a vízzel és a gyógyszerrel, Bartos már talpon volt, zuhanyozott a kádban, és mozgalmi dalokat füttyörészett.

Ági már hetek óta Szente kedvese volt, amikor a férfit elvitte bemutatni a szüleinek. A falu negyven-ötven kilométerre feküdt.

Tasnádyék szép házban laktak, az utca a főtérről nyílt. Vasárnap volt, ezen a napon tartották a búcsút.

– Ne lepődj meg, kicsit többen leszünk – mondta Ági útközben. – Anyu bátyja is eljön a családjával, két gyerekük van, és ott vannak az unokák. Benépesül a ház.

– Noked nincs testvéred? – kérdezte Szente.

Ági Renault-jával utaztak, Szente Ági mellett az első ülésen ült. Nem szeretett utas lenni, különösen nem személygépkocsiban és az első ülésen. Nem a balesettől félt, inkább az alárendelt helyzet zavarta, ha nő vezette a kocsit, kiszolgáltatottnak, feleslegesnek érezte magát. Most is úgy tetszett, mintha Ági fölényben lenne azzal, hogy a kormányon ül. Pedig szó sem volt erről, Ági ereje, hatalma csak a képeiről és a díszleteiről sugárzott Szentére. Fészkelődött az ülésen. Ági kényelmetlenül érezte magát.

– Bánod, hogy eljöttél? – kérdezte.

– Hogyan juthat ilyen butaság az eszedbe. – mondta Szente. Még nem válaszoltál a kérdésemre?

– Anyunak előttem született egy kislány, de csak hónapokat élt. Anyu idegileg eléggé labilis, a csecsemő teljesen felzaklatta, állítólag azt mondogatta, hogy a bátyja támadt fel, a kisfiú rá hasonlít. A nagybátyám fiatalon halt meg, a halála iszonyúan megviselte anyámat, traumát okozott neki, az idegi érzékenység már egész életében elkíséri. A kisfiút ügyetlenül, zavarodottan ápolta, megbetegedett, később vitte orvoshoz. Meghalt szegény. Aztán következtem én, de mint látod, megúsztam anyám gondoskodását. Ötéves lehettem, amikor egy éven át idegpszichológusban kezelték. Sokat javult az állapota, rendbejött, de időnként visszaesik, depressziós, vigyázni kell rá. Szerencsére apám nagyon szereti, óvja a bántalmaktól. Jól élnek, apám mezőgazdasági mérnök, nagyszerű ember, már nyugdíjas.

A ház jólétet, tisztaságot, túlzásba vitt rendszereteket árasztott. Szentét udvariasan fogadták.

– Ágika még nem ismerte magát, Tamás, de mi már akkor olvastuk a könyveit – kedveskedett Tasnádyné. Férje helyeselt, bólogatott. A főzésben, sütésben Tasnády húga segítkezett Ági édesanyjának. Szente lopva végigtekintett a készülődésen, a sült kacsákon, a rántott húsokon, a hőálló tálakba adagolt pörköltön, a díszített köreteken, a tálkákat elborító édességeken.

Az előszobában terítettek. Szentének régi búcsúi ebédek jutottak eszébe, amelyeket anyai nagyszüleinél fogyasztottak el. Próbálta felidézni magában a búcsúi hangulatot, amelyet kettéosztott szülei válása. Létezett egy idillikus kép, amikor a szülei még együtt éltek; már szombaton délután kibuszoztak a faluba, rendbe tették az első udvart, lesöpörték és fellocsolták a járdát, a kamrában előkészítették a vasárnap délelőtti

konyhai teendőket. A leves frissen főtt, a húсок ekkor kerültek a tűzhelyre. Nagyanyja egész héten át sütött, vasárnap kora reggel csak a krémekeket keverték ki. Sente gyakran fordult a ház és a pince között, a konyharuhával lekötött, étellel teli edényeket ő vitt le a pince fenekére. Be-beszippantotta az enyhén dohos, hűvös levegőt, a falak legalább egy évszázada őrizték a múltat, őseinek emlékét.

A hepehupás lépcsősorok szélén másfél literes csatos üvegekben állt a hordókból kiszívott bor, külön-külön palackban a fehér és a vörös, az édes és a száraz. Ha valamelyikből kifogyott, Sente ugrott le a pincébe, hogy a megjelölt demizsonból zománcozott tölcserrel teletöltse az üveget. Mikor már nagyobb lett, olykor meghúzta valamelyik palackot, aztán pótolta a mennyiséget. Ilyenkor sietett, nehogy észrevegyék, hogy piál odalent. Néha a fejébe szállt az ital, amikor kilépett a levegőre, előfordult, hogy kótyagosan düllöngélt. Az édes bort kedvelte, a muskotályos ízűt.

Ez a kép aztán töredezetté vált, amikor az anyja újra férjhez ment, a búcsúk vesztettek vonzásukból. Sente már felnőtt, ez is közrejátszott az illúziók eltűnésében, kereste, kutatta a régi légkört, de csak a nyomait fedezte fel egy-egy mozzanatban, szokásrendben. Amikor aztán a nagyapja meghalt, lebontották a pincét, a búcsú attól kezdve megrekedt a ház helyiségeiben. Egyre ritkábban mentek ki délután báméskodni a sátrak közé, nézni a körhintákat, hallgatni a céllövöldék zaját, a légpuskák golyóinak csattanásait a bódék hátsó lemezén. Régen a nagyapja kertjének végében, túl a lucernáson, az akácfaikkal körülölelt gyepes tisztáson tartották a búcsúkat, és ha Szentét, a kis bártortalan srácot kilökték a ringlispi ülésében, hogy nagyobb ívet repüljön, látta a Balaton fakókék vizét a távolban. A búcsúsok aztán beköltöztek a faluba, a kultúrház elé, majd később a faluház szomszédságába.

A varázs elveszett örökre, gondolta most Sente. Ágiéknál talán felmarkolhat belőle egy morzsát, az illatok, a „családi szag” jelezték, hogy nem fog csalódní.

Délelött tizenegy órakor a vendégek is megérkeztek. Ági nagybátyja rendkívül ismerősnek tűnt Szentének, de most nem kellett találgatnia, nem maradt megfejt-hetetlen a férfi kiléte, nem maszatolódoott el az időben, mint a Volkswagen Passátban ülő idegen arca az étterem előtti kis utcában.

A bajszos, szakállas, mokány férfi így mutatkozott be:

– Dr. Kaposi Ferenc.

Sente igencsak meglepődött, a regényeiben fordulnak elő ilyen különös találkozások, soha nem gondolta volna, hogy az élet is produkál ilyeneket. Kaposit látta jó tizenöt évvel ezelőtt Bartoséknál a Városmajor utcai lakásban. Egy ideig nem törődött a szikrázó találkozás utóéletével, Bartos úgyis kimossa magát mindenből, az állatorvos után meg nem akart nyomozni, sérelmeikkel akkoriban úgy sem tudtak volna mit kezdeni, az ötvenhatos tragikus történetet nem írhatta volna meg, vagy ha igen, egyetlen lap vagy folyóirat sem közölte volna. A kilencvenes évek közepén aztán a találkozás, mint egy titokzatos tengeralattjáró, felmerült benne a múltból, felszínre tört az élmény, elodázhatatlanná vált a megírása, melyhez a drámát találta a legalkalmasabb formának. A dráma már készen van, Ági díszletében próbálják, bárhogyan is alakult Kaposiék élete, a cselekményt már nem befolyásolhatja a valóság. Sente kitalált egy kerettörténetet, de az *Örvénylő évek* alap gondolata nem változott, az egyéni és a történelmi számonkérésről szól, a magánemberek és a hatalom felelősségéről. A professzor idősebbik lánya öngyilkos lesz a darabban, amikor megtudja, hogy apja milyen bűnöket követett el a forradalomban és a megtorlás idején.

Tehát Ági édesanyja fedezte fel testvérük véres holttestét a kapuban, gondolta Sente. Amikor Ági elolvasta az *Örvénylő éveket*, nem említette egy szóval sem, hogy ismerős lenne neki a cselekmény, hogy az ő nagybátyját ugyanígy ölték meg, amiért közreműködött a fegyverek szállításában. Ági nyilván hallott a tragédiáról, mégis hordozta magában annak emlékét, és a dráma sem tette közlékennyé. Miért? – kérdezte Sente önmagától a búcsú napján. A feleletet csak később, a szóban forgó júliusi éjszakán fogalmazta meg, félve és bizalmatlanul.

Ebéd után a lugasban ejtöztek. Sente úgy intézte, hogy Kaposi Ferenc mellé kerüljön. Cigarettaztak, kávéztak, Sente kihozta a sörét, iszogatott a langyosodó italból. Nem akart nekirontani Kaposinak, minek felszaggatni a múltat, a fájdalom valószínűleg bennük él, lehet, hogy az állatorvos burokbba zárta a magát, ha kérdezősködik, lerázza magáról, elutasítja, nem olyan közvetlen, mint a család, mogorvának látszik, az unokáihoz is erélyesen szólt. De Sente újságíró korában elsajátította a közeledés taktikáját, nem adta fel a harcot azért, hogy információt szerezzen. Ha Kaposi rárivall, hogy mit érdekel ez téged, majd átül Tasnádyhoz, aki egyfolytában keresi az alkalmat, hogy beszélgethessen vele Ági és a közte kezdődő szerelemről.

– Ágika harmincéves, ideje, hogy megtalálja az igazi társát.

Sente felfigyelt az ebéd közben eljuttatott mondatra, amely Tasnády szájából hangzott el, csendesen, reménykedve, a felesége felé fordulva, úgy, hogy a sógoraék is hallják az asztalnál. Sente rögtön megérezte, hogy Kaposi meglett fiai – párjukkal együtt – nem szimpatizálnak vele, művészféle, link alakot látnak benne, aki megfertözi az ő polgári nyugalmukat, jólétüket. De hát Ági is művész, festő, igaz, nem tartozik egyetlen csoporthoz sem, gimnáziumban tanít, szakkört vezet, alkot, kiállít és díszleteket tervez, mert szereti a színházat. Nem bohém, nem bulizós fajta, inkább magányos, a barátságok híve a szerelemben is. Ági mégis sikeres, befutott festőművész, mert borzasztóan tehetséges, ösztönösen, egyéni módon alkot, nem követi a divatokat, mégis modern felfogásban fest, képei nem csak rabul ejtik a nézőt, hanem elkerülhetetlenül eszmeifuttatásra is készítenek. Ágit, az unokatestvért persze hogy befogadják, de Sente csak egy idegen, aki Ági bájai miatt van itt a búcsún, az ő bensőséges körükben.

Sente nem szívta mellre a barátságatlanságukat, ő is szerette betartani a három lépés távolságot. Csak Kaposival boldoguljon valahogy.

– Nem is gondolod, Feri, hogy téged már régóta ismerlek.

Az állatorvos felvonta a szemöldökét.

Sente ebben a pillanatban utálta magát a bizalmaskodásért, de már nem visszakozerhatott.

– Annak idején ott voltam Bartos Miklóséknál a Városmajor utcai lakásban. Ki-hallgattam a beszélgetéseket. Mi lett veled? Bartos nem nyúlt utánad?

Kaposi nem rökönyödött meg a kérdéseken, mintha természetesen lettek volna.

– Elküldtek az állami gazdaságtól, és egy húsüzemben kaptam állást, feleannyi fizetésért. De egy év múlva visszavettek, aztán kilencvenegyben megszűnt a gazdaság. Maszek állatorvos lettem. Vállalkozó... De te hogyan keveredtél Bartosékhoz?

– Albérlő voltam náluk egyetemista koromban. S a tóparton ugyanabban az utcában laktunk, ahol ötvenhatban a kettős gyilkosság történt. Gyerekefjével hallottam

valamit erről a szörnyüségéről, bár a felnőttek mindent titkoltak előttünk. De azt, hogy Török bácsi meghalt, nem mismásolhatták el. Kedveltük az öregot, hahotázó, vidám ember volt. A bátyádat láttam náluk korábban... Engem az érdekelne, hogy kitől tudtad meg Bartos feljelentését. Csak akkor mondd el, ha nem kényes a kérés. Nem szeretném feltépni a sebeket.

– Gyere, nézzünk körül az udvarban – tanácsolta Kaposi, és felállt. Sétálni indultak.

– A húgomat évente egyszer-kétszer beutalják fürdőkúrára, a gyógyvíz nyugtatja, jót tesz az idegeinek. Abban az évben közös szobában lakott egy nála idősebb asszonnyal, akinek elmesélte a bátyja halálát. Sajnos a húgom mindenkivel bizalmas, mindenkiben jó embert lát, képtelen felmérni a realitásokat, képtelen csalódni. Ezért aztán fecseg. A lánya már annál óvatosabb.

Tasnádyék tetszetős parkot csináltak az udvarból, az állatoknak elkerített hátsó részt is tervszerűség jellemezte. Szente ezt a pedantériát érezte Ági festményein, amely – most meggyőződött róla – családi örökségből fakadt.

Kaposi tovább mesélt.

– A szobatársnőt Csák Bertalannénak hívták. Amikor meghallgatta a húgom beszámolóját, azonnal közölte vele, hogy Bartos Miklós lelkén szárad a bátyám és még sok más ember halála. A professzor felesége és ők barátnők, Bartosné mindent elmondott neki az ötvenhatos Balaton-parti napokról. A húgom meg nekem továbbította a hallottakat, így könnyen kinyomoztam Bartosék lakáscímét, és bejelentkeztem.

– Árudd el, hogy mi volt a fecskendőben. Mert hogy nem altató, az biztos.

– Vizzel szívtam tele. Bartost leütöttem volna, mielőtt hívja a rendőroket.

– A rendszerváltozás után nem jutott eszetekbe, hogy pert kezdeményeztetek? – kérdezte Szente.

– A gyilkosság felbolygatása csak a húgom állapotát rontotta volna – válaszolta Kaposi Ferenc. – Bevallom neked, hogy Bartost örömmel nyomorékká tettem volna az évek során, gondolatban megszámlálhatatlan esetben elvettem az életét. De mi keresztény emberek vagyunk, Isten majd ítélkezik.

Szente úgy érezte, hogy ezek a szavak nem illenek Kaposi alkatához. Talán azért mondja, ogy elaltassa őt, ne kérdezzessen tovább.

Délután négy órakor Ágival kettesben kimentek a búcsúba. Ági a férfibá karolt.

– Lássák a falubeliek, hogy komolyan összetartozunk, így nem szólják meg anyámékat – magyarázta Ági.

– A falusi pletyka halhatatlan – mondta Szente. – Nem gondoltál még a férjhezmenetelre? – kérdezte ezután.

– Meg akarod kérni a kezemet?

– Még korai lenne... Nem volt olyan kapcsolatod, amelyet tartósítani szeretnél volna?

– Nem igazán... Amikor elvégeztem a főiskolát, és tanítani kezdtem a megyeszékhelyen, ahol anyuék nyomban megvették a földszintes lakást a hozzáépített műteremmel, megismerkedtem egy általános iskolai rajztanárral, aki előttem vezetett az egyik képzőművészeti szakkört a városban. Megkedveltem Gézát, soha nem szerettem, de tökéletesen megfelelt nekem, nem akart birtokolni, amikor hívtam, jött, mert amúgy nagy csavargó volt, nem tudott megmaradni a fenekén. Egy

garázsból kialakított garzonlakásban lakott, az otthon az én lakásom jelentette számára. Géza aztán elvesztette a legjobb barátját, és elkezdett inni, olykor részegen, danolászva, gitározva állított be hozzám. Ilyenkor elküldtem, irtózom a részegektől, nem tudom elviselni őket, lenullázzák a tűrőképességemet. Lehet persze, hogy Gézának segítenem kellett volna, de a gyengédség, a vigasztalás nem használt, és én hamar feladtam. Elmaradozott, el is költözött a városból, egy állatmenhelyen kötött ki, odavolt a kutyáért, macskáért. Közöttük talán boldog lett. A te megjelenésedig tulajdonképpen Géza töltötte ki az életemet. Gyakran hazajárok, anyu elfelejti a bajait a közelemben.

Szente nem akart pimaszkodni, de megjegyezte:

– A direktorral is szóba hoztak.

– Soha nem feküdtem le Mester Attilával! Eddig háromszor kért fel, hogy tervezek díszletet azokhoz a produkciókhoz, amelyeket ő rendezett. De nem lettem a szeretője, azt hiszem, Attila tényleg elismeri a munkásságomat. Egyszer persze szemlátomást megpróbált lefektetni. Editet, a feleségét Prágába vitte kocsival, és amikor visszaérkezett, meglátogatott, nagyon éhes és megizzadt, lezuhanyozna. Miért nem mész haza, kérdeztem tőle. Tele van a lakás Edit rokonaival, unja őket, látni sem bírja azt a sznob bandát. Lezuhanyozott, haját mosott, és elkérte a fehér fürdőköpenyemet, alig ért össze a derekán, mulatságosan nézett ki. Bejött a műtőrembe, leült a kanapéra, és várakozott. Közben dolgoztam, és kacagtam magamban Attilán, aki a köpeny alá még az alsónadrágját sem vette fel. Leesett a tantusz – ez dugni akar velem... Vártam én is. De nem célozgatott, amikor rádöbrent, hogy nem izgatott fel, a göncébe bújtt, és elköszönt. Na, most aztán végképp leépít, gondoltam, de nem bánkódtam volna. Attila azonban korrekt maradt a munkában.

A búcsúú forgatagban Ágit minden második ember megszólította. Szente elvegyült a tömegben, a pultokra, ponyvákra kirakott játékokat nézte, de nem talált közöttük olyat, amilyent az ő gyerekkorában árultak. Azok a játékok tele voltak ötlettel, és többségüket házilag készítették a sátorozó, vándorló kereskedők.

Forgott a körhinta, a hangszóróból lakodalmos dalok szóltak, álromantikus szöveggel, állandóan a refrént ismételve. A zene is olyan, mint a vattacukor, amelyet a sátrak elején centrifugáltak vastaggá a különböző ízű és színű szirupokból, gondolta Szente lenézés nélkül.

A búcsú régen olyan ünnepnek számított, mint a karácsony, összejött a család, a rokonság, csak éppen nem ajándékozták meg egymást.

Mára lezüllettek, szétestek ezek a napok, üzletté, bővlik kínálatává silányultak. Szente takarosnak, hangulatosnak találta a falut, amelyben idegennek érezte a mutatványosokat. Ugyanakkor tudta, hogy sem itt, sem másutt nem mondhatnak le erről a hagyományról erőszakkal, az idő majd meghozza a változásokat, a más jellegű rendezvények előbb-utóbb felülkerekednek a tartalmukat, múltjukat vesztett olcsó parákékon.

A céllövölde előtt találkozott Ágival.

– Gyere, befizetlek pár körre. Versenyezzünk!

– Rendben, de én fizetek – erősködött Szente.

– Jó, nem bánom.

Szente mosolygott: Ági nem tudja, hogy kiválóan lő célba, az anyja tehetségét örökölte, aki lány korában vidéki bajnokságokat nyert lövészetben. Régen tőlük

voltak hangosak a búcsúk, akkoriban lapos acélfigurákra lőttek, amelyek a pontos találatoktól leestek a lőporos patronba, és hatalmasat durrantak. A megnyerhető tárgyak: babák, szappanok, krémek, tükrök, mézeskalácsszívek, cukrok, csokoládék csak később jöttek divatba, amikor a lőporos céllövöldéket balesetveszélyesnek minősítették. Sente meg az anyja azonban változatlanul tarolt a búcsúkbán, az ajándékokat elosztogatták a szegényebb gyerekek között.

Az első két-három lövés mindig célt téveszt, a búcsúsok manipulálják a légpuska lőszerét, az ólomgolyót úgy préselik, hogy félrehúzzon. De Sente pár kísérlet után kitapasztalta, hogy a felállított pálcika melyik oldalára célozzon. Aztán bezsebelte a nyereményeket, a céllövöldés már kérte, hagyja abba, ne fossza ki teljesen. Most is így járt, de Ági sem talált elsőre. Aztán dőltek a babák, a kicsik és a nagyok. A céllövöldés rekedten kiabálta: – Bravó! Bravó!

A babákat zacskóba rakták, Tasnádyné hétfőn majd beviszi őket az óvodába.

– Nagyszerűen lősz célba – dicsérte Ági a férfit.

– Te sem vagy ügyetlenebb nálam – viszonzta Sente az elismerést.

Galambok

A harc könyörtelen. Ahogy mi harcolunk, nem harcol úgy senki. A mi küzdelmünk nem szürrealista program, mint Salvador Dalié, hogy harcol a spenót ellen, harcol a csigáért. A mi háborúink valódi háborúk. Harcolunk a parlagfű, a peronoszpóra, a drog, a tuberkulózis, az elhízás, a bűnözés, a környezetszennyezés, a maffia, a burkolt áremelés, a terrorizmus, az elszegényedés, a meggazdagodás, a békegalamb és egymás ellen. A harctól elcsigázva dőlök le a téren egy padra, lovamat, mellvértemet, fegyvereimet letámasztva, hogy kicsit olvasgassak. Ekkor veszem észre, körülöttem galambraj tanyázik. Na, itt sem lesz olvasás, hiszen a galambok ellen is harcolni kell. Rongálják a tetőt, szemetelnek, zajonganak. Ha nem harcolok, az önkormányzat talán meg is büntet. Próbálok felállni, de a sok csatározástól alig maradt jártányi erőm. Jöjjön, aminek jönnie kell, támadjon a csatornapatkány, a molylepke, a kullancs, rágjon a szú, csípjen a vipera, nem érdekel.

Figyelni azért még maradt erőm.

Három srác etette közelemben a galambokat, s ahogy szórták a kenyeret a madarak közé, rontva az öldöklő küzdelem esélyeit, beszélgettek. Azt mondja az egyik: „Képzeljétek el, mi történne, ha petárdát raknánk a kenyérbe, a galambok ráharapnának és bummm! Marha jó lenne, öregem!” „Marha jó lenne” – nyugtázta a másik kettő. Ekkor megnyugodtam. Ha engem legyúrna a svábbogár, harcképtelenné tenne a csótány vagy a vetési varjú, van utánpótlás. Utánpótlás? Ahogy a srácok elvonultak, máris nagypapa és két unoka foglalta el a terepet, fegyvert ragadtak, és elszántan az ellenségre vetették magukat. A nagyobbik unoka összehengergetett újsággal a kezében nyargalászott a galambok között. A lábát csapkodta az újsággal, és ordítózva próbálta megakadályozni, hogy a madarak leszálljanak. Persze azok túljártak az eszén, s a bajvívás így öncélúvá vált. De nem is ez a lényeg, hanem a gyakorlás. Mire a gyerek felnő, megacélosodik a küzdelemre, egy galamb, egy macska meg sem kottyán majd neki. A kisebbik unokának is tetszett a katonásdi. Nagyokat szökellve játékpisztollyal lövöldözött a galambokra. A nagypapa a kör közepén állva biztatta: „Rajta Jancsika, úgy van, te vagy az erősebb!” Őszintén megvallva zavart a harci zaj, de ugyanakkor megnyugodtam. Jöhet az ellen, győzni fogunk. Ha addig élünk is.

Álomi táj

Terített mező. Párak kékes derengésben. Apám és anyám oly könnyű derüsen, miként sohasem adatott meg nekik. Jönnek felém, s még sem közelítenek. Tékozló fiú mind, aki innen érkezik. Tékozlások fiai, besiklunk, mint a madarak, kéretlenül, pedig számkivetettséget jósoltak nekünk, s a megroppant, a fásult közömbös és a gyanútlan mégis átbukik a határon, arcán naiv ártatlanság, bárgyú boldogság.

Apám és anyám mosolya olyan, mintha nyári táborból jöttem volna egészségesen, lebarnulva. Ők pedig mintha sosem zsörtölődnének egymással, a rámfüggesztett mosoly egybeköti őket, az anyámé kissé félszeg, akárha restellné, hogy örül a kisebbik fiának, az apámé a magabizó családfőé. Landlerolni készülnék, hangtalan ereszkedéssel, mint régen fejesugrás közben a víz felé, az arcuk elrivedőben, eleve tudjuk a másik gondolatát, s ennél többet nem ígérhet e találkozás, magyarázat nincs, nem is hiányzik, a rezzenéstelen nyugalom mindenért kárpótol, nincs ideje bármi megértetésnek, mert az a volthoz tartozik, s ez már a végtelenített jelen.

A mezőn asztalok, mintha reggelihez készülődnének, bár sosem piknikeltünk mezőn, másutt se igazán.

Bátyámat nem látom, bár megkérdezném tőle, amit évekig akartam, de sosem jutott eszembe az alkalmas pillanatban, az emléket, amire tanú már csak én vagyok, mert aki bármit is tudhatott róla, eltűnt körülöttem. A nyárról, amikor a patakból – vagy öntözőcsatorna volt? – térdig vízben állva úgy fogtuk a halakat, hogy a kánikulában ellustult, fényes testeket egyetlen lendülettel kivetettük a partra, ott fickándoztak pikkelyesen. Távolban egy tanya sziluettje. Visszafelé, bátyám mögött ülve a csomagtartó vasa belevágott a farcsontomba, s a biciklivázra akasztott zománcozott tejeskannából – a városban, a népboltban (gyönyörű kifejezés a nélkülözöttesre) nem lehetett tejet kapni – fehér cseppek gyöngyöztek végig a küllők mellett lóbálózó lábszáramon. Attól a fiatal, szemüveges arcú bátyámtól, akin a még minden előtt önfeledtsége, megkérdezném, hol is volt az a patakparti halvadászat. Ám hogy nem látom, beszüremkedik a kárhozat.

A látogatások tettetett nyugalma: az aggodalomtól feszült vezetés a kórházig, a „mintha születésnapra érkezni” művi ajzottsága, pedig neki már ahhoz is segítségre kell, hogy a lábát arrébb igazítsa. A lábát, amivel megnyerte a százat meg a távolugrást abban a régi ifjúsági táborban, a sokféle náció előtt, pedig nem is volt atlétaalkat – később versenyzőként röplabdázott. Míg a kór az idejét, én a múltat fogyasztottam alóla a látogatások alatt, mert a feltűnő kérdeztéstől biztosan gyanút fogott volna, hogy tudjuk, mi vár rá. Kiraboltam a kaptárt, csak a lépet hagytam meg, bár most érzem igazán, mi maradt még ott, immár véglegesen feltárhatatlanul.

Az utolsó héten cserbenhagytam. Már leszámolt a bizakodásával, hogy vissza lehet fordulni azon az úton, amelyre rejtélyes hatalom irányította, nem kérve a beleegyezését, miként az már lenni szokott. Külföldön voltam, elodázhatatlan,

mondták, mondtam, az volt, amennyiben a végzet mindig véletlenekbe és önzésbe öltözik, s én behódoltam a kötelesség hatalmának, feladtam, nem titkolható lemondással, hogy már bármi is megváltoztatható, hogy a kiszámítható kiszámíthatatlanság tovább görög a semmibe. A halálhíre is kint ért. Cserbenhagytam, gondoltam akkor, miként anyámat és apámat, akik bár életkoruk, tehát az idő parancsa alapján nem, de amúgy váratlanul távoztak, s nem lehettem mellettük. Úgysem segíthetnél volna – vigasztalt a semmit mondás. A sejtek idegent nem tűrő, ártó törvényeibe hiába is próbáltam volna beleavatkozni, de a tekintetek egymásba cikkanása a kupolaterben, amikor az egyik artista elrúgja magát, felér egy végrendelettel, ám most, hogy nem markolhat másik csuklót a kéz, már végeérhetetlen a zuhanás a kupolaterben.

A mező. Beszéd nélkül is tudható minden, ami addig történt, mintha mindig is lett volna, kérdezni hiábavaló, mert az addig volt bizonytalansága minden itteni-nek immár az elvégeztetettségtől érdektelen. Test nélküli közösség, védett névtelenség. Rendeltetésemet valaha letapadt szemhéjjal, világtalan postásként kerestem, morzsolva dolgaimat, tetézve bűneimet, botorkálva valamely rejtélyes szívótorok felé, pedig az életemet belengő űzöttség mögött mindig ott homálylott ez a megbocsátó, titokló táj.

Aztán mint fákön a levélremegés, fénytelen rezdülés, kizökkenve az időtlentől a bárkié idő felé, de még könnyű mágnestérben, mintha légyökörek ropognának, megzizzen a gondolat.

Egyre erősödő dübörgés fölöttem, a nappal katlana.

Mögöttem az álom: rám nyílt otthonom, örök időm hercegsége. Immár inkognitóm fenségében végig a korzón. Életem egyetlen vendégség. Belémtúrta a kötelesség, ám mindennek már csak aranya lesz.

S ámen a zuhanás.

TANDORI DEZSŐ

Rögtön aznap

1. Elsőre (első napra) mindjárt: az előadás sikerül-e, sikerül-e magatárából a napoknak kipördülnie tervezetten, így az *Esőnap* – a pótnap tehát – épp az eredeti, ergo a pótlást akarta volna az író eredetiként adni? Vass Tiborra jellemző indítás! Elnézést kérek, Olvasó, hogy a könyv hátlapján csekély szövegem áll. Semmi elfogultság – inkább elfogódottság! – vezet, amikor azt a költészetet, jelleget próbálok elemezni itt, amely (amilyen) a Vass Tiboré is.

2. Nagyon művelt, líránkban mindegyre körültekintő költő az *Esőnap* szerzője, mégis – mintha ez az „azonnaliség” lenne (tőlem, enyhén szólva sem idegen), egyik, szembeszökő tulajdonsága. Az egyik csak, mondom. Mert a második az áradásban is a gondolati elem. Széles ívbe foglalja közlendőjét, ezeket a „darabokat” jól szeleteli, a hosszak ellenére valahogy egyenletes jelleget adnak; van, amelyikbe több anyag fér, a keretbe, foglalatba, „hurkabélbe”, mit mondjak – van, amelyikbe kevesebb. Van, amelyik (említettük) líratörténeti mottót kíván meg, s akadnak helyek bőven, ahol épp ezek az idézetek, utalások adnak magának a versnek többletet. Az azonnaliséghez jól illő félhosszú vers, netán a terjedelmesebb „középtávú”: Vassnak nagyon alkalmas formázási lehetőségei. Igazi elbeszélő költő, ám ebbe a zsánerbe drámai fordulatok is jól illenek.

3. Dolgozom, íme, a könyvvel.

Belső szomszédságok, tessék. Bal felől az egyik lapon még azt olvassuk, hogy „Lenne gondja konyhán is / a dámóci papnak...” S ha nem látjuk is a hosszúkás vers rövid címét (*Életre kellő*), s Ady, Kun Marcella s Batman idézeteit, érzékeljük: helyi jellegek erős használatával nyilván valami fontos közlendő fut, jön, a dolog ilyennel zárulnak, s bár „Kun Marcella” szájába adja a költő a szót, ilyen hangzik: „meglásd, az lesz, amit nem reménylesz, / az írásba egyszer beledöglesz”, és ez teljességgel vasstibori; jöllehet nem kívánom neki, hogy e komoly kijelentés közelebbi valóságát valaha is megállja. (Mint e sorok jóval idősebb írója itt, aki „költői” látása, egyénített helyzetértékelése okán lépett volna gyakorlatilag már a több tonnas autó elé-alá, ha...)

Mondom, mondaton kívülre keveredve, Vass Tibor megfigyelésjellegeit ezzel is viszonylagos hűséggel követve (hiszen nagyon is kedvelt költőmet nem megbírálani, csak ismeretni akarom), a következő vers már nem az örökléttel foglalkozik, hanem azzal, hogy tíz perce van poétánknak a vers megírására, s e *megírációt*, *migrációt*, más rációt fontosnak tartja – Szabó Lőrinc s némelyünk további áldó engedelmeivel – közölni is, dolgát erre alapozni. Hogy aztán a hathatós kötermi (ah, Vass poétám! „kóterni”, így gépeltem a szót! / lapos fingások következzenek. Az életfelelősség és az életrőhej egy napra összpontosító költője az *Esőnap*-Vass, ám ha azonnalra megvannak a dolgok, ismétlen, az sem baj neki.

Juhász Gyulától is van mottója, s oly jellemző a versím: *Mink, magunk*. Költőnk nevezetes, már-már emblémás műve kezdődik így, kedvelői ismerjük: „Történik, hogy nagyanyám meghal. / Mással is megesik az ilyesmi, / szokott dolog...” Igen jól felismerszik a már most karakteres Vass-hang efféle közlésekről, főleg tagolásukról.

4. Meg úgy egyáltalán: nem fukarkodik szórakoztatásunkkal! Rokonszenves verbeszéde. (Nem frázis itt ez az oly nagyon lekoptatott szó.) Vass erősen kollokvialis költő. Teheti, hogy az legyen, mert már-már csattanóra komponál, nagyjából tudja, netán versének írása közben rájön, hova akar kifutni az üggyel. Szép szakaszok emelkednek ki a nagyanya-versből, úgy külön is: „A szomszédok lesben állnak, / hallani, ahol többen laknak, / hogy a hátulsóknak leadják a drótot: / *Vasséktól visznek.*” E halálkép remek kis életkép, valahogy nekem ez utal a legjobban Vass Tibor már-már kimeríthetetlen lehetőségeire (a maga műfajában, meg még-még kettőben-háromban).

Sokféle eszközzel él. Én kiemelem itt a *Kun Marcella ímélye Vass Tiborhoz* címűt, mely jópofa álidézettel nyit, íme: „*Gondolatim...Sex...Rex...*” Petőfi Sándor. S a nyelvrontás lehetőségét is megadja hitellel: hiszen nem másról, e-mailről van szó, azaz „ról/ről szó”. Mindenütt ott a trükk igyekezete, sőt nagyon sokszor teljes sikere, ahol a felszínebb vizsgálódás csak extráskodást sejtene. (Bár hát egy sok extrával megtoldott költészet messze nem toldott-foldott, s ha tényleges tartalmi vannak, a különlegességek pluszba jönnek.)

5. Nem akarom agyonírni dolgozatomat e pompásan változatos kötetéről; legyen a terjedelem – és a fő figyelem is – Vassé. A mellékdal (J.A.) megjátszása: *Mellé k. dal*. (Mintegy: mellék lett, mellé éklet, mellé kellett stb., mondom a magamét, sokunkét.) Vannak kóbor kutyás, vannak horror, vannak világbéke versek, azaz vers az ital utáni vágyakozásról (miért „azaz”, nem is tudom, csak én mondtam, s ez áll-tartalomjegyzék, ez a mellé k. dal). Azaz cikluscímnek álcázott ciklusjelölés. S jön a következő... aztán még a többi. E zek jó ötletek. S nem ötletszerűségek. Vass Tibor legnagyobb költői erénye, mondhatni, máris: hogy evidenssé tudja tenni a külön, a trükkös elemet. Mintha mi sem lenne természetesebb.

6. Vass Tibor = evidensen evidencia = ... Ez tüneményesen jól élhető, mégis, mondanom kell, veszélyes állapot (is). Meglátjuk, merre tovább. Mondom, a kimeríthetetlen tartalékok...

7. Teli a kötet tüneményekkel. Aki pompásan akar buszozni, mintegy, vegye meg. Ilyenek vannak: „A sörgyár Böcsön idáig látszik, / nincs az erkélyen / takarásban.” Remek dolgai vannak Vassnak akkor, ha oka is adódik, sőt, eleve leledzik a bizarrá tett fogalmazásnak. Történetei is jók. (Ld. például a szkíta könyvesbolt „történelmiségeit”.) Vagy a balos múltáb ügye. (Lomtalanítás a *Gyarmat utcában*.) Erdély Miklós fapofaságainak szép folytatása sok helyén a Vass-költészet.

Egyáltalán, nagyon nagy rangba ment fel poétánk.

Jön.

Most kell akkor...

ugye.

8. Tíz pontot jegyezgettem ki. A nyolcadik cetli, mondhatnám Vass stílusában, elkallódott. Persze, ez a stílus sok elődünké is volt. Az *Esőnap* anyaga homogén, ami kész mutatvány! S nem trükk. A jól megélt *igaz* (és nemcsak a valódi, vagy nemcsak a kalucsni!) következménye ez, aritmetikailag le nem vezetve.

9. Drukkolok Vass Tibornak, nem ismerem nehézségeit, még nem ért el ugyanakkor mindent, amit elérhet alkalmasint. (Nehézségeit épp ezért nem ismerem. Hogyan tovább, ha... Mi lesz, ha... kritikusi frázisok. Mégis kérdezek ilyeneket.)

10. Jó volt, Vass úr! Ezt kiabálom be éretlen-kért tribünhelyemről. Állóhely. Vass Tibor sáros pályán is gördülékenyen játszik. Csapata van, nem vitás, eltüntetett nyomokkal használ sok eszközt. hangja azonban rég félreismerhetetlen, oly költőink egyike, akik – ha végképp, de végképp nem válnak modorossá a szükségesen túl – sok örömről vihetik. És a maguk rendes, erős sikerére. Szép darab út megvolt már így is. Ritkaság, amilyen dinamizmus maradt során.

Apollinaire igazi harcteréről:

Vers Vass Tibornak

Dukay Nagy Ádám úr postájával, mégis

Véresőreggel lett volna a Clarkon itt,
hol 65. éve lakom,
bementem csaknem színjózansággal
egy több tonnás tűzoltóautó alá,
igen, ha jobban szedem a lábam,
kanállal szedték volna
össze
– talán –
a lábam,
talán a fölszedett fölös kilóim,
megrőtt májam (??)
buggyant volna ki így, buggy,
a kínai piacon vett nadrágomra,
de nem léptem,
a 65. mezőn járok,
itt már nincs lépés,
sosem nyughatom eztán mégse,
mert eredeti művészi látásomnál fogva
láttam úgy, hogy a busz, pardon, tűzoltóautó,
mégis menetel a körfogalmi kanyarba,
holott kereke mutatta már, akár a buszoknak,
ezért is a versbéli téveszté, hogy az Alagútba megy be,
tehát az orrom előtt húzott el komótosan, de ha rám jön,

az ég összes komófiókját kihúzták volna rám, mint egy életművet, azaz halálművet, és botrányos lett volna palacsintának lennem ama tájon, mely nem születésem helye ugyan, de melyet minden kimozdulással szemben preferálok. „Hát itt nagyfiú!!”

Vass Tibor: Esőnap. Versek. Parnasszus Könyvek. 2003.

Hatások. Bella István *Juhász Ferencnek* című szonettje alapján

Most, amikor oly sok feszültség terheli az irodalmi életet is, amikor korábbi írótlak és barátok nem állnak szóba egymással, különösképpen is fontos hangsúlyoznunk az egyéb példákat. Azt, hogy irodalmunk fejlődéstörténetéhez hozzátartoznak az érintkezési pontok, a szellemi kézfogások, az a tény, hogy sok költő indította el pályáján ifjú pályatársát. Mindez természetesen járt művészi hatással, az esztétikai elvek rokonításával is. Gondoljunk csak arra, hogy Petőfi Vörösmartyt kereste föl a hosszú gyaloglás után, vagy arra, hogy Szegeden Juhász Gyula egyengette József Attila lépteit, de arra is gondolhatunk, hogy a Hetekre és a Kilencekre hogyan hatott Juhász Ferenc és Nagy László költői és emberi személyisége.

Vannak egészen pontosan kimutatható művészi hatások is. A kezdő, s később egyértelműen romantikus Vörösmarty Fehérváron írott zsengei egyértelműen a klasszicizmus mestereinek nyomát viselik, vagy éppen az ifjú József Attila írt olyan verset (*Fiatal életek indulója*), amely a tájékozatlanabb olvasó számára akár Ady-vers is lehetne. Irodalomtörténeti közhely, hogy a korai korszakokban gyakran alig lehet még fölismerni a később érett pálya jeleit, amelyek alapján az adott életmű majd később elfoglalja sajátos helyét a nagy egészben.

Arról is sokat beszélnek és írnak, hogy az 1945 utáni időkben a népben és nemzetben gondolkodó költők közvetlen elődjüknek tekintették Illyés Gyulát, bár József Attila hatása talán mindenkiénél elementárisabb erővel hatott rájuk, és a más irányban tájékozódókra is. Közéjük szoktuk sorolni az új világ két legmeghatározóbb hangú poétáját, Juhász Ferencet és Nagy Lászlót is, akiknek törvényszerű a további hatásuk a még fiatalabbakra. Ezúttal közölük a Juhász-életmű vonatkozásaira kell figyelniük. S ragadjuk ki rögtön a Heteket, legalábbis ennek a fontos költői csoportosulásnak néhány karakterisztikus alakját. Például Serfőző Simon szóbeli közlése alapján tudom, hogy ő annak idején *A tenyészet országa* bűvöletében élt, de úgy gondolja, hogy folytatni nem tudta azt a hangot, ami a nagy kortárs és előd líráját meghatározta. Buda Ferenc így nyilatkozott három esztendővel ezelőtt: „...költészete senki számára sem követhető, megismételhetetlen és utánozhatatlan. Adott nekünk egy hatalmas költői világot, amit remélhetőleg egyszer majd újra a jelentőségéhez mérten becsülnek.” (1.) A lényegét találjuk ebben a megfogalmazásban. Azt, hogy egyedi ez az út, s gyakorlatilag folytathatatlan, ám hatásai is óriásiak. Mint ahogy az avantgárd is gyakran úgy hatott jeles huszadik századi költőkre, hogy azok nem váltak avantgárddá, ám a modern izmusok megtermékenyítő és megújító hatásai vitathatatlanok.

Juhász Ferencnek a népköltéssel is érintkező, ám hamarosan attól eltávolodó nyelvezete, vagy akár a barokkig is visszavezethető stílusa – Bodnár György szerint – „a neoavantgárd kereteit ugyanúgy szétfeszíti, mint a posztmodern irodalmi poétikáját.” (2.) Mindezzel is összefügghet, hogy a közvetlen hatások aligha érvényesülnek.

Közvetve azonban igen, a vállalkozás példája hasonlóképpen. Vagy vehetjük Ágh István esetét, aki – Nagy László öccseként – törvényszerűen került inkább Juhász költőtársának a hatása alá. Erről így vélekedik: „Ő a poétika tanára volt a legmagasabb fokon! S a tanár nyoma mindig meglátszik a tanítványon, de az is igaz, hogy egy idő után a tanítvány elszakad a mesterétől.” (3.) Láthatjuk, hogy a viszony ebben az esetben is hasonló, hiszen a vonzódás nem zárja ki, sőt, ideális esetben erősíti a saját hang kialakulását.

S ha a Hetek élő tagjainak negyedik költőjét, Bella Istvánt idézzük, akkor is hasonló eredményre jutunk. Ő ugyanazt vallja, mint Serfőző, s egymástól függetlenül ugyancsak *A tenyészet országát* jelöli meg hajdani alapélménynek. Ám ő is úgy látja, hogy közvetlenül kevésbé hatott rá Juhász Ferenc poézise. Ám, hogy valamilyen formában mégiscsak hatott, azt egyebek között egy korai szonettjével is igazolhatjuk. Az Új Írás 1965/6. számában jelent meg a *Juhász Ferencnek* szövege:

„Majd a húsodba harapunk mi is,
az elmúláshoz már ez is kevés lesz,
kikészítjük a tűz trónusait,
a vaskoronát, jégjogart, hogy megégess.

Még tusakodsz, még fölnyúlik kezed,
árgért, kötélért magadba kapaszkodsz,
de visz a világ, és szíve megered,
az örület vizében mossa arcod,

hogy kifehéredsz, mint a kavicsok,
s minden pénzed: szemeid szétgurítod:
a mindenség testére alkuszol.

Látom: földet, füvet morzsol ajkad,
s már gyűlnek, gyűlnek arcod fölött a varjak:
marakodnak foszló árnyékodon.”

A mű Bella István *Tudsz-e még világot c.*, az összegyűjtött verseket tartalmazó kötetében a *J.A. c.* vers szomszédságában jelent meg, s annak a versnek az az alcíme, hogy: *Amikor szárszói szobrát ledöntötték.* A párhuzamok nem véletlenek, hiszen a Bella-sonett megírása idején Juhász is ki volt téve sok támadásnak és értetlenségnek, szaporodtak pályáján az alkotói és magánemberi válságok, s a József Attilához fűződő szellemi viszonyoknak is láthatjuk itt nyomát. Hogy csak a „Látom: földet, füvet morzsol ajkad” – féle sornak a *Kései siratóra* emlékeztető sajátosságait említsük... (A József Attila-sor így szól: „Most zsíros nyirkot kóstol üres ajkad...”) Tudjuk, hogy mindkét költő számára alapélmény József Attila, így hát nem meglepő az ilyen rokon vonások jelenléte. Láthatjuk a folytonosság szép példáját is, az elődökhöz és a kortársakhoz fűződő művészi-morális kötődést, s hasonlóképpen a népköltészethez fűződő érzelmi-tudatos viszonyt, a „tisza forrás” hangsúlyozását.

Persze óhatatlanul is szólnunk kell a másik nagy párhuzamról, a Dózsa Györgyhoz fűződő élményről. Bella egyszer sem írja le a parasztháború tragikus sorsú hősének nevét, de mindenki előtt világos, hogy őt idézi meg a Juhász Ferencnek

szóló szonettben. Már a kezdő sor („Majd a húsodba harapunk mi is...”) hangütése egyértelműsíti a párhuzamot. Érdekes a mű íve ebben a vonatkozásban is: ettől az első sortól jutunk el a már idézett, és József Attilát asszociáló sorig, s ezek a megfogalmazások jelzik a nyers durvaságot, a biológiai lét esendőségét, a fizikai kínok szörnyűségeit, azt, hogy a lelki megpróbáltatások gyakran együtt járnak velük. S persze azt is tudjuk, hogy a párhuzamot Juhász híres és hatalmas Dózsa-eposza, az 1954-es *A tékozló ország* érvényesíti igazán. Ott „Személyes jellegű elbeszélő költeményt alkotott, töprengései, vallomásai minduntalan átszöttek a történelmi anyagot.” (4.), ahogy Pomogáts Béla látja.

A történelmi hős és a költő sorsa szinte egybeér. Persze ebben a megfogalmazásban van némi túlzás, hiszen a költő esetében nincs szó tüzes trónról, ám áttételesen van szó támadásról, a tettek miatt bekövetkezett tragikus következményekről. A lélek megpróbáltatásairól. Egyébként a Bella-sonett tárgyi világa annyira konkrét, hogy csak a címbe emelt név igazíthatja el az olvasót, hiszen nélküle egyértelműen egy újabb Dózsa-versről lehetne pusztán szó. Így viszont egyszerre lesz a mű Dózsa alakjának pontos lírai megidézése, s ugyanakkor a költő, sőt, a költészet feladatvállalásának költői emlékműve. A *Mit tehet a költő?* Juhász Ferenc-i kérdésre adott bonyolult válasz. Ezzel összefüggésben írja Béládi Miklós: „...nem hajlandó tudomást venni ízlésünk normáiról, a prózastílus és a köznyelv szoros összetartozásáról, hanem némely versének fősoroló-halmazó eljárásához hasonlóan megkísérli, hogy a próza lehetőségeit kitágítsa.” (5.) Lehet, hogy messzire mentünk tárgyunktól, ám az alkotói szándék lényegét, valamint az azzal összefüggő meg nem-értés mozzanatát talán így még világosabbá lehet tenni.

Hiszen Juhász Ferenc életműve gyakran vívja ki az ilyen ellenhatásokat. S ennek egyik, ha nem a legfontosabb oka az a fajta nyelvújítás, ami – Vasy Géza találó megállapítása szerint – olyan erejű, hogy: „Költői nyelvünket s egyáltalán a magyar verset Ady óta senki sem alakította ennyire.” (6.) Itt hosszasan foglalkozhatnánk azzal a nyelvújító és nyelvteremtő fantáziával, ami Juhász sajátja, ám ezt már úgyis megtették sokan, akik részletesen foglalkoztak az életművel, például Bodnár György, aki monográfiát szentelt neki. Most csupán egyetlen összefüggésre villantsunk rá! Ha más úton is jár Bella István, azt azért feltételezhetjük, hogy az ő nyelvteremtésében, az archaikus magyar nyelv feltámasztásában, a szóteremtéssel kapcsolatos leleményességében hatott rá az a nyelvi felszabadulás, amit elsősorban Juhász Ferenc nevével függ össze. A nyelvi mindenség-igény Juhásznál elsöprő erejű, hiszen a természettudományok és a filozófia épp úgy szerepet játszanak benne, mint a művészet, a politika, a történelem, és még oly sok minden. Egy szóval: a Mindenség. A József Attila-i mérce, vagy a Babits Mihály-i mérce. És megkísérli a lehetetlent, hiszen arra vállalkozik, hogy a mindenséget versbe foglaló művek segítségével mégis csak túljusson önnön körein, hogy továbbjusson magánál. Nem tisztem itt ennek részletes taglalása, csupán jelezni szeretném a kísérlet heroizmusát.

Visszatérve Bella István szonettjére, ott ezt találjuk: „a mindenség testére alku-szol.” Ez is érdekes párhuzamra ad lehetőséget. A „nincs alku” ugyancsak József Attila-i erkölcsi parancsának földézésére. A „mindenség” jelenléte azonban alapvetően módosítja a jelentést. Nem holmi kicsinyes alkuról, netán megalkuvásról van itt szó, hanem a mű egészét meghatározó nagy ívű mozzanatról. Szerepet játszik itt az a történelmi érzékenység, amely mind Juhász, mind Bella tájékozódását

meghatározza. Versek egész sorát hozhatnánk föl példának, idézhetnénk a nagy eposzokat vagy éppen a fiatalabb pályatárs *Halotti beszédét* vagy *Sárkeresztúri énekét*. Mindketten átélték a huszadik század nagy botrányait, a második világháborút, a fasizmust, a bolsevizmust. Igaz, Bella még kisgyermek volt a háborúban, de éppen az a történelmi borzalom ragadta el édesapját. Az ötvenes éveket már eszmélő ifjúként szemlélte, s aztán egyre aktívabbá vált. Juhász Ferenc viszont mindezt érettebb fejjel követhette, s ennek hatalmas művekkel adózott. S úgy tűnik, a hatvanas években elérkezett az a pillanat, amelyben az ifjabb költő egy parasztforradalmár alakján keresztül talál érintkezési pontokat a befutottabb költőtárrsal. Hiszen egyfajta szellemi találkozás tanúságtétele is ez a szonett. Rokonítja őket a hasonló látásmód, az, amit Czine Mihály így látta *A tékozló országról* szólva: „...a máglyára vitt és felfalt Dózsa körül a tenyésző természet kerül középpontba. Sokféle jelentésben: bujdosó magányosok, árva-büszkék menedéke, „bűntelen őskorok tisztá láza”, de leginkább mégis a társadalmi pusztulás látomásától üzött ember reményadója.” (7.) Kétségtelen – s ezt is kimutatta már a kritika és az irodalomtörténet –, hogy Juhász eposza akkor születik meg, amikor a forradalmiság új válsága megy végbe Magyarországon. Ettől némiképp eltérő a Bella-sonett megírásának ideje. Akkor már túl vagyunk 1956-on, s tudjuk, hogy a forradalom a fiatal, 16 éves gimnazista számára milyen élményt jelentett. Benne vagyunk a hatvanas évek alakulásaiban, s a fiatal költő szeretne tevékeny része lenni a világnak. Ebben a helyzetben számol ebben a verspillanatban a történelmi régmúlt és a közelmúlt kihívásával.

A *Juhász Ferencnek* írott mű lírai világa szinkronban van azzal, ami ebben az időben jellemzi Bella István költészetét. A *Szaggatott világ* c. elsőkötet ideje ez. Számos versében megfigyelhetjük, hogy dinamizmusa épp, hogy szét nem feszíti a keretet, ám éppen ez az arányérzék a fontos: elmegy a határig, s aztán nagy költői fegyelemmel együtt tartja a szerkezetet. Különösen jól látszik mindez a zártabb formájú művekben, s ugye a szonett ezek közé kell, hogy tartozzon. S azt is megjegyezhetjük itt, hogy persze Juhász Ferenc életművéből sem hiányoznak a tömörebb, kisebb lélegzetű versek, hogy csak egy példát jelezsek: a többek által meg is zenésített *Himnusz-töredék*, ez az emlékezetes dal. A dal egyébként Bellára meg különösen jellemző, hiszen nagyon tudatosan kísérletezik ennek a régi formának modern továbbvitelével.

Mint ahogy azok közé is tartozik, akik a szonettformát a magukénak érzik. Egyébként ez a forma különösen közkedvelt a mai költők körében, van, aki (pl. Bertók László) egész kötetet szentelt neki. Persze gyakran megesik, hogy nem a klasszikus szabályok szerint nyúlnak a formához, ám mindenképpen jelzi ez a szándék, hogy egyfajta klasszicizálódás is jelen van jelenkori líránkban. Bella István egész eddigi életművét jellemzi, hogy tiszteli az ősi formákat, s azokat tölti meg modern, huszadik századi tartalommal, ötvöztetve a legújabb és a leghagyományosabb közlésmódokat. Így van ez ennek a műnek a világában is. Nem lehet ez másképp, csak úgy, hogy az ilyen költő romantikus elszántsággal hisz változatlanul a költészet erejében, úgy, ahogy maga, Juhász Ferenc írja: „A költészet: Felelőség az Emberiségért. A költészet az Emberiség Emlékezete. Hit az emberben és hit a megmaradásban. És talán soha nem volt oly végzetesen fontos a hit az emberben és a megmaradásban, mint vérző jelenkorunkban, a végső pusztulást, a teljes-megsemmisülést hordozó időkben...” (8.) És lehet, hogy manapság nem divat az

ilyen patetikus küldetésvállalás, közben az írás feladata is változhatott, miként az elmúlt három évtizedben alaposan megváltozott az egész világ, ám mégis érvényesek ezek a régi szavak. Hiszen a jelenkor még vérzőbb, s a teljes megsemmisülés veszélye talán soha nem volt ilyen közel, mint manapság. Igaz, Juhász Ferenc már akkor gondolhatott a radioaktív iszonyra és sok egyéb borzalomra, hiszen mögötte volt már a huszadik század több botránya. Ám – ahogy szokták mondani – a történelem legnagyobb tanulsága, hogy az ember nem tanul a történelemből.

Tudja ezt Bella István, és tudja ezt Juhász Ferenc is. Mint ahogy a Dózsa Györgyéhez hasonló példákban is alig tanul az emberiség. De mondhatok még nagyobb, a legnagyobbat is! A kétezer éves modellből, erkölcsi tartásból, a szeretetet és az erőszakmentességet hirdető krisztusi példából sem tanul eleget. A keresztre feszítés vagy a máglyára küldés nem a múlté. Ma is „marakodunk foszló árnyékodon”, áttételesen, esetleg majdnem-valóságosan ma is „kikészítjük a tűz trónusait”. Könnyen beláthatjuk, hogy a világról, a történelemről, a mártírságról milyen érvényesen szól a Juhász Ferencnek írott Bella István-sonett. Teszi ezt a mondandóval adekvát nyelvi és stilisztikai eszközökkel, magas esztétikai szinten. A megkínzott test, a halálba küldött ember fölmutatása drámai, de nem túlfokozott módon történik meg. A „kifehéredsz, mint a kavicsok” állapottól jutunk el a fekete varjak megjelenéséig, s mindkét szín, mindkét pillanat a tragikumot érzékelteti. Viszonylag csupasz ez a nyelv, s mindezt erősíti az is, hogy Bella eltér a klasszikus szonettre jellemző rímg megoldástól, legalábbis a két utolsó szakaszban.

Az is az igazsághoz tartozik, hogy Bella István műve méltó a megszólított költőtárs életművéhez. Felfedezhetjük bennük a szellemi rokonságot, még akkor is, ha láthatóan a különbségek az erősebbek. Az is igaz, hogy később mindkettejük pályája módosult, ám a mi szempontunkból most az az idő számít elsősorban, amelyben a *Juhász Ferencnek* megszületett. Előtte sok társadalmi változásnak, valamint a költők személyes életében bekövetkezett változásoknak, helyenként mély válságoknak. S ami a kiindulópontot, vagyis a hatást illeti: nem vitás, hogy Bella István és nemzedéke nem tudta kivonni magát Juhász Ferenc és nemzedéke hatása alól, s azt is látjuk, hogy poétikailag is megtermékenyítőleg hatottak az idősebb pályatársak az ifjabbakra. Ahogy Szokolczay Lajos írja Juhász Ferencről: „A Mindenség megragadásáért van ez a fékezhetetlen nyelvteremtő erő...” (9.) Ez az igény munkál Belláék nemzedékénél is, de rögtön hozzátelhetjük: a „fékezhetetlen nyelvi erő” nincs mindig jelen, nincs jelen a *Juhász Ferencnek* c. szonettben sem. Sokkal inkább jelen van olyan versekben, mint például a *Halotti beszéd*, de ez már egy másik értelmezés tárgya lehetne.

JEGYZETEK

1. Pósa Zoltán: A füvek példája és az Árvaföld költője. Magyar Nemzet, 2001. III. 13.
2. Digitális Irodalmi Akadémia. Juhász Ferenc. Bodnár György: Juhász Ferenc életrajza.
3. Bakonyi István: Vendégeim voltak, 2. Ágh István. Felsőmagyarország Kiadó–Kodolányi János Főiskola, 2004. 94.
4. Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom, 1945–1981. Gondolat, 1982. 428.
5. Béládi Miklós: Érintkezési pontok. Szépirodalmi, 1974. 602.
6. Vasy Géza: Pályák és művek. Szépirodalmi, 1983. 207.
7. Czine Mihály: Nép és irodalom. Szépirodalmi, 1981. 445.
8. Juhász Ferenc: Írás egy jövőendő őskoponyán. Szépirodalmi, 1974. 160.
9. Szokolczay Lajos: A csavargó esztétikája. Balassi Kiadó, 1996. 86.

Veres János emlékére

„...hangja velem megy a másvilágra...”
(Weöres Sándor: Babits)

Amikor húsz évvel ezelőtt Rimaszombatba kerültem, s az akkori Gömői Múzeum alkalmazottja lettem, szellemi „szerző-mozgó” embereket kerestem a városban, s a kolléganők biztatására felhívtam a város költőjét, Veres Jánost vagy ahogy a telefonkönyvben volt – Vörös Zoltán Jánost.

A telefonba egy érces hang szólt bele, én bemutatkoztam.

– Mit akar? – kérdezte az érces hang. Én elmondtam, hogy szeretnék vele találkozni, meg más egyéb önigazoló frázist mondhattam.

Ma már nem is a párbeszéd esetlen tartalma a lényeg, hanem a hang impressziója, amit én is – ahogy Weöres Sándor magával vitte Babits hangját a sírba – csak a másvilágon felejték majd el. Valahányszor felveszem a telefont és a Vörös nevet keresem a telefonkönyvben, hallom ezt a hangot, azt a kéttagú kérdő mondatot.

Veres János hiány van Rimaszombatban. Ha ma valaki a rimaszombati múzeumba (vagy máshová) jönne dolgozni a városba az alkalmazottak nem tudnák neki ajánlani a város költőjét társaságul, mert nincs Rimaszombatnak költője.

Éppen ötven éve jelent meg első önálló verseskötete az *Iffjú szívem szerelmével*. Korábban – 1954-ben a *Három fiatal költő* című kötetben szerepelt Tóth Elemérral és Ozsvald Árpáddal. Görömbei András írja, hogy már „pályája kezdetén tudatosan kapcsolódik a magyar irodalom klasszikusaihoz, az ő költészete asszimilálta az ötvenes években a legtöbb motívumot a magyar költészet régibb műveiből”. Hosszabb hallgatás után – 1961-ben – jelent meg következő kötete a *Tüzek és virágok*, prózát írt 1965-ben *Földrengés után* címmel, majd 1967-ben a *Fehér szarvas*, 1972-ben a *Homokvirág* – válogatott versek, a *Mikrovilág* – 1979-ben határkövezik az életművet.

1989-ben az *Életút* első ciklusa új verseket is tartalmaz, és válogat harminc év anyagából. Az *Életútból* kimaradt opuszokat a *Jéghegy* egészítette ki.

1990-ben Nógrád megye Madách-díját kapta magyarországi publikációjáért és a szlovák költők magyar fordításáért, 1997-ben pedig a Pro Gömör Díjat az Etnikum Alapítványtól. Fiókjában van a Blaha Lujza-plakett, és posztumusz jutalomként a Magyar Köztársaság elnökének Aranyérme 2000 júliusában.

A korábbi rimaszombati generáció még emlékszik a Fáklyára, az irodalmi színpadra, amelynek egyik nyolcvanas évekbeli gömöralmágyi szabadtéri produkciójában fáklytartó volt e sorok írója is, s Veres János nevéből elválaszthatatlan a már nem létező Tompa Mihály Klub is. Nem teljes a felsorolás. Az egy másik alkalom lesz. Ez most az emlékezés pillanata.

Veres János hiány van Rimaszombatban. Ahogy hiányzik a város házai közül az ősi Vörös-porta is, amit „városrendezés” ürügye alatt lebontattak. Helyén üres térség van a Kereskedelmi Akadémia mellett.

Munkába menet a Rima-parton haladva láthatom Veres János szobájának – műhelyének ablakát, ahonnan 1970-től nézhette a panelosodó Rimaszombatot. Igaz Tornalján született 1930. február 28-án, de tízéves korától itt élt, itt lakott –, szülővárosát, amely még nem eszmélt rá, hogyan állandósítsa jelenlétét.

Augusztusban már hat éve lesz, hogy nem látjuk jegenye „szálfa” alakját, hamiskás, cinkos tekintetét. Az van, amit óhajtott magának:

„Ha jön a halál, hogy
testem szétroncsolja,
szülőhelyem földje
hulljon a csontomra.”

A fenti sorok „elfogult üzenet”-ként kerülnek „palackba” – az irodalmi tudat tengerébe: emlékezzünk Veres Jánosra meg nem élt 75. születésnapján.

PEKÁR ISTVÁN

Belső-Cserhát

A statisztikai adatok szerint megyeink között Nógrád a legjelentéktelenebb. Itt él a legkevesebb ember, a területnagyságát tekintve pedig csak Komárom kisebb. Gazdasági teljesítményével sem dicsekedhet. Az egy főre jutó nemzeti össztermék (GDP) szerint csupán Szabolcs-Szatmár-Bereg gyengébb, de a keleti régió sokkal gyorsabban fejlődik, mint a Palócföld.

Az elmúlt tizenöt évben a 220.000 lelkes Nógrád lakossága 18.000 fővel csökkent. Minden tizenkettedik ember eltűnt a megyéből. A munkanélküliek arányát nézve Borsod-Abaúj-Zemplénnel és Szabolcs-Szatmár-Bereggel „vetélkedik” a sereghajtók között. A rendszerváltozás kezdetétől a mezőgazdaságban dolgozók 87 százaléka vesztette el munkahelyét.

Nekem Nógrád mégis mindennél kedvesebb.

Ott születtem, ott töltöttem a gyermekkoromat. Bár régen elkerültem onnan, gyakran gondolok vissza. Régi emlékfoslányok jutnak eszembe, és valami szomorúság kerít hatalmába. Érthetetlen ez, hiszen az alatt a harminc év alatt, amióta elkerültem onnan, diplomákat szereztem, sikeres újságíró pályát futottam be. A világ szinte minden földrészére eljutottam, vagy harminc országban megfordultam. Mégis álmatlan éjszakákon úgy gondolok vissza a herencsényi gyerekevekre, a szülői házra, mint a tékozló fiú, az elherdált örökségre.

Ezerráncú, mégis széparcú öregasszonyok vigyáztak rám, s arra neveltek, hogy az ember eredendően jó, s a jó szándékú embert mindenki szereti. Ezt az életfelfogást nevezi a lélektan ösbizalomnak. Csak évtizedekkel később tudatosult bennem, hogy éltemben ez volt a legnagyobb adomány, az segített át életem nehéz szakaszain.

Herencsényben jártam iskolába egy ideig, majd a körzetesítés után a szomszédos Cserhátsurányba. A mai napig megcsodálom a surányi templomot, amelynél szebb fekvésű kevés van az országban. Méltatlanul mellőzött műemlékeink közé tartozik a Jánossy kúria, amely mértéktartó arányaival, oroszlános kapubálványai-val ritkaságnak számít.

Emlékszem a balassagyarmati és a terényi vásárookra, ahol a hatvanas években még szinte kizárólag népviseletben mutatkoztak az asszonyok. Én csak a kék kötényt tót menyecskéket tudtam megkülönböztetni a magyaroktól, de a felnőttek anélkül, hogy megkérdezték volna minden asszonyról tudták, hogy melyik faluból jött. Olyan volt az a tarka népviselet, mint manapság a vonalkód. Aki ismerte a féketőkben, pruszlikokban, a pántlikákban a szegőkben, valamint a színekben rejlő finom jelzéseket, minden tudott.

Az alatt a szűk negyven év alatt, ami eszmélésem óta eltelt, megéltem, hogy a szülőfalum Belső-Nógrád többi kisközségéhez hasonlóan elsorvadt. A lakosság megféleződött, az egykor népes iskolák bezártak, csak a temetők telnek folyamatosan. Vasárnap azonban nem temetnek, mert egy lelkészhez már hét-nyolc falu tartozik, örül, ha a miséket teljesíti.

Persze eredmények is vannak. Majd minden faluba bevezették a gázt, kialakították a telefon és kábeltévé hálózatot, van már vezetékes víz is, a Dunából érkezik. Szinte minden van, ami a komfortos élethez szükséges, csak élet nincs már, fiatal.

Próbálok megfejteni, hogy erős kötődésem miből táplálkozik. Most úgy érzem, hogy a kedves, de elesett vidéknek minden szegletéhez vonzódom, de lehet, hogy ez csak édesanyám iránt érzett szeretetem. Minden este felvillan bennem a képe, amint vár a verenda előtt. Szeme fényét már megtörték az évek, de óvó pillantása mindig elkísér, még az óceánon túl is érzem. Szorongva gondolok arra a napra, amikor üres lesz a ház, vajon vonz-e még akkor a szülőföld?

Méltatlan lenne azonban ez a borongós befejezés, mert minden faluban van néhány ember, akik küzdenek azokért is, akik évek óta a munkanélküli segélyt, a jövedelem-pótló támogatást várják, és azok helyett is, akik hozzám hasonlóan elmentek. Polgármesterek, tanítók, dacos gazdák, vállalkozók. Ők talán még kitartanak addig, amíg fordul a világ, és ezek a parányi falvak nem tűnnek el a térképről véglegesen.

Életünknek nyoma maradjon!

Gyermekkoromban sokszor megcsodáltam az útszéli feszületeket. Valami misztikus tiszteletet éreztem az állítatóik iránt, akiket én már nem ismertem, de nevüket szép arany betűkkel odavesték a márványtáblába, a fájdalmas arcú Krisztus lába alá. Gyermeki ésszel nem tudtam felfogni, hogy vajon mi készítette őket arra, hogy kevés pénzüket ilyesmire költseék.

Azóta évtizedek teltek el, s mára megértettem, hogy az ember legnagyobb kincse az a láthatatlan világ, amelyet az őseinktől örököltünk. Hitünk, hagyományaink, nagyszüleink meséi, történetei, a családtól és az ismerősöktől megtanult viselkedésminták, szerepek.

Ezzel magyarázható, hogy bár Földünknek vagy három tucatnyi országában jártam, álmaimban nem San Francisco felhőkarcolói, Kairó piramisai, Fokváros felhőbe vesző hegyei, Velence lagúnái jelennek meg, hanem régi-régi herencsényi emlékképek.

Sokszor feltettem magamnak a kérdést: vajon miért az a szegényes és eseménytelen világ jár az eszembe? Túl a negyvenen jöttem rá, mert Herencsény igazán az enyém, benne van a génjeimben. A többit csak láttam, megcsodáltam, de nem vésődtek úgy bele a lelkembe, mint a feszület arany betűi a márványba.

Ekkor említettem Szandai József polgármester barátomnak, hogy jó lenne egy alapítvány sorvadó falunk még megmaradt értékeinek megmentésére. Az ötlet megvalósult, és ennek eredményeként a közeljövőben emléktáblát avatunk Bethlen István és a Bolza család emlékére, felújítatjuk és felszenteljük kis Árpád-kori templomunkat, amelyben vagy háromszáz éve nem volt istentisztelet. Új kerítést kap a temetőnk, és rendbe hozatjuk a szinte teljesen megsemmisült zsidó temetőt is.

Talán dicsekvésnek tűnik így többes szám első személyben fogalmaznom, hiszen a munkákat a helyi önkormányzat szervezi, és a szükséges pénznek csak töredékét teszik ki felajánlásaink. Főként pályázati támogatások révén gyarapodhatunk, – azokat is az

önkormányzat készíti -, de az ötlet tőlünk származik, s kapcsolataink, hasznos értesüléseink adják a kezdő lendületet. Képletesen mi ültetjük el a palántát, ami fává terebélyesedik.

Úgy tűnik, úgy könnyű okosnak lenni, ha másokra marad a munka. Nincs igazuk a kétkedőknek. Ezek a Herencsény fogyó és öregedő lakosságának hatalmas feladatot jelentő tervek évtizedekig meg sem fogalmazódtak, s most remélhetőleg valósággá is válnak. Mitől a derűlátásom?

A minap a fővárosban találkoztam a Herencsénybe házasodott szatmári származású Hamza Jánossal, aki szorgalmával Budapesten ismert építési vállalkozóvá küzdötte fel magát. Első gondolataink egyike a régi templom felújítása volt. Ő is készül, egyik brigádjával vállalta a kőműves munkát. Bizonyára lesz más segítség is, hiszen több elszármazott gondolkodik hasonlóan, a falubeliek pedig soha nem sajnálták a fáradságot, ha Herencsényért tenni kellett. Többhavi nyugdíjukat adták oda a templomtorony újrafedésére, vagy az orgona felújítására.

Persze lesz, aki megkérdezi, hogy ugyan mi lesz mindezért a fizetség?

Egyszer talán - évtizedek múlva - megáll egy kisfiú a kápolnánk előtt, és elgondolkodik: vajon mi vezérelte egykor az embereket, hogy azt a magányos kis templomot olyan szépre megcsinálták. Hozzá utat építettek, köréje fákat, bokrokat ültettek. Tisztelet ébred benne a régiek iránt, és fáradságukat emlékeivel, álmaival fizeti meg.

(1999)

Kulturális tőke és szabadidő

Felmérés salgótarjáni diákok között

A kiindulás

Könyvgyűjtő ember vagyok, s a megszerzett könyveket többnyire el is olvasom.

A nagymamám még uradalmi cselédként haszontalan és időrabló dolognak tartotta az olvasást. Sokszor veszekedett édesanyámmal: miért nem horgol, húmez, gyarapítja staffirungját inkább a betűk bogarászása helyett. Dacos válasza a családban azóta szál-
lógigévé vált: „Asszonykoromban rántáskavarás közben is olvasni fogok!”

Fogadalmát megtartotta, nem ettünk ugyan odakozmált ízű ételt, de számos alkalommal voltunk tanúi húgommal, hogy éjszakákat olvasott végig, s reggel ment dolgozni.

Idővel mi magunk is olvasó emberré váltunk.

Ezzel a személyes példával be is érhetném annak illusztrálását, mit jelent a családon belül a mintaadás a gyerek számára, például az olvasóvá nevelés vonatkozásában.

Dolgozatommal éppen annak eredtem nyomába – elkerülendő a szubjektív példa esetlegességéből fakadó hibákat –, hogy értelmezhető-e nagyobb mintán a gyermekkori élményem.

Lévén gyakorló könyvtáros, napról napra megtapasztaltam szakmám–hivatásom alapgondját: csökkenőben, kiveszőben van az Olvasó Ember.

A lehetséges okok egyikét vettem vizsgálat alá. Ezért tettem fel a kérdést: az olvasás, mint mintakövető magatartás hogyan épül be és válik a személyiség részévé a szocializáció során?

Mennyi szerepe van mindebben a családi könyvtáraknak, az otthoni könyveknek? A családban látott és megélt olvasás szeretetének? A könyvgyűjtés szeretetének?

Napjainkban, a XXI. század elején az olvasásnak milyen szerepe lehet a mai fiatalok életében, akiket már tömérdek egyéb információs és szórakoztató forrás vesz körül, ejt rabul? „Átmenthető-e a klasszikus irodalom a XXI. századba, vagy bele kell törődnünk abba, hogy gyermekeink jó esetben csak kivonatokat, rövid szövegeket olvasnak?”¹

Kulturális tőke

A kulturális tőke fogalma Bourdieu-tól származik, aki három tőkefajtát különböztet meg: a gazdasági tőkét, a társadalmi tőkét és a kulturális tőkét. „A kulturális tőke legtöbb sajátossága abból a tényből fakad, hogy alapvetően testre szabott és valamilyen bensővé tételt (inkorporációt) tételez fel. A kultúra inkorporált állapotban... történő felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amely... időbe kerül...
...Aki a műveltség megszerzésén dolgozik, önmagán dolgozik, önmagát műveli”²

„A kulturális tőke materiálisan adható át, anyagi hordozók (például írók, festmények, műemlékek, hangszerek) révén. Egy festménygyűjtemény [*könyvgyűjtemény*] például ugyanolyan jól átadható, mint a gazdasági tőke...., de persze csak a tulajdonjog ruházható át. Ezzel szemben az a sajátosság, amely a tulajdonképpeni elsajátítást lehetővé teszi, nem (vagy nem szükségszerűen) ruházható át: nevezetesen azok a kulturális képességek, amelyek egy festmény [*könyv*] élvezetét... lehetővé teszik; ezek a kulturális képességek nem mások, mint inkorporált kulturális tőkék”³ (dőlt betűs részek tőlem).

„Az emberi tőke két legfontosabb összetevője: 1. az iskolázottság, műveltség és kultúra, 2. az egészségi állapot... Valamennyi előrejelzés azt mutatja, hogy egy nemzet jövője szempontjából az iskolázottak aránya a valódi fejlődés legfontosabb hajtóereje.”⁴

A vizsgált minta és lakóhelyi környezete

Három salgótarjáni középiskolai osztály 11.-es (tehát 17–18 éves) diákjait mértem föl kérdőív segítségével: egy hatosztályos gimnáziumi osztályt (Bolyai Gimnázium), egy szakközépiskola (Közgazdasági Szakközépiskola) és egy szakmunkásképző (Borbély Szakiskola) diákjait.

Salgótarján és kistérsége 22 települést foglal magába, ezek közül a megyeszékhely az egyetlen város. A kistérség tartós munkanélküliséggel sújtott terület, társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és ipari szerkezetátalakítás által érintett régióknak is minősül.⁵ A rendszerváltás felerősítette a nehézipar válságát, mely a város megélhetésének alapját képezte, a gazdasági szerkezetváltás komoly gondokat okozott a város gazdasági, szociális, társadalmi életében: a gyárak tömeges bezárásával több száz ember vált egyik napról a másikra munkanélkülivé. A népesség száma folyamatosan csökken, melynek mértéke 1996-ban az országos érték háromszorosa volt.⁶ A gazdaságilag aktív népesség arányának csökkenésével együtt növekszik az idősek aránya, ennek egyik oka a gazdasági válságból következő elvándorlás.

A város középiskoláiban folyik a megye középfokú iskolai képzésének 50 százaléka.⁷

Az általam felmért középiskolák tehát nagy számban oktatnak bejáró, vidéki, kistelepüléseken élő diákokat is.

Szabadidő a mérlegen

A gimnazistáknál első helyen említett szabadidős tevékenység a zenehallgatás, majd ezt szorosan követi az olvasás. Második helyen azonos gyakorisággal említették a filmnézést, a kirándulást és a rajzolást. Harmadik helyen az olvasás/újságolvasás kapta a legtöbb szavazatot, majd tévénézés, zenehallgatás azonos jelölési számmal, és a pihenek, alszom, mint passzív pihenési mód. Negyedik helyen már egyértelműen az olvasásra szavaztak legtöbben, majd szintúgy tévézés,

zenehallgatás következik, s megjelenik a sport. Az ötödik helyen már csak a tévzés és az olvasás kapott egynél több említést.

A szakiskolásoknál első helyen a fozizás áll. Rájuk a legjellemzőbb, hogy szabadidejüket többnyire sportolással, a legváltozatosabb sporttevékenységekkel töltik: bicikli, horgászás, motorozás, sakkozás, kosárlabda. Első helyes volt még kettnél több szavazattal a számítógépezés, zenehallgatás, „lógás a haverokkal”. Második helyen a zenehallgatást írták legtöbben, valamint az olvasást! Olvasás alatt újságok, informatikai lapok és „szakirodalom” olvasását értették illetve sorolták fel elsősorban. Ezt a tényt nagyon örvedetesnek találtam, hiszen itt szakmát tanulnak ezek a fiatalok – elektronikai és közlekedésgépész szakon –, s ha már most lépést tartanak annak fejlődésével, ez biztató. A harmadik helyen fej fej mellett az alvást, pihenést, a biciklizést, tévénézést és szintén az olvasást jelölték meg. Negyedik helyen vezető a zenehallgatás és a tévzés, az ötödiknek sorolt tevékenység között vezet a fizikai lazítás: alvás, pihenés, majd zenehallgatás, és végül – de nem utolsó sorban – itt is említik az olvasást.

Szabadidős tevékenységként jelent meg a következő néhány, talán nem kifejezetten szabadidős tevékenység is: „eszek, iszok” (sic!). Ha belegondolunk: ezek a gyerekek a kistérség egész távoli pontjairól is idejárnak iskolába, sokszor hajnalban kelnek és későn érnek csak haza. Egész nap húsz másik emberrel összezárva élnek, nem a saját ritmusukban esznek és isznak (már amennyiben nem alkoholfogyasztást értett alatta a válaszadó), s az emberi szükségleteknek ezen minimális kielégítését már mint rekreálót, szabadidős tevékenységet élik meg: egy jóízűt enni nyugodt körülmények között.

Kaptam azonban ilyen választ is: „A szabadidőmet spontán töltöm el, mert nem tudni, mit hoz a holnap.” Ez az „egyszer élünk” – carpe diem – szemlélet kicsit a valóságshow-k világát képezi le: itt és most ragadj meg mindent! A mesék tücsökje ez, aki egész nyáron csak muzsikál, napról napra, míg a szorgos hangya gyűjtöget – itt: tudást, információt például olvasás útján.

A közgazdasági szakközépiskolásoknál első helyen legtöbb említést kapott szabadidős tevékenységek: a barátokkal való együttlét, beszélgetés, bulizás, zenehallgatás, sportolás, alvás és/vagy pihenés. Aktív pihenés – szellemi megerőltetés nélkül. Második helyen szerepel a zenehallgatás szintén, valamint a tévénézés. Örvedetes, hogy a 3. helyen leggyakrabban előforduló szabadidős tevékenység: az olvasás! Itt egybevettem a szimplán csak „olvasok”, ill. a verseket, magazinokat, újságot olvasok válaszokat. A negyedik helyen választottak között dobogós az olvasás, de a tévzés is. Az ötödik helyre még írták többen az olvasást, tévzést, és új tevékenységi formaként megjelenik a sétálás.

Kis kitérőként le kell írjam egy élményemet: az iskolában járva meglepődve tapasztaltam, mennyire festik, sminkelik magukat a mai diáklányok. Sokan a legutolsó divat szerint, szolárium barnára sülve, festett hajjal, műszempillákkal, rúzsosott szájjal, kikészített arccal közlekednek a folyosókon. Régi diákkoromra – ami szintén ebben az iskolában telt – már csak a fiúk emlékeztettek: ugyanolyan nyakigláb, suta kamasz módon jöttek-mentek a sok kész hölgy között.

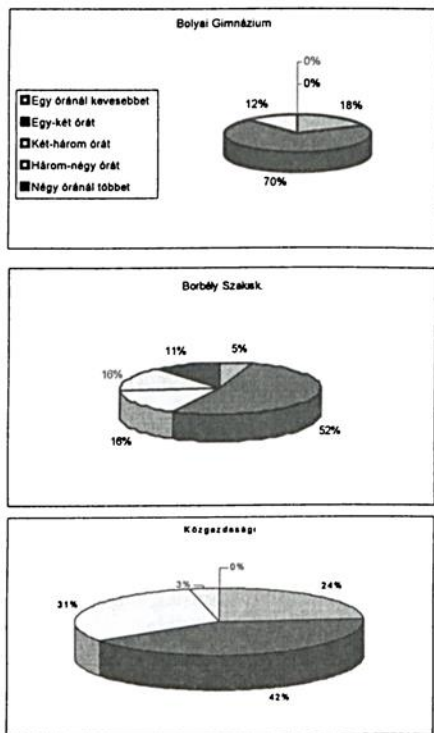
Így már nem is lepődtem meg nagyon, amikor a szabadidős tevékenységek között többen is említették – minden bizonnyal lányok – a szépségtanácsadást, sminkelést és a manikürt, valamint ugyanennyi szavazattal a vásárlást, „shoppingolást”.

Nincsen önálló keresetük – a szüleikkel járnak vajon, és most tanulják a kosztpénz beosztását? Vagy butikokban válogatnak a trendit követve? Szomorúan kell arra gondoljak: inkább ez utóbbi jelenti számukra a vásárlást, s ők lesznek később a fogyasztói társadalom zászlóvivői, akik a reklámok által sugallt „vegyél, fogyassz, költö meg, meg, meg!” jelszavának hódolnak majd.

A gimnazisták között vannak a legkevesebben, akik társasan töltik a szabadidejüket, de az is igaz, legtöbbször ők olvasnak szabadidejükben – s ez valóban egyedülállót igényel. „...az olvasói magatartás vagy az olvasástól való idegenkedés – mint minden döntésünk vagy cselekedetünk – a szocializációs folyamat során bensővé vált normáink, magatartásmintáink, értékrendünk...által motivált, illetve az értékek jellegzetes csoportjaihoz köthető”⁸ véli Gereben Ferenc.

A szabadidős tevékenységek rangsorában az előkelő dobogós helyeket a médiahasználat foglalja el.

Napi televíziózás

A szakiskolások ülnek a képernyő előtt naponta a legtöbbet, pedig az olvasáskutatók szerint: „A napi egy-másfél órát tévéző gyerekek olvasnak a legjobban és a napi három, négy, öt, órát tévé előtt ülők olvasnak rosszabbul.”⁹ A gimnazisták televíziózásra fordított ideje a legoptimálisabb, a középiskolások már belemerülnek a két-három órába is, a szakiskolások szóródása pedig végletes, de inkább haszontalanul sok.

A fiatalok nagyjából ugyanazokat a műsorokat nézik, hiszen adott a műsorsáv, amikor ráérnek: kora estétől (ekkorra érnek haza) éjszakáig (elalvásig). Sok csatorna érhető el térségünkben, a magyar nyelvű adások a nézetek. Nyelvtanuláshoz kiváló lehetőség lenne a külföldi – angol, német – csatornák nézése, hallgatása, de egyetlen ilyen választ sem találtam.

A kedvenc műsorok között legtöbb jelölést a következők kapták, említési gyakoriság szerint:

- magazinműsorok, hírműsorok (Aktív, Fókusz, Napló, Magellán)
- sorozatok (Vészhelyzet, Betty, A csúnya lány, Jóbarátok, Szeretünk Raymond, Esmeralda)
- kibeszélő-show-k (Balázs, Mónika, Jakupcsek)
- „esti filmek” (nincsen megnevezés vagy felsorolás)
- sportműsorok, elsősorban foci
- természetfilmek, ismeretterjesztő filmek
- valóság-show-k (ValóVilág, Big Brother)
- akció- és horror filmek

A gimnazisták műsorválogatása a legigényesebb: ők jelöltek színházzal, mozi-val kapcsolatos műsorokat is. Valamint ők azok, akik alig soroltak kvíz-show-t és valóság-show-t.

A szakiskolások jelentős számú rajzfilmet, mesét néznek: Kullancs, Boci és Pipi, Tele Tubbies (ez kifejezetten 2–3 éveseknek készül!), és a Micimackót is említették. Sportműsort is ők írtak leggyakrabban – csupa fiú.

A közgazdaságisok top-on voltak a valóságshow-k világában. Biztató azonban a Magyar Hírlap által közölt felmérés, melyet a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet végzett a műsorok kapcsán. „A fiatalok többsége nem ideálképző elragadtatottsággal követte a szereplők életét...A valóságshow-k mégsem voltak túl nagy hatással a fiatalokra, bár néhányan aggódtak emiatt, végül mégsem azokból tanultak káromkodni, de dohányozni és inni sem...”¹⁰ Bizakodjunk, már csak azért is, mert ilyen választ is kaptam: „Nincsenek kedvenc műsoraim azóta, mióta megjelentek a valóságshow-k”.

A fiatalokról szóló sorozatokkal (Barátok közt, Jóbarátok) csupán egyetlen gondom van: az általuk sugallt minta nem annyira hétköznapi, mint azt szeretnék készítői. Minden lány és fiú szép, arányos, a lányok mind karcsúak, nem hordanak szemüveget (vagy elvéve, kivéve Betty, a csúnya lány, aki azután a mesék rút kiskacsájaként teljes átváltozáson megy keresztül), nincsenek pattanásaik, természetes, hogy van mobiltelefonjuk és a legújabb divat szerint öltöznek. Ez egy idealizált kép. Középiskolai tanárnő ismerősöm azért nézi, vallja magáról, hogy a fiatalokkal kapcsolatos (iskolai, családi) problémák megoldására példákat kapjon. Hosszú idő tapasztalatát leszűrve: reménytelen. Nincsen ilyen bennük, nem adnak megoldásokat, „elmaszatolják” a problémát.

Milyen célra használják a számítógépet tanulóink?

Legtöbbször játszanak a számítógépen. A számítástechnikai újságok számtalan játéktípust mutatnak be, a különböző stratégiai, akció-játékok, az aktuális filmeket leképező (Csillagok háborúja, Mátrix), valamint véres-öldöklős játékokat. Közkeletűek az autóversenyek is, valamint az ún. szerepjátékok, mikor is különböző alakokat öltve küldetéseket kell végrehajtani a misztikum világában játszódó történetben. Ezek a modern játékok egyre komolyabb konfigurációt igényelnek, a számítógép rendszeres bővítését. Az ezzel való lépéstartás egyre több anyagi áldozatot jelent. Ki fizeti mindezt? És például miért nem nyelvrókat vesznek e helyett a fiatalok? És sorolhatnám még a lehetőségeket...

A szövegszerkesztés a második helyen áll: 11. osztályban már egy több oldalas beadandó házi dolgozatot illik, de mindenképpen könnyebb elkészíteni szövegszerkesztővel. A szakközépiskolások pedig két évig órakeretben gépirást (ma számítástechnikai alapismeretek a tantárgy neve) is tanulnak.

Csevegésre, chat-re nem sokan vesztegetnek időt – ez öröndetes, hiszen az élőszóban folytatott beszéd és metakommunikáció nem ér föl egy monitor villódzó fényénél vadidegennel folytatott „betűváltással”. Elektronikus levelezésre, e-mailzésre inkább a gimnazisták és a szakközépiskolások használják a számítógépet. (Talán a szakiskolások jól mérték föl képességeiket: a kérdőíveken válaszaik szűkszavúak, és a helyesírással is voltak némi gondok.) A csevegéshez a Net-en elég néhány kellően gyorsan odavetett szó, esetleg jel, mely a metakommunikációt, gesztust fejezi ki. Egy elektronikus, de bármilyen levél megírásához már jóval bővebb szókincs szükséges. Kezdve a megszólítással, befejezéssel, mindazzal, ami egy papír formátumú levélnek is óhatatlan formai velejárója. A fiúk általában is ritkábban leveleznek, ez inkább a lányok műfaja. Ezért tartom érthetőnek, hogy miért a szakiskolások – akik mind fiúk – leveleznek legkevesebben.

Az Interneten való böngészés is rájuk jellemző legkevésbé. Jóval nagyobb arányban szörföznek a világhálón a másik két iskola diákjai, s így utólag már sajnálom, hogy nem kérdeztem rá arra, miket olvasnak, milyen weblapokat keresnek föl. Tanuláshoz vagy kikapcsolódáshoz használják-e elsősorban az Internetet, mennyire érték- és helytálló, hiteles az onnan gyűjtött információ. György Péter írja erről: „A Net, miközben az egyik oldalon az iskolától teljesen egészében független eljárásokat és protokollokat használhat a tanulókkal, azaz jó vagy rossz esetben az iskolának gyakorlatilag semmi köze, befolyása nincs a tanulók legfontosabb tudáselsajátítási csatornájának kommunikációs protokolljaira. ... Az, hogy a Net által felkínált hierarchia és struktúramentes... ”halmazon” belül ki milyen tevékenységet folytat, illetve milyen úton halad, arra vonatkozóan az iskolának többet sem technológiai, sem morális értelemben nincs befolyása. ... Nem nagyon tudjuk megmondani azt, hogy egy-egy kreatívabb diák az egyes ismereteket honnan szerezte be, a Net általi ismeretek pedig sehol sem garantáltak... A magyar történelmet okuló fiatal emberek számára mégsem mindegy, hogy Szörényi Levente Web Site-járól értesülnek Kun László tetteiről, vagy éppen Kristó Gyula történelmi tanulmányaiból”.¹¹ Nagy a felelősség, mind az iskola, mind a szülő, de a könyvtáros, mint információ-keresést tanít(hat)ó szakember részéről is: megmutatni, megtanítani a keresését a Web-en is.

Legaktívabban a szakiskolások élnek a számítógép adta lehetőségekkel. Érdekesebbnél érdekesebb lehetőségeket soroltak, amit egy számítógépen el lehet követni: Auto-Cad R14 (amely egy komoly gépipari rajzolóprogram magyar verziója), CD-borító szerkesztése, rap-szövegek írása, zeneszerkesztés (MP3), programozás, weblap-szerkesztés: csupa kreatív dolog! Válaszaikat olvasva azt éreztem, ezek a gyerekek már nem elragadtatott csodálói egy játékszernek, hanem szerszámként, eszközként használják azt saját alkotó fantáziájuk formába öntéséhez. Egy weblap megszerkesztése sok apró logikus, gondolkodást, fantáziát igénylő lépés, melyet aztán egyetlen formára, egyetlen oldalra összehozni, egyetlen képpé szerkeszteni.

A másik két iskola tanulói többnyire a zenehallgatást, filmnézést, szövegek, képek letöltését írták ehhez a kategóriához – többnyire tehát szórakoztató jellegű kikapcsolódásra használják a számítógépet.

Összeadva a televízió-nézésre és a számítógép-használatra fordított napi időmennyiséget: ez három órát vesz el a szabadidejükből. Ezt soknak tartom. A középiskolai óraszámok napi 6–7 órát jelentenek, napi kétszeri utazás, otthoni tanulás, különórák – olvasásra alig marad idő!

JEGYZETEK

1. Hanthy 2002. 30. p.
2. Bourdieu, P. 160. p.
3. U.o. 163. p.
4. Kopp 2002. 12. p.
5. Salgótarján és kistérsége... 1. p.
6. U.o. 5. p.
7. U.o. 18. p.
8. Gereben 1995. 83. p.
9. U.o.
10. Dobozi 2003. 4. p.
11. György 1997. 624., 625. p.

IRODALOM

1. Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei: Válogatott tanulmányok. Szerk. Angelusz Róbert. 2. kiad. Bp.: Új Mandátum Kvk, 1999
2. Dobozi Pálma: Leginkább a trágár szöveg zavarta a fiatalokat a valóságshow-kban. Magyar hírnapló 2003. 149. sz. 4.p.
3. Gereben Ferenc: Az olvasás értékkörnyezete: Értéktrendi változások a rendszerváltás időszakában. Valóság 1995. 9. sz. p.82–95.
4. György Péter: Iskola a határon. Educatio 1997. 4. sz. p: 620–627.
5. Hanthy Kinga: Ellenszélben. Kerekasztal-beszélgetés olvasáskultúránk jelenéről és kilátásairól. Magyar nemzet 2002. nov. 16. p: 30–31.
6. Kopp Mária – Skrabski Árpád: A magyarság társadalmi és erkölcsi tőkéje. Valóság 2002. 9. sz. p: 11–18.
7. Salgótarján és kistérsége az uniós csatlakozás küszöbén. Ismertető. Salgótarján: Polgármesteri Hivatal, 2003.

Negyven év múltán

A szülőföld szeretete, a tenni akarás a közös otthonért – kimeríthetetlen erőforrása a város fejlődésének. Erre ma különösen nagy szükség van Salgótarjánban. A lokálpatriotizmusnak, a helyi identitásnak éppen úgy nélkülözhetetlen része a történeti tudat, a múlt vállalása és hagyományainak ápolása, mint a nemzeti tudatnak. A város alig nyolc évtizedes történetének súlypontja a 20. század második felére esik. Fontos tehát megvizsgálni ezeknek az évtizedeknek az örökségét és meghatározni a viszonyukat hozzá. A fiatal nemzedéknek is el kell mondanunk, hogy mikor és hogyan lett ilyen a szülővárosa, amelyben él és amelyet magáénak érez. Természetesen feldolgozásra és tisztázásra várnak ennek az időszaknak más fontos, sőt meghatározó területei is: a gazdaság, az urbanizáció, a városrekonstrukció, az igazgatás, a népesedés, az oktatás, az életforma alakulása. Remélem, hogy a mai kezdet a következő években folytatódik és a kép egyre teljesebbé válik. A kultúrában ebben az időszakban olyan mélyreható folyamatok indultak el, amelyek megváltoztatták a város arculatát, s meghatározóan járultak hozzá a mai városkép kialakulásához. Ez tehát az örökség, a hagyomány fontos része, amely vállalható és folytatható.

Salgótarján mai városképe, kulturális arculata a város történetének második felében formálódott meg. Kialakulásában meghatározó szerepe volt egy negyven éve kidolgozott kulturális fejlesztési programnak. 1964. december 1-én a megyei pártbizottság határozatot fogadott el „Salgótarján megyei kulturális központtá fejlesztéséről”. Ez olyan átfogó kulturális fejlesztési koncepciót és programot vázolt fel a város számára, amely a következő évtizedekben is megőrizte érvényét és sikeresen megvalósult.

Miért került erre sor? Milyen körülmények és feltételek inspirálták ezt a politikai döntést? Kiindulópont és meghatározó motiváció volt a kezdeményezéshez az elégedetlenség a város akkori kulturális állapotával, szerepével, az a felismerés, hogy egyre nagyobb a feszültség Salgótarján közigazgatási szerepe, gazdasági fejlődése és kulturális helyzete között. 1950-ben a város politikai döntéssel megyeszékhely lett, de ennek a szerepnek a betöltésére nem volt felkészülve. A 60-as évekre az ipar fejlődése, a városépítés és az urbanizáció jelentősen előre haladt, az oktatás és a művelődés azonban nem tartott ezzel lépést. A közvetlen indíték tehát a városfejlődés kiegyensúlyozatlanságának megszüntetése, a lemaradás felszámolása, a „hiánypótlás” volt. Ehhez járult a városiasodás kulturális normáihoz való csatlakozás szándéka az egyre impozánsabb városépítési koncepció hatására, valamint a szocializmus jövőjéről hivatalosan elfogadott ideológikus kép.

Mi segítette elő a koncepció megszületését és sikerét? A célok megvalósításához a város nem rendelkezett elégséges saját forrásokkal, ezért fontos volt, hogy Salgótarján kulturális programja az első lépéstől megyei célként jelent meg a döntéshozó szférában. Salgótarjánt az egész megye kulturális életének központjává kell fejleszteni és biztosítani kell az ehhez szükséges intézményeket – határozta el az MSZMP megyei párttervezete 1962. októberében.¹ Ezt meghatározónak lehet

tekinteni a következő évek koncepció-formálási, tervezési folyamatai és a forrásokról határozó döntéshozatal szempontjából. Az 1964. decemberi határozat is Salgótarján megyei kulturális központtá fejlesztéséről szól.² A város – megye összefüggésében figyelmet érdemel, hogy Salgótarján megyeszékhely szerepe az 50-es évek során megfelelő feltételek és hagyományok híján csak korlátozottan, főleg adminisztratív jelleggel érvényesült. A megye községei – a negyven év előtti közlekedési és kommunikációs viszonyokat figyelembe véve – nagyon messze estek a kultúrát kisugárzó fővárostól és tradicionális vidéki központoktól, ezért egy közvetítő szerepet betöltő regionális kulturális központ kialakítása a kisebb települések – így: az egész megye lakosságának – érdeke is volt. A salgótarjáni célok megyei összefüggésbe helyezése szerencsésen illeszkedett az országos művelődéspolitikai koncepcióba is, amely ezzel kapcsolatban két fontos törekvést fogalmazott meg. „A város és a falu közötti kulturális különbség megszüntetésének egyik lépcsőjeként, de általában egész művelődésünk egészségesebb fejlődése, szélesebb alapokra helyezése érdekében is fejleszteni kell a vidéki városok kulturális életét.” „Tovább kell fejleszteni hagyományos vidéki kulturális központjainkat, és új kulturális központok kialakítására kell törekedni.”³ Az országos prioritásokhoz való kapcsolódás növelte a támogatás és a megvalósulás esélyeit. Az, hogy Salgótarján kulturális fejlesztésének célját a megyei párttervezet elhatározta – politikai súlyt, kedvező hátszelet adott a programnak. A harmadik ötéves terv kimunkálása során azonban csak akkor lehetett ezt érvényesíteni, ha megfelelő konkrét elképzelésekben, tervekben jelent meg. 1964 ilyen szempontból alkalmas idő volt a két év előtt kinyilatkozott politikai akarat felélesztésére és a fejlesztési célokról, feladatokról konkrét politikai döntések kezdeményezésére, mert ezek kötelező érvényűek voltak az állami tervező szervek számára. Azt a készletet sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy szűk két éven belül esedékessé vált a számadás az 1962-es határozat végrehajtásáról, és – mivel a salgótarjáni pártszervezet volt a legerősebb a megyében – biztosan lehetett számítani a számonkérésre.

Hogyan alakult ki a kulturális fejlesztési koncepció? A Nógrád című megyei napilap 1964. augusztus 16-i kulturális mellékletében vitaindító cikket közölt „A megye székhelyéhez méltó szellemi életet” címmel.⁴ Ebben egy átfogó és argumentált elképzelés fogalmazódott meg a célokról, feladatokról és feltételekről. A javaslat arra a helyzetmeghatározásra épült, hogy *Salgótarján most válik valóban várossá. Szellemi arculatát tekintve még nem egészen az. A feladat: kulturális arculatát tekintve is várossá tenni Salgótarját.* Ennek jegyében konkrét célok fogalmazódtak meg: létrehozni a szükséges kulturális intézményeket; alkotó szellemi életet ösztönözni; kulturális eseményeket, rendezvényeket szervezni; megteremteni a feltételeket a szabadidő kulturált felhasználásához; ápolni a város és a megye kulturális hagyományait, őrizni az örökséget; kapcsolódni a kultúra fővárosi és vidéki központjaihoz; helyet és szerepet vállalni az ország kulturális életében valamint a nemzetközi kulturális kapcsolatokban; esztétikus és vonzó városképet teremteni. S végül mindezzel megváltoztatni a város imázsát, emelni Salgótarján országos rangját. A vitaindító jövőképét és cselekvési programot kívánt felvázolni, hangsúlyozva a program továbbalkításának szükségességét, párbeszédet kezdeményezett a közös cselekvés érdekében.

A vita valóban kibontakozott: szakmai szervezetekben, értelmiségi körökben, a sajtó hasábjain. Szelleme és eredménye leginkább a Nógrád 1964. november 1-ei

összefoglalója alapján rekonstruálható.⁵ Jellemző volt a kezdeményezés széleskörű és erőteljes támogatottsága. Az emberek azt akarták, hogy legyen több művelődési lehetőség, szélesebb a kínálat, magasabb a műveltség, kulturáltabb az élet. Nagyobb hangsúlyt kapott a műveltség emelése: az iskolázottság, a kulturális igények fejlesztése, a kulturált életforma. Jelentőségének megfelelően fogalmazódott meg az értelmiség szerepe a város életében és a művelődési program megvalósulásában, ezzel együtt az értelmiségi munka nagyobb megbecsülésének szükségessége és az értelmiség létszámának növelése a városban. Megerősítést nyertek az intézményi fejlesztési célok. Széleskörű volt a feladatvállalás készsége a program további kimunkálásában, megvalósításában és annak ellenőrzésében.

Ilyen előzmények után került sor a megyei pártbizottság 1964. december 1-i ülésére. Az itt elfogadott fejlesztési program messzemenően befolyásolta a város kulturális életének alakulását. A döntés jelentősége mindenekelőtt az volt, hogy a kultúra ügye politikai támogatást kapott. Salgótarján kulturális fejlesztése kiemelt feladatként fogalmazódott meg és ennek feltételeként a szükséges intézményi és személyi feltételek megteremtése is a harmadik öt éves terv során. A fő irány két célt tűzött ki: a város fejlődésével együtt növekvő kulturális igények teljesebb kielégítését és Salgótarján ösztönző, kisugárzó, segítő szerepének erősítését az egész megye művelődésében. A döntés számításba vette Salgótarján sajátos helyzetét és ezzel indokolta a tudatos tervezés, a gyors ütem és az átfogó kulturális fejlesztési program szükségességét. „A városoknak általában több évszázadon keresztül alakult ki az arculata, életformája. Salgótarján kulturális fejlesztését, városiasodását a felszabadulás után hirtelen támadt, elemi erővel jelentkező igényként kellett programba foglalni.”⁶ Lehetséges-e a szerves kulturális fejlődést befolyásolni? Nincsenek-e a valóságtól elszakadó, erőszakolt szándékokra épülő törekvések eleve kudarcra ítéelve? Esetünkben ezt a veszélyt az a körülmény ellensúlyozta, hogy a program egy már valóságosan létező, beindult folyamatra épült, amely 1945 óta tartott és a második öt éves tervben jelentősen előrehaladt. A városban 1700 új lakás épült, megkezdődött a Megyei Művelődési Központ, az új Megyei Kórház, a Bolyai János Gimnázium, a Sajtó Székház, a Karancs Szálló építése. Eredményes és biztató kezdeményezések történtek a népművelés és a művészeti élet területén. A kiinduló feltételek tehát jók voltak, amelyek reális alapul szolgáltak a tervezéshez. Az egyes kezdeményezéseket azonban átfogó fejlesztési programba kellett foglalni és azt állami, valamint társadalmi erővel megtámogatni ahhoz, hogy áttörést lehessen elérni a lemaradás felszámolásában. A program – utólag visszatekintve – meglepő konkrétsággal jelölte ki a fejlesztési feladatokat a művelődés és a művészetek területén. Múzeum, levéltár, technika háza építése, szimfónikus zenekar létrehozása, rendszeres színházi élet, nyári egyetem indítása, országos és nemzetközi rendezvények fogadása, könyvtárak szakosítása, rendszeres képzőművészeti kiállítási program, új kiállító terem, műterem-lakások építése, művésztelep szervezése, id. Szabó István alkotásainak állandó kiállítása, a város köztéri alkotásokkal való szépítése, gazdagítása – mind szerepelt a negyven év előtti tervekben, s szerencsénkre majdnem mind meg is valósult.

Erős igényként jelent meg a programban a közműveltség fejlesztése. Ez indokolt volt, mert a város lakosságának iskolázottsága szembevetően elmaradt az országos városi átlagtól. Ezért a feladatok között nagy helyet kaptak a közoktatással kapcsolatos

feladatok: a középiskolák szakosodása, színvonalának emelése, a szakmunkásképzés, a kollégiumi ellátás, valamint az általános iskolai oktatás feltételeinek és a befejezett nyolcosztályos képzés arányának a javítása. Az oktatási feladatok között igen határozott a szándék felsőoktatási intézmény létrehozására a megyében. Ez egyrészt azzal a valós szükséglettel függött össze, hogy magasan kvalifikált értelmiségiek telepedjenek le a városban és létrejöjjön az egész szellemi életet inspiráló tudományos-felsőoktatási műhely, másrészt tükrözte a megye vezetésének presztízs-igényét is, hogy ne Nógrád legyen az egyetlen megye, ahol nincs főiskola, mert ez szinte szimbolizálja a kulturális elmaradottságot. Ez a cél végül is a Pénzügyi és Számviteli Főiskola salgótarjáni működésének megkezdésével teljesült.

A kulturális fejlesztési programmal kapcsolatos teendők között figyelmet érdemelnek a szemlélet formálásával, a művelődésnek kedvező közhangulat kialakításával összefüggő feladatok. Mindenekelőtt a műveltségnek, mint érvényes értéknek a megjelenése, a műveltség megbecsülésének szükségessége, a tanulás és a művelődés társadalmilag követendő magatartásként való felmutatása. Ez egyrészt jelzi a kultúra korábbi szűk „proletkultus” szemléletével való szakítást. A testületi ülés előadója az elsajátítandó kultúra egyetemességét hangsúlyozta, majd a határozat konkrétan is megfogalmazta a kulturális örökség és a kortárs kultúra megismerésének szükségességét. Másrészt elutasítja a kulturálatlanság elfogadását, a művelletlenséggel való dicsekvést, amit olykor „munkás-magatartásként” próbáltak feltüntetni. Nem véletlen, hogy éppen a segéd munkások körében végzett kulturális munka kapott ezzel kapcsolatosan kiemelt figyelmet. Ma talán meglepő az az önkritikus értékelés, amit a párttagok „viszonylagos kulturális elmaradottságáról” tartalmaz a határozat, s az ennek megszüntetésére irányuló határozott szándék. Reális megközelítésről tanúskodnak azok a törekvések is, hogy a kulturális programok szorosabban épüljenek a valós szükségletekre, és ehhez készüljenek felmérések a kulturális igényekről az egész lakosság, s külön is az értelmiség körében.

Ennyi idő után visszatekintve szükségesnek látom kritikusan értékelni azt is, hogy milyen illúziók jelentek meg a programban, mi hiányzott belőle, amire figyelmet kellett volna fordítani és hogyan mutatkoztak meg rajta a „kor anyajegyei”. Azt hiszem, hogy túlbecsülte a mozgósítást, a szervezést, a lelkesítés lehetőségeit és nem számolt eléggé a művelődési aktivitást gátló társadalmi tényezőkkel. A gazdaságban domináló technológiai színvonal nem igényelt széles körben magasabb képzettséget; az egyenlődsdi nem adott elég ösztönzést a tanuláshoz, az igényes munka alig „hozott” többet, mint a rutinjellegű; a közélet egyközpontúsága és felülről irányítotttsága, ideológiai monopolizáltsága nem adott teret és inspirációt a sokszempontú művelődéshez. A szociológiai háttér nem kellő figyelembe vételének következményeként jelentek meg olyan illuzórikus célok, hogy „a felnőtt lakosság általános iskolai képzésénél 3–4 éven belül döntő fordulatot kell elérni”, az analfabétizmust 3–4 éven belül fel lehet számolni, a 15–40 éves lakossággal 4–5 év alatt el lehet végeztetni a nyolc osztályt. Ezek a problémák a program gyakorlati megvalósítása során váltak nyilvánvalókká, amikor megmutatkozott, hogy nem elég intézményes lehetőségeket teremteni, az aktív művelődéshez belső igényekre van szükség, amelyek külső feltételek ösztönzésére alakulnak ki. Az első tíz év tapasztalatai alapján látni lehetett, hogy a feltételekben meglévő egyenlőtlenségek nagy eltéréseket váltanak ki a művelődési aktivitásban, a feltételek pedig összefüggnek a rendszer működésével.⁷ A közben szerzett tapasztalatok fényében szembe tűnik az is,

hogy hiányzik a „tematikából” a roma lakosság és általában a nagyon lent lévők, a szegények helyzete és művelődése. Hasonlóképpen fehér folt a nemzeti-nemzetiségi problémakör, pedig az erre való reflexiót mind a megye-nemzetiségi lakossága, mind a „közeli határon túl” (Dél-Szlovákia) magyarsága indokolttá tette volna.

Ami a „kor anyajegyeit” – a művelődés politikai-ideológiai tartalmát – illeti, természetesen, hogy hasonló kezdeményezés csak akkor számíthatott a hatalom támogatására (ami anélkül nem valósulhatott meg!), ha összhangban volt az uralkodó ideológiával és bele illett az időserű politikai irányvonalba. A kultúra tehát szocialista jelzővel jelent meg és fejlesztése a szocialista építés követelményeként fogalmazódott meg. A folyamatban kitüntetett szerepet kapott a művelődés pártirányítása, tartalmilag pedig az ideológiai – világnézeti monopólium, majd hegemonia követelménye. Azt is ki kell mondani azonban, hogy a 60-as évekre a politikai közhangulatban változás ment végbe: a lakosság többsége nem utasította el azt a társadalmi berendezkedést, amit Kádár-rendszer összefoglaló néven emlegetünk. Nem bonyolódva itt a történeti elemzés részleteibe, mértékadónak tekintem Romsics Ignác történész – akadémikus összefoglaló értékelését erről. „A Kádár-korszak része annak a közel fél évszázadnak, amely alatt Magyarország a Szovjetunió befolyási övezetéhez tartozott, szuverenitása korlátozott volt, és a magyar nép többsége által kezdetben élesen elutasított, múltjától, hagyományaitól nagyrészt idegen gazdasági, társadalmi és politikai keretek között fejlődött. ... Ugyanakkor számos területen elérte vagy megközelítette az adott kereteken belül lehetséges és elérhető optimumot, miáltal a magyar társadalom jelentős része fogadta el lélekben is sajátjaként.”⁸

Az újabb történeti kutatások kiemelik a 60-as évek különös jellegét és jelentőségét az egész korszakon belül. „A hazai ‘hatvanas évek’ a szovjet típusú rendszer magyarországi változatának, sőt az egész térségnek leghosszabb, legsikeresebb, a rendszeren valóban tartós lenyomatot hagyó korrekciós és reformperiódusa volt”⁹ – írja Rainer M. János az 1956-os Intézet igazgatója. Majd folytatja: „a ‘hatvanas évek’ minden szempontból megnyugvást, szerény gyarapodást, lassú színesedést, differenciálódást és nyitást hozott.”¹⁰ Megemlítve ezzel kapcsolatban a ‘kis szabadságok’ visszaadását – útlevéllal utazás lehetősége, nyugati tudományos-kulturális kapcsolatok, tsz háztáji és melléküzemág, magántulajdon, írók megszólalása, egyenlő egyetemi felvételi – azt is megállapítja, hogy „a közgondolkodás mindennapi diskurzusai ezt a furcsa mixet a ‘hatvanas években’ kezdték a mégis lehetséges, élhető, emberi, sajátosan magyar szocializmussá konstruálni.”¹⁰ A hatvanas években Salgótarjánban is nagyon sokan hittek abban, hogy az 50-es évek hibáinak és bűneinek megszüntetésével lehetséges élhető, emberi életet teremteni a szocializmusban.

A salgótarjáni kulturális program megfogalmazásának időszakában éppen megvalósulóban volt az a fordulat, amely a politikai klímában lényeges változásokat hozott. Az 1956-os forradalmat követő represszív időszak után békülékenyebb szellem jelent meg, az osztályharcos szemlélettel szemben megerősödött a nemzeti egység keresése, a szövetségi politika. A viszonylagos jobbiztonság és az apró szabadságok megjelenését az emberek méltányolták (különösen a Rákosi rendszerrel és a többi szocialista ország gyakorlatával összehasonlítva). Az életkörülmények fokozatos, de nagy mértékű javulása is alátámasztotta a politikai klíma változását. Munkanélküliség nem volt, a reáljövedelmek emelkedtek, a fogyasztás nőtt, a lakáskörülmények javultak, a munkaidő csökkent. A mobilitási lehetőségek megnöttek, a társadalmi szerkezet nagy mértékben

átalakult, sokan kerültek új helyzetbe, amit előrelépésnek éreztek. A többség ennek a folyamatnak a folytatását remélte, és ebbe bele illett a több kultúra, az aktívabb művelődés is. Ezért talált hitelre és támogatásra a kulturális fejlesztési program Salgótarjában, ami megmutatkozott a sajtó vitában, a testület szokatlan aktivitásában és a megvalósítás során is. A sikerben igen nagy szerepe volt annak, hogy a város értelmisége támogatta a kezdeményezést. A képzőművészeti kultúra, az irodalom, a zene, a muzeológia, a történetírás fellendülésében kiemelkedő szerepe volt Czinke Ferencnek, Kojnok Nándornak, Iványi Ödörnek, Beliczky Jánosnak, Gajzágó Aladárnak, Schneider Miklósnak, Váczi Gyulának, Virág Lászlónak, Végh Miklósnak, Erdős Istvánnak, Radics Istvánnak, Mustó Jánosnak és a salgótarjáni művelődés sok más támogatójának. Nem elhanyagolható összetevője volt a program sorsának a megyei és városi vezetés szerencsés összetétele is, amelynek következtében a kultúrabarát személyiségek érvényesülni tudtak.

Az 1964 decemberi döntésnek az volt a jelentősége, hogy politikai akarattá tette Salgótarján kulturális fejlesztésének programját és ez ilyen minőségben meghatározta a következő évek fejlesztési munkáit. A megyei tanács, a városi tanács és minden szervezet egy irányban tevékenykedett. A koncepció beilleszkedett a városfejlesztés konkrét terveibe és így – hála az egymást követő városvezetői csoportoknak – a kulturális fejlesztés folyamatos maradt. Természetes, hogy a megvalósulás konkrét lépései igazodtak a változó feltételekhez és igényekhez, de a meder iránya változatlan volt. Jó, hogy ezt a kulturális fejlesztési programot a rendszerváltozás során nem „selejtezték ki” politikai-ideológiai megfontolásokból. Talán nem tévedünk, ha ennek okát abban látjuk, hogy olyan gyökereket eresztett, amelyek nem lehetett a kulturális közszolgáltatások sérelme nélkül kitépni.

Negyven év múltán legyen szabad kísérletet tenni néhány következtetés levonására a napirenden szereplő eseménnyel kapcsolatban.

- Bár a hatalmi rendszer szerkezetét és legitimációs forrásait tekintve nem volt demokratikus, képes volt jelentős, az emberek érdekeit megvalósító humánus kezdeményezések befogadására és megvalósítására.
- A salgótarjáni kulturális fejlesztési terv példája azt tanúsítja, hogy a siker meghatározó feltétele volt a megyei politikai döntési centrumban való megjelenítése és elfogadtatása, mert ez biztosította az erők koncentrálását és a cél tartós fenntartását.
- Ennek a „siker tényezőnek” természetesen az volt az ára, hogy a célnak és a tervnek összhangban kellett lennie a rendszer ideológiai és politikai tartópilléreivel, önmeghatározásaival, mert enélkül nem lett volna esélye a megvalósulásra.
- A hatalmi szervezet erőforrást és szervező erőt biztosító szerepe nélkül a terv nem valósulhatott volna meg. A pártállami mechanizmus az adott esetben jó célt szolgálva működött.
- Salgótarján kulturális fejlődésének emelkedő ívét az 1964-et követő negyedszázadban a pártállami szervezet és a társadalmi, valamint szakmai erők együttműködése hozta létre és tartotta fenn. Az öröndetes eredmény látható. Nem kell senkinek sem szégyenkeznie ezért az eredményért és az ezt létrehozó közös munkáért.
- Nem először fordul elő a történelemben, hogy az ideológiai aura, amelynek jegyében a cselekvés folyik, nem bizonyul örökéletűnek, reálisnak. A cselekvés konkrét eredményei azonban beépülnek az emberek életébe, annak részévé válnak, s így igazolják szükségességüket, történelmi jogosultságukat.

Ez történt meg Salgótarján kulturális fejlesztésében is.

A város szerencséje, hogy ez a fejlődési ív az utóbbi tizenöt évben is fennmaradt, a város kulturális fejlődése a megkezdett úton folytatódott. Köszönet illeti a város mindenkori önkormányzatát és vezetőit, hogy nem tagadták meg az egykor megfogalmazódott tervet. *Negyven év múltán elmondhatjuk, hogy az 1964-ben körvonalazódott program Salgótarján eddigi történetében a legnagyobb hatású kulturális kezdeményezésnek bizonyult, amely tartós nyomott hagyott a város arculatán és lakóinak életében.* A program értékelésekor azt is figyelembe kell vennünk, hogy hatásaiban nem csak egy szakmai, kultúrpolitikai kezdeményezésről volt szó. Nagyobb összefüggésben a Kádár-korszak kétségtelenül része az országban végbemenő modernizációs folyamatnak, s így a salgótarjáni kulturális fejlesztés projektje – függetlenül ideológiai aurájától és a benne részt vevők szubjektív tudatától – objektíve a modernizációhoz szükséges helyi humán erőforrások megteremtéséhez való hozzájárulás volt. Emberileg pedig – mivel a kultúrához való hozzáférés, a műveltség az ember egész életét befolyásolja –, sorsokat határozott meg. Így hát szélesebb társadalom-politikai jelentősége is volt a programnak.

JEGYZETEK

1. MSZMP Nógrád megyei pártértekezlete 1962. MSZMP Nógrád megyei Bizottsága 1962. 27–28. old.
2. Határozat Salgótarján megyei kulturális központtá fejlesztéséről. Nógrád 1964. december 6.
3. Az MSZMP művelődéspolitikájának irányelvei. (1958) MSZMP határozati és dokumentumai 1956–1962 Kossuth, 1964. 255. oldal
4. Boros Sándor és Balogh Gyula: A megye székhelyéhez méltó szellemi életet. Nógrád 1964. augusztus 16.
5. A megye székhelyéhez méltó szellemi életet. A szerkesztőség összefoglalója. Nógrád 1964. november 1.
6. Határozat Salgótarján megyei kulturális központtá fejlesztéséről. Nógrád 1964. december 6.
7. Ld. Dr. Boros Sándor: Érdekltség, érdeklődés, művelődés Társadalmi szemle 1974. 2. sz. 46–57. old.
8. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. sz.-ban. Osiris Kiadó 2000. 400. old.
9. Rainer M. János: A hatvanas évek Magyarországon. (Politikatörténeti közelítések) In: Hatvanas évek Magyarországon. 1956-os Intézet 2004. 17. old.
10. U.o. 24. old.

„Egy szeg miatt a patkó elveszett”¹

A közoktatás legfontosabb mutatója az elmúlt évtizedekben a gyereklétszám csökkenése lett. Ez a legtöbb problémát okozó – a finanszírozást meghatározó – mutatószám azonban csal. Az, hogy egy pedagógusra átlagosan egyre kevesebb gyerek jut elhomályosítja azt, hogy mennyit változtak a gyerekek (és a körülmények) ebben az időszakban.

Egyre több a külön eljárást igénylő gyerek, akivel egészségügyi vagy szociális szempontokból, részképességzavarok miatt, vagy éppen a szülő kérésére egyéni bánásmóddal kell foglalkozni.

...egyre több „különleges” gyerek születik...

...sok szülő szorong, mert a gyerek a hagyományos nevelési módszerekkel kezelhetetlen és hozzáférhetetlen, mintha más világban élne...

A nyolcvanas évek óta tart ez a folyamat: büszkén vagy kétségbeesve, de egyre több szülő mesél arról, milyen különös dolgokat mond, csinál a gyereke. Van, aki a „szőnyeg alá söpri a problémát”, mások pszichológushoz fordulnak...

Atomreaktor utódok

Olyan, mint egy kibiztosított kézigránát, vigyáznia kell magára, hogy „fel ne robbanjon”, mielőtt belenő felnőtt testébe. Atomreaktor gyerekeknek nevezem a hozzá hasonlókat. Túlérzékenyek, és ha a szülők nem adnak követhető magatartásmintát, amit elfogadnak és tisztelnek, hanem tanácsstalanságukban inkább ráhagynak mindent, (kiemelés tőlem) akkor veszélyesek lehetnek, mert kifelé robbannak Lelkiismeret-furdalás, büntudat nélkül ölnék, pusztítanak, mert nincsenek „beléjük építve” a morális fékek. Nem indulatból cselekednek, hanem „elvből” büntetik azt, aki szerintük vétett valamilyen szabály ellen.

Persze, ennek ellenkezője is igaz. Vannak olyan tehetséges gyerekek is, akik végtelenül magányosak, mert nem értik meg őket. A tanárok hiába próbálkoznak a tekintélyelvvel, csak tönkreteszik őket, mert dacosan, önsorsrontó módon reagálnak, „befelé robbannak”...

Rengeteg az ilyen gyerek, ezért a szülőknek és pedagógusoknak – bármilyen nehéz helyzetben vannak is – óriási a felelősségük.²

Eddig a hetilap, a hétköznapi vélemény. S mit mond a szakember ugyanerről?

...Azzal kezdtem, hogy a barátom hadban áll a gyerekeivel és a játszma – egyelőre – vesztesre áll. Nincs egyedül. Egyre több szülő nem tud mit kezdeni tizenéves gyerekeivel. Nincs semmi baj, csak állandó zűrben élnek: nem értik egymás nyelvét, életfilozófiáját – egyesek már a kezelhetlenség járóványáról beszélnek. A tinik és a felnőttek, kamaszok és idősek, mindig is különböztek egymástól, az adolescencia a lázadás kora volt – ennyiben nincs mit csodálkozni. Ma viszont másról van szó: ők egy másik világba – az újkapitalizmusba születtek, környezetük itt

szocializálta őket, tudatos életük azonos ezzel a más kulcsra járó világgal – már amennyire ez tudatos lehet. ...Mert ezek másképp kamaszok, mint korábban, s maga az adolescencia is tovább tart – olykor a jelnőtt korba is átnyúlik. Tán soha nem volt még ilyen radikális a különbség apák – anyák és gyerekeik között.

...Te is azt hiszed, minden úgy van, ahogy a te korodban, kicsit kitombolja magát, aztán... („még ezt a Nike-t megveszem negyvenezerért, aztán úgy is vége...”) Nem így van: Az egész mai ifjúságszociológia arról szól, hogy képtelen utat találni ehhez a generációhoz. Találgatás van ezer – megértés kevés. (Lásd például Horst W. Opaschowski: Generáció@1999. című könyvét: a tanácstalanság gyűjteménye.)

...Nem az erfurti – és a hozzá hasonló amerikai – tini lövöldözős álmokfutókra és az okozott tragédiákra gondolok, azok határesetek. Fontosabb az a tanácstalanság, amivel a köznapis viselkedés-, gondolkodás-, érzéskultúra gikszeit nézed, ahol tehetetlenül állsz te is, a tanár is, a szociológus is. De azért vegyük csak tudomásul, hogy ők, a gyerekek is tanácstalanok: „Mit kezdjek olyan szülővel, akik még egy videomagnót sem tudnak beprogramozni, pláne nem egy site-ot megnyitni...?” Mert szülei meg az ő kultúrájukba, civilizációs játékaikba nem akarnak beleérezni/beletanulni.

...Csak bele kell olvasni néhány internetlap vitaszövegeibe, és mellé kell rakni a nagyobb politikai lapok témáit, nyelvét, stílusát: azonnal látni fogod a bajt. Ez a generáció egyre inkább olyan szemmel nézi a dolgok alakulását, amiről a legitim fórumokon nem is álmodnak. Más a téma, az érték és mérték. (kiemelés tőlem) Nem azt mondom, hogy ezt át kell venni, csak azt, hogy a meggyőzéshez (egyáltalán a politikai térbe való bekapcsoláshoz) e generáció észjárásának, élményvilágának ismerete, (megtanulása) szükségeltetik. Ahhoz pedig szemléletváltás: ami nem ifjúságpolitika, hanem a politikai habitus átépítése. Mert itt fog eldőlni a jövő...³

Figyelemre méltó az is, hogy ma egy felső tagozatos osztálynak egyre kevésbé lehet kiadni úgy egy utasítást, hogy „mindenki álljon be a sorba” vagy „nyissátok ki a könyveteket”. Ez sokszor már nem jelent semmit; szinte név szerint kell megszólítani a tanulókat, hogy az utasításnak úgyahogy hatása legyen.

A gyerekek tájékozottabbak, de nem „okosabbak” iskolai értelemben: türelmetlenebbek és érdektelenebbek. (Két, csak első pillantásra ellentmondó vélemény: (az első) a Debreceni Egyetem professzora szerint az egyetemi hallgatók egyre intelligensebbek – sokszor maguk sem tudják mennyire –, de arányaiban egyre kevesebbet teljesítenek; a többség a minimumra törekszik.⁴

(s a második) ...Mi a tapasztalata: a frissen érettségizettek körében az utóbbi években kevesebb vagy több tudással rendelkeznek, mint az azt megelőző időszakban?

Évről évre rosszabbodik az egyetemre jelentkezők tudásának, olvasottságának, műveltségének színvonala. A mai diákok nagy része még a kötelező olvasmányokat sem ismeri. Ahhoz erőfeszítés kell, hogy valaki leüljön tanulni. Erre nem hajlandó a mai fiatalok jó része. Nem lehet csak tanítani, a diáknak tanulnia kell, hogy elérje a megfelelő tudásszintet...⁵

Valószínűleg átrendeződésről van szó: az nagyon jó, hogy az információs társadalom bizonyos jellemzői szinte „ráragadnak” a gyerekekre különösebb erőfeszítés nélkül, eközben azonban nagyon fontos elemek kivesznek a „rég” kultúrából.

(S a második vélemény tükrében különösen érdekes, hogy mi eredményezi a – középiskolások, szülők, pedagógusok szerint nagyon is valós – túlterhelést?)

Ráadásul megváltozott a tanár–diák viszony, pedig a tudás „felvétele” – akár a táplálékfelvétel lent, az „ozmózis” szintjén zajlik: az oktatásra vonatkozó kormányzati elképzelések is a tanár–diák viszonyban működnek – vagy nem működnek. A nem megfelelő kapcsolat miatt nemcsak hogy „nem megy át” a tudás, de a nevelésben még az a furcsa helyzet is előfordulhat, hogy minél jobb mintát

közvetítene a tanító, annál messzebbre tolódik ki a diák viselkedése egy képzeletbeli skálán negatív irányba. Hiszen a példát már nem a pedagógus jelenti, sőt a szembenállás miatt a „csakazért is (sic!) az ellenkezőjét csinálom” magatartás érvényesül.

A vita azon folyik, hogy 4 vagy 5 – mondjuk – nyelvórája legyen a diáknak hente. El kell gondolkodni azon, hogyha más lenne a gyerek viszonya a világhoz, értve ezen a szüleit, az iskoláját, a lakókörnyezetét, valószínűleg 3 óra alatt többet megtanulna, mint most 6 óra alatt.

...Pár éve még küzdöttek az emberek a vandalizmus ellen. A házakat újra festették, a kandeláberekben pótolták a kidobott égőket, a padokat visszaállították. És felháborodtak a feliratokon. Mára – úgy tűnik – feladták a harcot.

...Aznap úgy indultam el a városba, hogy ha török, ha szakad, beszélek egy firkálóval. A Nyugati téren meg is láttam az embereimet. Két fiatal srác... két számmal nagyobb kabátban és sprayjel felszerelve haladtak a mozgólépcső irányába. Utánuk eredtem. Az ösztönöm nem csalt, igazi vandálok nyomába akadtam. A fiúk végigfújták a mozgólépcső melletti összes plakátot, még a vészjelzőt is kidekorálták. Lassan közelítettem. Egy férfi azonban megelőzött. Nagydarab, vállas óriás: vészjósló hangon rászólt a suhancokra. És akkor... iszonyú jelenet következett. A fiúk kötözködni kezdtek, hirtelen ott termett egy harmadik srác, majd egy negyedik, körbevették, lökdösték a férfit. Kiszáradt a torkom. Kétségbeesve néztem szét, de a járőkelők elsurrantak melletttem. A rendőrök másfelé fordultak. Az újságárus a pult mögé hajolt. (kiemelés tölem) Végül a férfi csak kitepte magát. Vörös fejjel, remegő szájjal továbbsietett. Csak álltam, nem mertem szólni, odamenni.

Egyik este hallom, hogy az ablak alatt nagy a ricsaj. Kinézek. Kisfiúk – alig tízévesek – éppen a fiatal cserjéket török derékba. Krákokog, erre felnéznek, röhögnek, és tovább munkálkodnak. Leszaladok. De alig hogy megnyikoradul az ajtó, szétrebbenek. Hült helyükön csak a facsonkok és a szétszórt ágak.

Emlékszem, kölyökkoromban én is televéstem az iskolapadot. Aztán le kellett csiszolnom, le kellett lakkoznom az egészét. Soha többé nem karcoltam össze.⁶

A főiskolákon, egyetemeken tanult pedagógiai eszközök java része már hatástalan (próbáljon valaki úgy rendet tartani egy iskolai ebédlőben, hogy szigorúan néz), újjak pedig nincsenek helyettük. (Egy amerikai iskolában – ahol nagy bajok voltak – készítették a kétpontos házirendet:

„Senki nem bánthat másokat. Senki nem akadályozhatja mások tanulását.”

Már e tömör házirend betartatása is komoly nehézségekbe ütközne. Eszközök híján az óvodák, iskolák jó része ma nem tud érvényt szerezni a nevelési céljaik eléréséhez szükséges követelményeknek. Márpedig Richelieu szerint: „Törvényt hozni és nem betartatni azt jelenti, hogy támogatjuk azt, amit meg akarunk tiltani.”)

Ötvenegynéhány éves kolléganő mondta, hogy vannak gyerekek, akikkel kapcsolatban egyetlen dolgot tudnak tenni: alig várják, hogy megszabaduljanak tőlük, továbbpasszolva a problémát. S ők, a hatvan év felé közeledők, pedig azt számolgatják, mikor mehetnek már nyugdíjba.

Struccpolitikát folytatunk a média ügyében is, pedig nem háríthatjuk el az értelmezés megtanításának felelősségét, az érdeklődés irányítását. Időt kell szánni a médiahírek elemzésére, értelmezésére. Ha a világ történéseivel kapcsolatban „képben lesznek” a gyerekek, az meghozza az érdeklődés odafordulását.

A gyerekeink sok olyat is látnak, amit nem kellene. Amikor kiderül, hogy meglepő tájékozottsággal rendelkeznek bizonyos „felnöttes” dolgokban, általában kiderül az is,

hogy e – legtöbbször felszínes vagy egyoldalú – tudás forrása a felügyelet nélküli „médiafogyasztás”. A szexualitás előtérbe kerülése már az általános iskolás – időnként az alsó tagozatos – gyerekek szóhasználatában és témavilágában nyomon követhető.

S egy másirányú hír:

A rendőrség szerdán elfogta azt a három 15 éves lányt, akik a Pécs melletti Hirden júniusban 69 sírt rongáltak meg a helyi ötemetőben.

A fiatalok lányok kihallgatásán kiderült: vallási vagy személyes motiváció nem állt a sírgyalázás elkövetésének hátterében – a lányok időöltésnek szánták a rongálást. Vallomásaik szerint tisztában voltak azzal, hogy tettük kegyeletsértés, de az elkövetés közben azt bulinak, jó szórakozásnak tekintették – hangzott el a rendőrség csütörtöki sajtótájékoztatóján, ahol elmondták, hogy a lányok először június 15-én délután – miután horrorfilmet néztek (kiemelés tőlem) – mentek ki az ötemetőbe. Egyikük bakancsával rálépett egy homokkő lapra, amely szétesett, ez adta az indítást: megrongáltak 15 sírt. Néhány nap múlva ismét visszatértek a temetőbe, ekkor már kifejezetten károkozás szándékával. Egy óra leforgása alatt 54 újabb sírt rongáltak meg, kihúzták a keresztet, majd fordítva dugták vissza őket a földbe...⁷

„A magam részéről a legsúlyosabb problémának nem a képernyőn elharapozó ostoba erőszakot látom” – írta dr. Ranschburg Jenő pszichológus az egyik tanulmányában – „hanem azt, hogy csökken a gyerekek ellenállása az ilyen hatásokkal szemben, (...) Gyerekeink zömének élete meglehetősen örömtelen, (...) a családok élete feszültségektől terhes, az iskola felesleges ismeretekkel terheli túl – és gyilkos, a gyermeki léttől idegen versengésre kényszeríti – a tanulókat.

A gyerekek életük legfontosabb szféráiban magukra hagyatottak, a sebek, amelyeket elsősorban a családi élet és az iskola kudarcai ütnek, kezeletlenül szorongásokká, indulatokká mérgesednek, és ez a lelki állapot már valóban fogékony a képernyőről áradó durva erőszakra, a könyörtelen agresszióra.”⁸

Mi hozhat változást?

Talán a legfontosabb, hogy át kell adnunk azt az érzést, amit a montreali vilákiállításán azok éreztek, akik vadidegen létükre sírva borultak egymás nyakába.

1976-ban a Montreali Vilákiállításán láthatóvá örökítették az emberiség drámáját képes képletekben is. A nagy formátumú kiállítás kijáratí kapujánál hatalmas méretű, technikailag csúc színvonalú demonstrációs földrajztáblákat helyeztek el. A sorozat első néhány képén ott voltak jól láthatóan a Föld országai a maguk természeti adottságaival. A következő táblákon ott volt a részletezett galaktikák között az emberek égiteste... Előbb csak egy hatalmas léggömb, aztán egy óriáskerék, aztán egy labda és végül a végtelen Univerzumba kivetítve egy gombostűre tűzött cédulán ott volt valahol, s valahogy jelezni kellett, hogy még van... a FÖLD!⁹

Akkor ott megdöbbenően nyilvánvalóvá vált, hogy a Föld emberestül – mindenestül egy gombostűfejnél kisebb objektum ekkora léptéknél (József Attila: „a mindenséggel mérd magad”). S az is, hogy az emberek sorsának értelme csak az egymásba kapaszkodás lehet. A (társadalom)filozófusok, ökológusok, erkölcsstanítók „más módon kell élni” figyelmeztetéséhez, a gondolkodás más pályára állításához alighanem ez az érzés adja a kiindulási alapot.

Egy szeg miatt a patkó elveszett

Olyan dolgokról lesz szó az alábbiakban, amelyek bár hétköznapi apróságok, mégis zátonyra futtathatják a nevelés-oktatás nemzeti, európai méreteken tervező programjait is.

Jelző jelenségek

1. A „nemköszönés”

A gyerekek nem hajlandók előre köszönni a felnőtteknek. Nemcsak arról a trükkéről van szó, hogy „úgy teszek, mintha nem venném észre”. Sokszor tapasztalható, hogy a gyerek (iskolában a diák) nyugodtan a felnőtt (tanár) arcába nézve mulasztja el a köszönést. S látni már nemegyszer, hogy a gyerek „én még ezt is megtehetem” pillantása elől a *felnőtt kapja el a tekintetét*.

2. A káromkodásról

Régebben, ha egy gyerek káromkodott, az ember odahívta, elbeszélgetett vele. Mára a káromkodás olyan mértékben terjedt el, hogy nincs lehetőség érdemben reagálni rá. A legdurvább szavakat *teljes nyugalommal* használják a diákok a tanárok (a felnőttek) füle hallatára. Kedves kislányok szájából röpködnek a legvaskosabb kifejezések – a legnagyobb természetességgel.

3. A hazugságról és a félelemről

Jó körülmények között élő, értelmes gyerekek is *nyílt tekintettel, nyugodtan hazudnak a felnőttek szemébe*.

Nemcsak az iskolában, ahol már meggondolandó, hogy megkérjen-e az ember egy földön heverő papírdarab fölvetelére egy gyereket: az enyhébb válaszok a „nem én dobtam el”, „miért pont én”, de cifrább válaszokkal is találkozhatunk.

Megfigyelhető akár egy buszmegállóban is, hogy a felnőttek tartanak a gyerekektől; 3–4 fős csoportjuk akár félelmet is kelt, s kevesen kockáztatják meg, hogy helytelen viselkedésük esetén rájuk szóljanak.

Kora délután, hazafelé, szokásos nyüzsgés a Deák téren. Üres tekintetek, Egyenletes aluljárózáj – beszélgetés, csoszogás, sarkak koppanása, egy mobiltelefon, gépjármű... Ebbe rémít bele fémes vicsorgással egy különös hang: a metró vonalakat összekötő alagútban, a lépcső alján két kisfiú eszeveszetten rángatja, püföli a jegyautomatát. Csikorog a falburkolat, recseg-ropog a gép, nyiszeregnek a csavarok, sikítanak az eresztékek. Kis szünet, a srácok – úgy 10–12 évesek lehetnek lökdösődnek egy darabot, majd az erősebbik folytatja.

*A tömeg hullámzik lefelé. Van, aki alulról felfelé odasandít. Van, aki automatikusan fordítja arra a tekintetét, majd elkapja. Van, aki szorosan a cipőjére szegezi a szemét és tartja az iramot. Átvillan az agyamon, hogy „Öcsi, a keservit, mi a csudát csinálsz!? Azonnal hagyd abba!” Fel is emelem a szemem, találkozik a kihívó, fenyegető gyerektekin-tettel. Védekezésre lendül a karom, hisz egész közel vagyok, majd rettentem, szorult szívvel félrenézek és visz tovább a tömeg. (kiemelés tőlem) *Hallom, a hátam mögött tovább sikít a fém a kövön, nyüzszítenek az alkatrészek.*¹⁰*

Ezekhez a csak bevezetésként fölillantott jelzőjelenségekhez tegye hozzá mindenki a saját tapasztalatait.

A nagy nyilvánosságot kapó esetek egyre durvábbak.

Nincs büntudatuk!

A nyomozók arról számolnak be, hogy a borzalmas gyilkosságokat elkövető fiatalok a leplezéskor és a kihallgatások során teljesen közömbösen viselkednek, egyáltalán nem érzik tettük súlyát.¹¹

Legalább ilyen megdöbbentő azonban a fegyelemsértések mértékének elszaporodása: Az a viselkedés, ami mondjuk húsz éve néhány „rossz” gyerekekre volt jellemző, mára általánossá vált utcán és iskolában egyaránt.

Tizenegy éves „maffiózó” tartotta rettegésben osztálytársait a Duna–Tisza közi Fajsz községben. A szülők panasza nyomán tette meg az iskola igazgatója a feljelentést. A negyedik osztályos tanuló diáktársait veréssel fenyegette, amennyiben nem adnak neki pénzt. Akik nem fizettek, azokat gyakran vele egykorú testőreivel verette meg. A nyomozók kiderítették, hogy a gyerek diáktársaitól összesen ötvenezer forintot rabolt el. Kiskorú jogilag nem vonható felelősségre tetteiért, a szülőkkel sem tudnak mit kezdeni, hiszen elmondásuk szerint nem volt tudomásuk a történekről. Egyetlen megoldásnak az tűnik, ha a gyereket kiemelik a 'örnyezetéből, ennek megvalósítása folyamatban van. (Délmagyarország)¹²

Az esetek nagy száma (és az önvédelemből szükséges, de gyakorlatilag megoldhatatlan bizonyítási eljárások) miatt a pedagógia, de a felnőttek társadalma is lényegében egyetlen módon reagált: emeltük a tőrészküszöböt.

Van-e még hová hátrálni?

A napi tapasztalatok (iskolán belül és kívül) egy irányba mutatnak: elkopóban van a kultúrának az a része (erkölcs, illem–udvariasság, türelem, alkalmazkodás, tolerancia–együttműködés, bizonyos közösségi tevékenységek), amely elviselhetővé tette egymást az embereknek a viszonylagos összefértséggel szembe. Miért olyan fontos ez?

...Mi szükség van szépségre, például a művészetek terén? Mi szükség van énekekre és zenére, olyan művészeti ágakra, amelyeknek semmi hasznuk nincsen, pusztán csak szépek.

De van közvetlen hasznuk is. Már említettem, hogy minket az állatoktól többek között az különböztet meg, hogy békésen tudunk élni nagy csoportokban. Ha ötven–hatvan, esetleg kétszáz csimpánzt beeresztenek egy terembe, azok pillanatokon belül összeverekednek, és valószínűleg lemészárolják egymást, legfeljebb egy–két egyed éli túl a küzdelmet. Emberek esetében más a helyzet. Mi különösebb aggodalom nélkül be merünk menni egy moziba vagy színházba, nem kell attól félni, hogy tömegverekedés tör ki valamilyen ok miatt. Tehát sikerült az emberiségnek a csoporton belüli agressziót a minimálisra csökkentenie. Ehhez „szinkronizálni” kellett az embereket. A közös éneklés, zenélés, a tánc ezekben a szinkronizáló mechanizmusoknak a része.¹³

E hétköznapi folyamattal egy időben zajlik egy ellentétes irányú jelenség a „magas” (elsősorban a természet-) tudományok világában.

A szaktudományok hatalmasakat lépnek előre a maguk rész területén. A részterület nagyon komolyan értendő: már nem is szaktudományokról, hanem szak-szak tudományokról beszélnek.

„A tudós nemzedékről nemzedékre egyre szűkebb szellemi térbe kényszerül visszavonulni.” Ugyanakkor „egyre lazább kapcsolatba kerül a tudomány többi részével, a világegyetem átfogó értelmezésével... A szaktudós remekül »tudja« a világnak egy apró zugát, minden másról azonban fogalma sincs.” (eredeti idézet: Ortega) Tudásaink zöme még szak-tárgyának középiskolai anyagából is elbuktatható lenne.¹⁴

E szak-szak tudományok eredményei egyre gyorsabban épülnek be a mindennapokba. (A mobiltelefon, a lézer, a számítógép már a mi gyerekeinknek is játékszerré vált. Csakhogy:

Négyéves vagy. Te vagy a Tetris-bajnok az óvodában. Otthon apád már nem enged leülni a gépe elé, mert úgy átkonfigurálsz, hogy a cége rendszergazdája a teljes újratelepítést javasolja. Nem csoda, hogy a nagyszülők nagyon büszkék rád!

Vagy nyolc éves vagy. A CNN-en figyeled egy távoli ország tragédiáját, és közben a PS 2-n vagy a PC-den százakat vagy milliókat mérsárolsz le. (kiemelés tőlem) Mennyire távoliak ezek a vizuálisan lassan megkülönböztethetetlen képek egymástól? Mennyivel több közösséget tudsz érezni az ismeretlen földlakókkal, mint a kibertért benépesítő, egyre emberszabásúbb, egyre „intelligensebb” robotokkal?¹⁵

A természettudományos eredményekkel azonos nagyságrendű „megrázkódást” okoz, hogy a gyerekek életmódjukban a felnőttekével azonos jogokat kapnak (követelnek?) – a felnőttkori felelősség vállalása nélkül.

(...) Puerilizmusnak akarjuk nevezni annak közösségnek a magatartását, mely gyermekiesebben viselkedik, mintsem azt itélőkéességének állása megengedhetné; annak a közösségnek magatartását, amely ahelyett, hogy az ifjakat férfiakká nevelné, saját viselkedését az ifjakéhoz idomítja. E kifejezés nem áll semmiféle összefüggésben a pszichoanalízis infantilizmusával. Kézenfekvő kultúrtörténeti és társadalomtudományi megfigyeléseken és megállapításokon nyugszik. Nem kapcsolunk hozzá lélektani megfigyeléseket. (...)

(...) A legtöbb virágzó kultúra szerette és tisztelte a fiatalságot, de sem el nem kényeztette, sem nem dédelgette. És mindig megkövetelte tőle az engedelmességet és az öregek iránti tiszteletet. (...)¹⁶

Szeretjük és tiszteljük a fiatalokat – hiszen a mi utódaink. Az azonban, amit rájuk szabadítunk és rájuk hagyunk – megengedünk nekik –, az megbocsáthatatlan vétek velük és a világgal szemben.

Összefoglalva: úgy tűnik, együtműködésre egyre kevésbé hajlandó emberek kapnak egyre komolyabb (veszélyesebb) eszközöket a kezükbe. (A géntechnológia, klónozás, nanotechnológia, informatikai és hadiipari fejlesztések eredményeként ma akár néhány ember sakkban tarthatja az egész Földet.) Pár év múlva e fejlesztések elérhetnek oda, hogy viszonylag könnyedén hozzá lehet jutni olyan eszközökhöz, amelyek birtokában akár egy-egy ember teljesen kézben tarthatja egy közösség sorsát.

...Na jó de mikor lesz mindez? A kutatók szerint az első univerzális nano-összeszerelő tíz-tizenöt év múlva kezd működni. Egyelőre nem tudjuk, hogyan néz majd ki, de a könnyebbség kedvéért képzeljünk el – mondjuk – egy mikrohullámú sütőhöz hasonló masinát, amelyet hozzánkötünk a megfelelő „atomtárolókhöz” (feketeköszén, kénpor, oxigén stb.), és amely a betáplált programtól függően gyárt pizzát, ruhát, üvegpoharat, vagy ami éppen eszünkbe jut. A tervek szerint lesznek hordozható nanogépek is (például kempingezéshez), amelyek a levegőből és a földből vonják majd ki a szükséges atomokat.

...Van még egy bökkenő. Lehet, hogy a technológia javul, de az emberek aligha. Ellenségeskedésből a nanovilágban sem lesz hiány, márpedig az új módszerrel minden eddiginél pusztítóbb fegyvereket gyárthat az emberiség.

...Sosem látott gazdagságot és hihetetlen pusztítást egyaránt hozhat az új tudomány. (Ehhez már „csak” az kell, hogy a tudósok által felvázolt álmok valósággá váljanak) Az ipari forradalom száz évig tartott, de legalább akkora felfordulást okozhat a nanotechnológia – néhány év alatt. Sokkal gyorsabban kell alkalmazkodnunk, de ha ez sikerül, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az istenek kegyesek voltak hozzánk. Ha viszont a nanofegyverkezést választjuk, egy fohászra sem marad időnk.¹⁷

Értelmetlen lenne közvetlen célul tűzni a világ sodró erejű folyamatainak megváltoztatását. Látva azonban e folyamatokat, a pedagógia célja csak a tudatos

együttműködők nevelése lehet. Olyan – leendő – felnőttek, akik ismerve a világnak a folyamatait, tudnak és akarnak beilleszkedni a saját közösségeikbe. („Se nem gátlásosak, se nem gátlástalanok.”)

Hogyan lehet tudatos együttműködőket nevelni?

1. *Határozottabban kell építeni a gyerek saját érdekeire – hiszen a saját sérelmei mindenkinek nagyon rosszul esnek.*

a) Sok későbbi tanulmányi, de magatartási probléma is adódik abból, hogy a gyerek úgy érzi, egyre távolodik a hajó: fontos ismeretek kimaradtak, és már alig érti, miről beszélget a tanár a többiekkel. Meg kell találni azt a vezérfonalat, amely *mindenki* számára biztosítja a haladást. Egy iskola taneszközkészletének tartalmaznia kell azokat a szemléltető eszközöket, amelyek a haladáshoz szükséges alapismereteket *mindenkinek* érthetővé teszik.

b) Sok esetben nem az okozza a gondot, hogy mit tanítsunk, hanem hogy hogyan hitessük el a tanultak betartásának fontosságát. *Tudatos szabályszegők nőnek föl a kezünk alatt*, akikről utólag általában kiderül, pontosan tudják, mit kellene tenni, csak nem akarják betartani. Sőt még azt is tudják, hogy a szabályok be nem tartásának nem lesznek különösebb következményei. (Egy rádióműsorban hangzott el véleményként, hogy Magyarországon majdnem minden tilos, de majdnem mindent meg lehet úszni.)

Meg szoktuk beszélni a következő esetet: Idős emberek utaztak a buszon, amikor a fől szálló suhancok egyike megjegyezte: – Ki kellene már találni valamit, hogy ezek ne éljenek. Mire az egyik öreg azt mondta: – Nyugodjon meg, fiatalember, mire maga megöregszik, kitalálják.

Ezt értik a gyerekek, és egy-egy ilyen történetből kiindulva megérthető az is, hogy aki átadja a helyét a buszon, az nemcsak azzal tesz jót, akinek átadta, hanem saját magával is: segített fönntartani egy olyan szabályt, amire neki is előbb-utóbb szüksége lehet.

c) Az integrált nevelés nemcsak a fogyatékos, de az „ép” gyerekekre is fejlesztő hatással lehet.

Az együttnevelődés ismerteti fel a gyerekekkel, hogy a saját egészsége kicsoda érték; s ha ezt felismeri, bizonyosan kisebb a valószínűsége, hogy tudatosan rongálja azt (drog, alkohol, dohányzás).

Fontos a lelki ráhangolódás az együttézésre, de ezen túl egyfajta mentális tartás is menthető ezeknek az embereknek (gyerekeknek) a sokszor hősies küzdelméből: az élet értékének felismerése. Az egy közösségbe tartozás tudatosítja azt is, hogy egy betegség, egy saját maga vagy más hibájából bekövetkező baleset egy pillanat alatt átviheti az embert a másik oldalra; ezért is fontos, hogy ott is élhető legyen az élet. Szükség van azonban egy olyan programra, amely fokozatosan ismerteti meg a gyereket a társadalom segítségére szoruló csoportjaival. Az ismerkedés kezdődhet gondosan kiválasztott filmek, filmrészletek megtekintésével, betartva itt is a fokozatosság elvét.

A következő lépés lehet a rövid, személyes találkozás, majd az idő növelhető egészen az esetleges együttes tevékenységig.

A harmadik fokozat (az együttes tevékenység) után fontos egy nem túl sűrű, de rendszeres kapcsolattartás az érintett csoportokkal.

Segítheti a iskolában „mások” megértését empátia-foglalkozások megszervezése (ez a saját iskolában): vak

süket

stb. óra (nap?)

Meglepő, hogy mennyire egybecseng a felvázolt programmal az utóbb meglátott idézet:

Néhány éve hírt adtunk az úgynevezett „Fekete szoba” nevelő erejéről. A Fekete szoba nem más, mint egy helyiség, tele bútorokkal – de teljes sötétségben. Nem hosszú időt, talán fél órát kell az ép látású gyerekeknek eltölteni ebben a szobában, s közben megoldani valamilyen egyszerű feladatot. Ez a fél óra elég ahhoz, hogy megtapasztalják, milyen világban élnek világtalan társaik.

Ez a tapasztalat többszörös hasznot hozhat. Először is, erősödik a gyerekekben az empátia képessége, a tolerancia érzése. Másodszor ez a fél óra elvezeti őket a társadalmi felelősség (kiemelés tőlem) kérdéséhez. Nemcsak arról van szó, hogy bármelyikünket bármikor érhet olyan baleset, amelynek következtében valamilyen fogyatékkal kell élnünk tovább, s fontos, hogy olyan világot alakítsunk ki magunk körül, amelyben a sérült emberek számára is jut tér, hanem arról is, hogy általában törődik-e a többség a kisebbség érdekeivel. Célszerű ilyenkor tudatosítani a gyerekekben és önmagunkban, hogy valamilyen szempontból minden ember kisebbségi is...¹⁸

A filmek megtekintését, a látogatásokat, az empátia – foglalkozásokat mindig „kibeszélésnek” kell követnie, rövid időn belül. Fel kell készülni ezeknek a beszélgetéseknek a szükség szerinti irányítására is.

Az első kulcskérdés: a létszám.

Ezt az összeszoktatási folyamatot nem lehet több tízes csoportokban megvalósítani. Egy-egy foglalkozáson 2–3–4 gyerek vehet csak részt pedagógus vezetésével: annyi, amennyi szinte szó szerint „kézben tartható” – e nélkül biztos a kudarc.

A pedagógusnak, aki ezt vállalja, még azt is tudnia kell, hogy kik azok a gyerekek, akiket együtt lehet egy foglalkozásra elvinni, hiszen itt nagyon komoly lelki gátakat kell meghaladni, esetleg helytelen beidegződéseket megváltoztatni (csúfolódás stb.).

A személyi és dologi feltételeket tehát előzetesen meg kell teremteni, másként kísérletezni sem érdemes, mert egy bukott program csak árt.

Ahhoz, hogy az összeszoktatási program után az integrált nevelés valóban megvalósulhasson, előzetesen kell meghatározni és megteremteni a befogadó csoportokra vonatkozólag is a személyi és tárgyi feltételeket; a megfelelő csoport- (osztály-) létszámokat.

Egyáltalán: a társadalmi törvényszerűségek tanításában legalább olyan következetesen kell eljárni, mint a természeti törvényszerűségek esetében. A „jog és kötelesség egymástól soha el nem válhat” a maga módján épp olyan ökölszabály, mint az időjárási elemek egyensúlya. Mindkét rendszer megbomlása olyan hiányt eredményez a maga területén, amelynek az árát keservesen fizeti meg a társadalom.

2. *Érdekltté kell tenni a gyereket a saját nevelésében. oktatásában*

a) A megfelelő eszközök alkalmazása nemcsak a gyerek érdeklődésének fönntartása miatt fontos, hanem mert máshogy fog viszonyulni az iskolához: kicsi a valószínűsége, hogy összetöri az üveget azon a pályán, ahol másnap ő fog gokartozni. Más lesz a viszonya a tanárhoz is: az ilyen tevékenységek közben könnyebben alakul ki az összetartozás (ld. Kipling: A dzsungel könyve: „Egy vérből valók vagyunk”). A nevelés-oktatás legfőbb gátja már, ha a gyerek ellenségnek tekinti a tanárt.

b) A gyerekek mozgásszegény – néha már mozgáskerülő – életmódjának legjobb ellenszere lehet egy olyan „vidám park”, ahol az eszközök mozgatásához szükséges energiát a gyerek izomereje adja. Amelyre egyszerre teljesül, hogy szakmailag – mozgásfejlesztésileg – is jó, és ugyanakkor olyan vonzó a gyerekeknek, hogy alig lehessen róla „lezavarni”.

c) A takarékoság egyszerre lehet eszköz és cél, ha a (csapok elzárásával, az ablakok, ajtók becsukásával (fűtés), a villanyok megfelelő használatával, a rongálás ok elkerülésével) megtakarított összeget a gyerekek jó dolgokra költhetik. Az e pénzen vásárolt csillagászati távcső vagy meteorológiai állomás több szempontból is értékes. Az éjszakai csillagászat alkalmával bent lehet aludni az iskolában, tehát ez egy „jó buli” is.

(A gyerekek társaság iránti igényéhez meg kell találni azokat a formákat, amik az egyénnek és a közösségnek is előnyösek.)

A „csillagászkodás” azonban több bulinál. Aki nézett már föl a csillagos égre, és elgondolkodott azon, mi van odafönn, az érti, hogy miért olyan fontos nevelési lehetőség a csillagászat. Ugyanilyen megfontolásból fontos a meteorológia. Az időjárás hatása alól senki nem vonhatja ki magát, s a vele való foglalkozás magától értetődővé teszi a környezetvédő szemlélet alap gondolatát: a Föld egy és oszthatatlan.

3. *Változtatni kell a megközelítési módon*

Ma úgy próbálunk oktatni, hogy a gyerekekben ismeretként (téglánként) építjük föl a tudás várát. Az eredmény több dolog miatt kérdéses: mindig maradnak ki téglák (kevésbé megértett ismeretek), a vár tehát lyukacsos. Ráadásul a tantárgyra szelektált világot külön segítség híján nehéz összerakni: egyetemi tanár tapasztalata, hogy még a hallgatók is sokszor képtelenek átvinni a tanultakat egyik tantárgyból a másikba. Ami tehát megépül, az is inkább hasonlít egymáshoz nem csatlakozó falak útvesztőjére, mint a tudás várára.

Meg akarjuk fordítani a dolgot. A tudás vára – jó esetben, ha elkészül – a világ leképezése a gyerekekben. Amikor lehet, meg kell mutatni először a világ működését, és utána megmagyarázni, hogyan épül föl, mitől működik úgy. Hiszen a puzzle-t is akkor könnyebb összerakni, ha egyben látjuk a képet.

Világ világa

A cél tehát az, hogy az összetartozás, egymásra utaltság, magunk, mások és a világ iránti felelősség érzése tevékenység közben átélve és átérezve váljon magától értetődővé. Ehhez kell a világ működésének megismerése és megértése. Ma még a középiskolásaink is úgy gondolják, nincs közük ahhoz, milyen világban élnek. Tudniuk kell, hogy minden döntésük felelősséggel jár: rajtuk múlik, hogy egy lassan de biztosan pusztuló, vagy egy lassan, de biztosan épülő világban fognak élni.

Jelenleg a világ merre tart?

Ez a néhány oldal nem valódi tanulmány: a nagyobbik része újság – és könyvrészletekből áll. E szövegrészek hivatottak a kollégák napi tapasztalatát tágabb összefüggésekbe ágyazni. A közbeszéd és a tanulmányok is alátámasztják: valami olyan történik, amit vizsgálni kell, s a „használati utasítás” megtalálása létkérdés.

2002-ben Veszprémben megjelent egy tanulmánykötet¹⁹ amely lényegében minden – az elemzés szempontjából fontos – területet érint; hozzávéve az idevágó cikkeket, és hétköznapi tapasztalatokat, már körvonalazódik, milyen irányba kell indulni – vizsgálni és megoldást találni is.

*Túl kell lépni azon, hogy jelezzük a problémát, aztán minden marad a régiben.*²⁰

E pár oldal értelme tehát, hogy folytatása következik-e?

JEGYZETEK

1. Egy szeg miatt a patkó elveszett
A patkó miatt a ló elveszett
A ló miatt a csata elveszett
A csata miatt az ország elveszett
Verd be jól azt a patkószeget!
(Angol gyermekvers)
2. NAGY Emőke: A csillaggyerekek titkai. *Nők Lapja*, 2003. június 16.
3. ALMÁSI Miklós: Hol van az a használati utasítás? *Népszabadság*, 2003. augusztus 16.
4. MIHÓK Sándor professzor: Kossuth Rádió: *Névjegy* 2003. 07. 20.
5. BÉCSY Tamás professzor: *Koktél*, 2003. március, Veszprémi Üzleti Magazin
6. VÁLYI-NAGY Erika: Vandálok. *Hölgyvilág*, 2002. február 21.
7. Horrort néztek a sírgyalázó gyereklányok. *Népszabadság*, 2003. július 11.
8. KURUCZ Adrienn: Gyilkos gyerekek; RANSCHBURG Jenő: A tv a hibás? *Hölgyvilág*, 2002. március 07.
9. MÁNDOKI SZABÓ István: A Földet kölcsönvettük, olvasói levél. *Napló*, 2002. május 3., Veszprém megyei napilap
10. NARANCSIK Ágota: Ha nyugalmat akar, nézzen félre. *Metro*, 2002. február 22.
11. KURUCZ Adrienn: Gyilkos gyerekek
12. Zsarolás és fenyegetés egy általános iskolában. *Köznevelés*, 2000. március 31.
13. SZUNYOGH Szabolcs: Beszélgetés Csányi Vilmos etológussal. *Köznevelés*, 2000. január 7.
14. VIDA Gábor: Sötét gondolatok a „rész”-ről és „egész”-ről. *Ezredforduló*, 1998. június
15. SZEKFÚ Balázs: Digitális szakadék? *Népszabadság*, 2003. június 26.
16. HUIZINGA, Johan: A holnap árnyékában: Korunk kulturális bajainak diagnózisa. Budapest, Windsor Kiadó, 1996. Eredeti: *In de schaduwen van morgen* 1935.
17. PÓCS Balázs: Törpeforradalom – óriási esélyek. *Népszabadság*, 2001. május 5.
18. „Fekete szoba”. *Köznevelés*, 2003. április 18.
19. PAPP Sándor: Fagyöngy-civilizáció. *Új Horizont*, Veszprém, 2002.
20. S. BONNYAI Eszter: Beszélgetés dr. Bujdosó László megyei tisztii főorvossal. *Napló*, 2003. február 17.

ZSIBÓI GERGELY

Temetetlenek

Kettesben ültünk Bandival egy turistaszálloda filléres szobájában, Zágrábban. Volt már bennünk néhány sör, meg egy-két más is: rövid. Zágráb a polgárháborús ország fővárosának képét mutatta. Lelkes tüntetések zajlottak az utcákon, Jellacicot Belgrád felé tájolták (– Na végre, hogy ezt is megértük: – nyugtázta Bandi.). Máskor meg, mintha parancsra történne, mindenki vackára húzódtott, s ilyenkor a kis presszó kockás abrosza is lucskos lett a félelemtől. Sört ittunk, lányokra vadásztunk.

- Öreg! – lelkesedett Bandi – álljunk zsoldosnak, védjük meg ezeket a szerbektől!
- Hülyéskedsz? – ellenkeztem, pedig komolyan mondta.
- Miért? Ezt még úgysem csináltuk.

Ezt nem, de már annyi mást igen, együtt, Pesten. Éjszakába nyúló bulik, csajokkal vagy csajok nélkül, míg volt pénz. Amikor nem volt, elvállaltunk mindenféle munkát: építkezést, rakodást, pincérkedtünk homályos éjjeli lebujsokban, vagy könyvet árultunk telefirkált aluljárókban, decemberben.

- Ez még nem érv, Bandi. Mégiscsak lelőhetnek.
- Le, de nekem van egy kis történelmi törleszteni valóm.
- ...Hogy kicsodád van neked?
- A szerbek, nem komálom őket, betettek nekünk is '20-ban.
- Ez nekem kevéske, hogy úgy mondjam: ez még nem üzlet.
- Üzlet – gondolkodott Bandi félhangosan – Üzlet: a magas zsold.
- Mennyi az a magas?
- Honnan tudjam? Én nem azért megyek.

Megyek: tehát már eldöntötte, én meg nem kérdezősködtem a zsold után, hanem pakoltam s mentem. Nem a zsold miatt, valami másért, Bandiért. Két lányt hagytunk otthon, félig-meddig menyasszonyokat: én Andit, Bandi pedig Vicát.

Itt ülök a padon egy kisváros temetőjében, s figyelem a kegyelettel érkezőket kezükben csokorral, gyertyával, mécsessel jönnek sorra. Halottak napja. Már van a levegőben valami tompa szürkeség, ami estét ígér, pedig korán van, de még nem szoktunk hozzá a megcsalt időhöz, még csak nem régen állítottunk az órán. Elnézem a nénikéket, amint a gyertyával bajlódnak, fúj a szél erősen, mert ilyenkor mindig fúj. Reszketeg kézzel próbálják felállítani a gyertyát, de nem sikerül, túl hosszú a szára és a szél is ledönti.

Mások fiatalabbak és ügyesebbek, hagyják, hogy a supermarketek helyettük megoldják a fiaszkót: műanyag mécseseket hoznak („Kettőt fizet, hármát kap!”): világoskéket, narancsszínűt és kombiné-rózsaszínt egész sereggel, hogy ez már majdnem farsang, s nem Mindenszentek. Csevegnek és rendezkednek, s miután mindent gondosan elsimítottak, továbbmennek egy másik porladozóhoz, ott is betérik a sirt a sok műanyaggal, s gondolatban leltároznak: Ennyi megvolt, s még három hátra van. A néni keze szemben egy csokrot rendezget, s megáll egy kicsit, nem szól. Vagy mégis, a szája mintha mozogna – bár lehet, maga sem tud róla.

Igen, így van ez jól: gesztusok és szavak is kellene az ünnephez, ha tartalmat fednek. Most már tudom.

A katonaelet kezdetben nem volt nehéz, tavasz volt, késő tavasz, s egyik oldalon sem hittünk abban, hogy ez az egész komoly lehet. Halottak persze voltak itt is, ott is, de nekik nem volt szerencsájuk – gondoltuk. Messzebb nem merészkedtünk.

A falu, amit tartanunk kellett, szétszórt házakból állt, a mi fogalmaink szerint nem is volt igazán falu. Mondtam is Bandinak.

– Van ilyen – válaszolta – csak nem az Alföldön, hanem a hegyvidéken, a Tátrában, Erdélyben.

– Nem voltam arra – feleltem kedvetlenül. (Később, talán két éve, jártunk Vicával odafenn Tátralomnicon – tényleg ilyen.)

A házak szétszórva, az egyikben horvátok, a másikon szerbek, minden házáért külön harc. Ha volt muníció rendszeren, éjszaka kibújtunk a vackunkból, a sötétben árkot ástunk, onnan tüzeltünk a szerbekre. Ha nem volt, feladtuk a házat, s visszavonultunk az erdőbe. A falu úgy nézett ki, mintha egy hatalmas, szeszélyes pocok túrta volna fel. Mindenhol földhányások, árkok.

– Mint az első világháborúban – mondta Bandi – pont úgy! Amit azután összetákolnak itt, azt bomlasztjuk most – nevetett. – Bomlasztja a rosseb, semmi közöm nekem ehhez – mondtam akkor.

Bandi történelmet hallgatott Pesten, megszállottja volt a Monarchiának, s egész Közép-Európának. Családjában dédapja óta öröklődött a katonai hivatás: tisztek voltak, csak ő lett bölcsész, s talán ezért vált most belőle zsoldos is itt, Horvátországban. Úgy gondoltam akkor legalábbis.

A hadnagyunk, Petar mogorva fiú volt, valahonnan Szlavóniából. Összegürített Frankfurton egy kétszintes házra valót, „Németből” hozta a videót, hífit, fűnyírót és az Audit, aminek hasznát akkor látta leginkább, mikor a családját, s két váltás ruhájukat átlopta a nagyatádi menekülttáborba. Visszajött, hadnagy lett, s az elesett szerbekről leszedte az övcsatokat. Már volt néhány a sátrában.

Egyszer, úgy két hónap után lehetett – ez volt az első szabadság – visszavontak a hátsószögbe, Zenggebe, két napra. Ránk fért. A Károly-úton jöttünk a frontról, melyet a mi királyunk (sorjában a harmadik a Károlyok között) építtetett – így mesélt Bandi az úton végig. Egy tizenöt ágyas barakkba helyeztek el bennünket – még fenyőszaga volt. Elhevertünk a priccsen, bámultuk a fa erezetét – furcsa szarkalábak – s fülünk sajgott a csendtől. Bejött egy hadnagy – mi már mind talpon voltunk – egy kis vasládát hozott. – Itt az első zsoldjuk – kedvetlen volt, olvasni kezdte a neveket, s leszámolta kezünkbe a bankjegyeket.

– Hát ennyiért – vigyorogtunk egymásra Bandival. Ennyiért.

– Na, fiúk – szólt a kis hadnagy, hogy dolgát bevégezte. – Estére jön egy busz értetek, és bevisz Rijekába – (– Fiuméba – javította ki halkán Bandi) – lehet mulatni. Szépek a lányok arrafelé – fordult még vissza az ajtóból. Legyintett és elmosolyodott, legalábbis úgy tűnt.

– Welcome to Croatia! – röhögött Bandi, miután a hadnagy kiment, s oldalba bökött: – Te, ezek velünk védetik meg a Hazát, s aztán feldobjuk még a turizmusukat is.

A lányok tényleg szépek voltak, csak drágák, de ez két hónap után nem is számított, pénzt meg eleget kaptunk a hadnagytól, csak valahogy nehezen váltunk

meg tőle. Minden jól is ment volna, ha Bandi nem kezdi el a hisztit, hogy látni akarja, milyen Kosztolányi Fiuméja, meg a kávéházak, meg a többi monarchiás vacak, amivel kezdtem már eltelni.

- Csajozni ráérünk később is – legyintett nagyvonalúan – de ide be kell lépünk, öregem! – s kezdett bevonzolni egy csupa-oszlop, csupa-konzol hatalmas épületbe.

- Öreg! Ilyet még Pesten se látsz, 100% Monarchia-érzés!

- Hagyd már Bandi, itt drágák a csajok.

- Cigányzene apám! Cigányzene, s originál bécsi fekete, ilyet Pesten nem szoptál, fogadjunk!

Valóban, mintha nem is ugyanaz az ország lenne, mint ott lenn, Otočacnal. A terem tele volt jól öltözött turistákkal vagy zizis melegítőbe bújt újjgazdagokkal, a bárskéken kifent Tündérvék. (Persze Bandi nem arra indult.) Egyszóval kontrasztos volt, na. Igaz, békeidőben biztosan több turista lehetett, de azért így sem voltak kevesen.

- Ezek a katasztrófa-turcsik öregem! – hajolt át az asztal felett Bandi. – Nézd azt a krapeket ott – egyem a mandzsettáját – ez hazamegy a platina-műkormöshöz, s leadja, hogy volt a háborús övezetben. A csajsi meg elfekszik a priccsen a csodálattól. Ennyi egy numera, apám! Welcome to Croatia!

Gondoltam, helyben vagyunk, s a lányokat kezdtem figyelni, de Bandit nem lehetett leszerelni, témát váltott:

- Tudod, hogy ez a város a miénk volt, öreg? – A szemé csillogott. Tutira!, Figyelj! Ezernyolcszázhatvanhétben oda adtuk nekik Szlavóniát – és számolta az ujján – a Határőrvidéket, Szerémséget, de ezt a várost nem, ez megmaradt nekünk. Érted? Csáktornyán veszel egy nagy levegőt, ugrasz vagy 250 kilométert, s otthon landolsz. Fiume: a magyar korona külső teste... A miénk volt, na!

- A tiétek vagy a miénk, fontos ez? – szólt át egy szakállas öregember a szomszéd asztaltól, ahol eddig csendesen szivarozott, s itta a gyomorkeserút.

- Te horvát vagy, vagy magyar? – hepciáskodott Bandi. – Horvát vagy magyar, morva, olasz, lengyel vagy erdélyi román, mind egyre megy – szavai mintha befele folytak volna, s nem kifele, s valahonnan nagyon mélyről fakadtak. – A miénk volt, a tiétek, Krakától Szarajevóig... mindnyájunké. Többet nem szólt, s Bandiban valahogy elhalkult a szó.

Felcsíptünk két horvát lányt, de sehogyan sem akart a dolog összejönni. Colát ittunk, s fanyar maradt utána a szájunk íze.

- Tisztára, mint Ferencjóska – mondta Bandi, amikor a hajnali szürkületben megálltunk a mólón kettesben.

- Kicsoda?

- A szivaros öreg a kávéházból.

- Ja, az öreg.

A következő hónapban nem kaptunk szabadságot, a szerbeket megerősítették odaátról.

Szinte naponta cseréltek gazdát a házak, amelyek már nem is voltak házak, csak egy-egy fal magányos felkiáltójele, s egy robbanástói messzire repült paladarab gondolatjele két árok zárjében. Bandi homlokán megszükkült a haj, s nem borotválta a szakállát. Kezdte számolni a lelőtt szerbeket – tizenegynél tartott akkor.

– Fogd be! – ordítottam, amikor a tűzharc közepén felkiáltott: – a hetedik! Persze többet ültünk most az erdőben, akadozott az utánpótlás, de a nyár kellemesen hűvös volt itt a hegyek között, csak az éjszaka volt kicsit kényelmetlen a hideg miatt: tüzet nem gyújthattunk. Zsebkéssel ettük a konzervet, s haraptuk hozzá a szikkadt kenyéret.

– Kínai – bökött a kincstári bicskára Bandi két harapás között. Csak bámultam rá, nem érttem.

– Kínai – ismételte – a bakancsod olasz, a zubbony kanadai, a dögcédulád svéd acél, a fegyvered meg... – az mindegy. Nem szóltam, megszoktam már a furcsa eszme-futtatásokat. – Diribdarabra esik szét minden, s mi lesz a helyébe? Kínai zsebkés, – s köpött egyet.

Ahogy itt ülök a temetőben – lassan sötétedik – egy kisebb mécses fénye megvilágítja a másik műanyagburkát: Made in Korea, – látom. Egy null oda, Bandi.

A negyedik hónap végén aztán mégis kaptunk két napot, mikor stabilizálódott a front. Otočac keresztül ismét Zenggebe vittek. Otočac még csendes volt, békés lefekvéshez készülődött. A szerbek házai törött szeműek, bennük sötétség. A kis teherautó fékezett hirtelen, s erősen megdőlt. Horvát sofőrünk veszettül káromkodott. Bandi kiugrott, hogy lecsillapítsa. Egy kislány miatt fordultunk majdnem az árokba. A kocsii mellett állt és sírt, a babáját siratta, amit kettévágott és szétlapított a teherautó kereke. Bandi lehajolt, s két ügyes mozdulattal összeillesztette, kiegyengette a babát. – Mire megnő, meggyógyul – adta oda a kislánynak, aki ugyan nem értette, de bólintott, és átölelte Bandi nyakát. Egy pusztit is nyomott a szakállára.

– Innen is van egy emlékem, – de ezt már később mondta, Zenggenben.

Másnap a busz nélkülünk ment el Fiuméba, pedig Bandi meg akarta nézni Krk hídját. – „Monarchiás darab” mondta. Útba esett volna, mégsem mentünk el. Zsebre vágtuk a zsoldot, s lézengtünk a kisvárosban. A házakon vastagon ült az idő.

– Zengg: szabad királyi város, kiváltságait Hunyadi Mátyástói kapta az ezernégyszáz-nyolcvanas években, az adriai kereskedelemben betöltött szerepe miatt. A város... – nem folytatta, csak legyintett, s előhúzta a kincstári bicskát. – Nézd ezt a kést, ezt a kínai vackot: rozsdamentes, rá van írva. De akkor mi ez? – bökött egy foltra a penge s a nyél találkozásánál. Aztán bedobta a kanálisba.

Azt hiszem akkor kezdtetek megérteni öregem; ott a Jurisics-vár tövében, szemközt a Villa Palmával, melynek a homlokzatán az 1900-as évszám állott. És már nem bántam, hogy nem mentem a többiekkel Fiuméba, bár előző este még elmentem volna.

Beültünk egy teraszra, fagyaltot ettünk és kávét ittunk, a járókelők megbámulták a zubbonyunkat, vagy elfordították a fejüket.

– Nem írtam Vicának – szólalt meg Bandi.

– Én sem Andinak.

Igaz, időnk sem lett volna, mert társainkat nagy hirtelen hozták haza, és gyorsan felpakoltak bennünket is, s vittek vissza a frontra. Nem szóltak nekünk semmiről, csak az volt furcsa, hogy már Otočac előtt megálltunk. Petar, a hadnagyunk felkötött karral csak annyit mondott: a város elesett. Bandi még morgott valamit egy törött babáról, de a felbolydult tábor zajától nem hallottam. Aztán két nap múlva Bandi is elesett.

Először Andit kerestem meg, mikor hazajöttem Pestre, egy fehérzoknis üzletkötővel élt együtt, férjhezmenésre készülődött. A beszélgetés rövid volt és nagyon kínos az ajtófélfá közében. Az ajtó nyitva, én a küszöb egyik oldalán, ő a másikon,

benről vízcsobogás hallatszik, meg egy villamos borotva zümmögése. – Nem győztelek várni. – Megértem én bólintottam. – Nem írtál – kapott a szón Andi. – Nem, nem írtam. – Pedig... – Hagyjuk..., jól vagy? – Megvagyok, jól élünk – intett a zümmögés irányába. – Persze, ennyi elég.

Az ajtót már majdnem becsukta, de még utánam szólt: – Legyünk barátok. Jó? – Jó. – Azóta nem láttam.

És még mindig itt ülök egy ismeretlen kisváros ismerős temetőjében. A szemközti síron a szél összekuszálja a virágokat, de ott vannak: „Akkor halunk meg igazán, mikor mindenki elfelejt” – olvasom egy fejfán.

Másnap támadtunk, visszavettük Otočac külső házait, s ott vackolódtunk be kiegészített falak és szétforgácsolt gerendák között. A hajunk már kócosra nőtt, a szemünk alatt egy sötét, mély vonás, mintha az álcáfesték ivódott volna bele a bőrünkbe, s a mutatóujjunkban egy ín néha önkéntelenül megrándult. Egy nagyobb ház takarásában ültünk naphosszat, ha nem voltunk őrségben, vagy éppen nem lőttek ránk. Néha kis tüzet is gyújtottunk – bár nem volt szabad a füstje miatt, – de a szerbek is így tettek, s mi sem használtuk ki. A napok már hidegebbek voltak – a fogunk összekocant.

– „Mire a falevelek lehullanak”...: nevetett Bandi a régi nevetéssel. De másnap – éppen a konzervet ettük a kincstári bicskával – egy dán és egy horvát fiú egymásnak ugrottak valami kicsiségen.

– Új fiúk – nyugtáztam Bandinak – ezért van.

– Szétesnek a dolgok már bennünk is, nemcsak körülöttünk, azért van – legyintett Bandi, aztán másnap golyó érte. Azonnal meghalt.

Vicát is felkerestem, rögtön Andi után. Kávéval kínált – jó meleg volt – és sós keksszel. Megszokta már Bandi hiányát. (Haláláról én értesítettem, csupán egy-két szóval, melyeknek csak értelmük van, de tartalmat nem takarnak) Beszélgettünk erről-arról, hogy mi van Pesten. Ott maradtam nála.

Nézem a sírokat magam körül. A gyertyák fénye már élesebb. Mindenszentek napja van. A sírok: egy hant, egy fakereszt. Ennyi. S ami alatta van: csont, s néhány makacsul megnőtt szőröcsomó. Minden darabjaira esett? Igen, s mégis, ezek a sírok itt tartóztatnak, mert időtlenek: egy hant s egy fakereszt, mint valahol Otočac mellett, s mint a Jurisics-vár Zengben, aminek párját megtaláltam Kőszegen, Gyulán, Galíciában, s bizonyára Csehországban, Ausztriában is.

... Persze sírok másfélék is vannak, filmen láttam: Amerikában nincs hant. Talán ott könnyebb temetni és eltemetni, könnyebb a sírt elhagyni, ott földbe lapul, s öt lépés után már nem is látod. A szépen kifaragott fejfa mindent eltakar. De ezek a sírok, itt körülöttem másak, a fakereszt múltba néz, s a sírhant visszahív nemcsak öt lépés, de tíz év távolából is.

Vicával elmentünk a sírhoz, ott, Otočac mellett.

A hantnál ketten álltunk: Petar, a hadnagyunk, akinek háza volt Eszék mellett, és én. – Jó fiú volt – mondta Petar ima helyett – csak nem vigyázott magára eléggé.

– Számolta a halottjait – mondtam.

– Mint én az övcsatokkal?

– Nem, ő nem azért.

Az utóbbi két hónapban tényleg nem vigyázott. – Ugyanúgy leterít egy tétova, vaktában lőtt golyó, mint egy célzott. Hát akkor nem mindegy? – és számolta tovább a halottait.

Aztán én is számolni kezdtem, tizenháromig jutottam, pont, mint Ő. Más emlékem nem is nagyon maradt a hátralevő időből. A zsoldot megkaptam, elköltöttem, szinte üres zsebbel érkeztem haza. Tizenhárom halott, és ami előtte volt, számolatlanul, meg némi aprópénz: ezt hoztam haza.

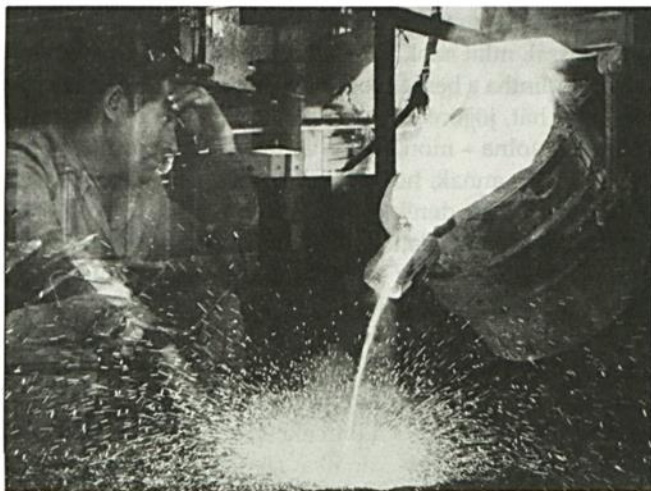
Vicával jól éltünk: ő sokat keresett, én sokat olvastam... és utaztunk: Tátralomnic és Kőszeg, Krakkó, Gyula és Bad Ischl. És végül Otocac. És ott, a sír mellett valami felhasadt bennünk. És hazatértünk után szétváltunk, egy lakásban éltünk és mégis külön. Vica felfedezett magának egy kis egyházat, melyet egy rajongó vezetett, aki úgy akarta megváltani a világot, hogy mezítláb járt. Alig láttuk egymást: Vica a közösségbe járt, én a sarki presszóba és rossz amerikai sört ittam. A szájam íze fanyar volt, mint ott, Fiumében, azon a hajnalon. Nem tudtam aludni, vagy ha mégis, nehezek voltak az álmaim, s terhükkel ébredtem reggel. Vica az igazságot kereste, de csak a lelki mesterére talált, aki az egyház pénztárával és Vicával hamarosan Nyugatra szökött.

Sötét vesz körül, üresedik a temető, a szél ismét feltámad, s a hantok, kereszték imbolyognak a gyertyalángban. A virág a szemközti síron már titokban fonnyadni kezd: „Akkor halunk meg igazán, ha már senki sem emlékszik reánk”. Ez a virág az én törött babám az otocaci úton, az öreg szivaros a fiumei kávéházban, a zenggi Jurisics-vár, Tátralomnic és Kőszeg. Ennyi maradt s ez is szilánkokban. A Károly-út már nem vezet sehova, sem a krki híd. Rozsdamentes acélbicska egy kanális mélyén rozsdásodik, és svéd gyártmányú dögcédula valahol Otocac mellett, a föld alatt. Tizenhárom szerb, és a többi számolatlanul. Ezek maradtak.

Elővettem a mécesemet: kicsi volt, szerény, de a lángja meleget adott. Leraktam egy elhagyott sírra: „Akkor halunk meg végleg, ha már elfelejtenek”.

Temessük el őket, Bandi. Tegyük őket mélyen a föld alá, hordjunk rá hantot. Temessünk el mindent.

Hogyha lehet.

Stílusgyakorlat

Olyasféle vendéglő volt ez, amelyet csak szénszagú, görbe falvak utcácskáira képzelhetni; egy hely, amelynek küszöbén az éhező vándort is inkább korgó gyomra, semmint kifinomult ízlése küldi át.

A pirosképű főszakács kedvenc vendégeinek étvágyát kövér, zsíros falak óvták, melyeket aranyló sáfrány, méregvörös paprika, sőt helyenként a friss zeller harsány zöldje színezett, s amelyek kanyargó pacalcsíkok, remegő velőrózsák és a legnemesebb tölgyfából készült százéves; címeres boroshordók dohos illatát árasztották csak szem s orr kellett hozzá. Afféle hitvány cingár népek szemgolyója pusztán hófehérre meszelt falakat látott, s orrcimpáját is legfeljebb az ügyetlenül levegőbe hintett örölt bors töltötte meg, melyből nyomban prüszkölni kezdett.

A sarokban deresedő szakállú, szép kövér ember – a Főtanácsos úr – üldögélt. A főúrtól míg a legjobb helyet kapta, pedig hálátlan vendég hírében állott. Azt beszéltek róla, hogy – bár úri körökben kedvenc helyeként emlegeti a fogadót – jó, ha évente egyszer, esetleg kétszer erre veti a sors. Ilyenkor alkalmakkor azonban nem bánt fukarul sem szóval, sem tettek a fogadósnak ajánlékkal kedveskedett, s szép beszéddel tett kedvére a vendégeknek, akiket e rendkívüli napokon nemcsak kifinomult ízlésük küldött át a küszöbön, de bizony korgú gyomruk is.

– Mi kerül ma a tányéromra? – érdeklődött a Főtanácsos a pincértől – Ha ugyan kerül egyáltalán valami... – tette hozzá mindjárt foghegyről, s hogy a mondottaknak nyomatékot adjon, míves karórájára pillantott.

– Rácponty, nagyságos uram, rácponty – felelt a pincér alázattal, s ugyanakkor őszinte elragadtatással, mint azok a régi emberek, akik étel nevét csak úgy tudták kiejteni a szájukon, mintha a beszélt fogás éppen fogaik közt ficánkolna.

– No csak jöjjön hát, jöjjön! Ha az utolsó falat csúszna le most a torkomon, biz'-isten, az is késő volna – mondotta a vendég, ellentmondást nem engedve.

Szép példája volt ez annak, hogy bár a rendes emberek fajtája kiveszni kezd lassan a világból, hord még derék embert hátán a Föld, aki, ha éhes, nem ismer ellentmondást, ám ha néhány falattal csillapíthatja étvágyát, nyomban megenyhül.

Tudnunk illik azonban, hogy kedélyünk játékszer, kopott fabábu csupán, melyet legirgalmatlanabb zsarnokunk és leghúségesebb szeretőnk: hasunk táncoltat. Mogorva, s kíméletlen embert farag hálátlan gazdájából, ha az érdemein alul bánik vele, s aki ugyanezért akár rózsasöréjű menyecskejét is hátrahagyja, csak hogy szájpadrólása s egy hónapos retek rózsaszíntjének zajos randevúját élvezhesse, s aki ezekben a percekben – igaz szerelme tanúságául – az asszonyka bánat-könnyeire egy kanálka frissen reszel torma fölé hullajtott könnyecseppel válaszol; hímzett kendőjének egyik sarkával kedvese arcocskáját,

másikával pedig önnön szája szélét törölgeti. Valamirevaló has bizony nem hagyja emberét elkanászodni.

No de hová is lett a régi világ! A mai fogadóban sovány bérszónokok szívják el a derék vendégek előtt a forró húsleves és a friss, falusi tojástól sárgálló tészta illatát, rossz szó nélkül nézik, hogyan csordulnak végig a legkiválóbb levesek aranyló cseppjei megannyi bajuszon, hogy tűnnek el a konyha legkitűnőbb falatjai a városka legkiválóbb ajkai közt, miként fakaszt dalra számos notabilitást e csudálatos hely titkos varázsitala, az ágyaspálinka.

– S mindezt csaknem hét éve! – kiáltott fel a Főtanácsos, jószágos tekintetét az ifjú bérszónokra vetette, s úgy kérdezte őt: – Hát nem borzasztó?

A legény – akinek rövidke életében először volt bátorsága a Főtanácsost keresztnevéen szólíthatni – meghajtotta fejét, s így szólt:

– Nem, Mihály uram, nem is szörnyű, nem is borzasztó, mert én ide hazajárok, mert én itt itthon vagyok, s mert ugyanezért, ha üres is a bendőm, éhes én itt soha nem vagyok.

SZENDREY ILDIKÓ

Csillagok, árnyékok

ELVÁSÍK A VERES CSILLAG – Wass Albert egyik legvitatottabb regénye. Mielőtt elvászott a veres csillag, Erdélyben, egy kis faluban élt egy székely férfi: Tánczos Csuda Mózes. Egy napon a falu új komisszárt kapott, méghozzá magyarosított névvel! Ez a Dombi elvtárs kinevezte Mózsit vadőrnek. Feladata az erdőjárás, vadak elejtése. Ehhez fegyvert és engedélyt is kapott. Mózsi egészen jól kijött ezzel a komisszárral, bár nem igazán értette a párt politikáját. A párt szerint ugyanis minden a népé, de a népnek valójában semmije sem volt. Múlt az idő, s Dombi elvtárs hirtelen nagy bajba került, Moszkvából főkomisszár jött ellenőrzésre. (Bizony, már ez is bajnak számított.) Dombi semmit nem tudott volna felmutatni a nemes nép munkájából, s ezért félelem töltötte el a hír hallatán. De Mózsi, a székely ember segített rajta, saját földjét kölcsönadta közföldnek a látogatás idejére, amelyet a párt kissé enyveskező tagjai „örömmel” megmunkáltak. Meg is érkezett az elvtárs Moszkvából, s ahogy annak lennie kellett, elégedett volt a nagytiszteletű nép becses munkájával. Igen kíváncsi volt az ezt bizonyító papírokra, de Mózsi nem kis bátorsággal ezt is kijátszotta. A főkomisszár urat medvevadászatra invitálta. Útközben aztán úgy berúgott a főelvtárs, hogy sikerült vele elhitetni, hogy medvét lőtt. Lényeg, hogy megkapták a legjobb kommunista falunak járó kitüntetését. Sztálin egy hatalmas veres csillagot küldött tisztelete jeléül. Most jött ám az igazi probléma, hova is tegyék eme dicső jelképet? Mert aki arra jár, annak látni kell már messziről,

hogy ez bizony nem akármilyen falu. Hál' Istennek, Mózsinak sikerült megmenteni a templomot ama megtiszteltetéstől, hogy a toronyra kerüljön a csillag, s javaslatára egy sziklára tették a hegy oldalába, ahol tényleg mindenki megcsodálhatta, már ha akarta. Mózi jó szívvel kölcsönadott földjét kényszerrel örökbeadottá nyilvánították. S ez bizony arra kényszerítette a mi székely emberünket, hogy ismét gondolkodjon. Problémamegoldásban pedig a székely ember lekörözhetetlen, kár, hogy ezt az idegenek nem tudták. De hát mindenki a saját hibájából tanul leginkább. Nem volt ez lopás vagy csalás, csupán annyi, hogy mire megérett a törökbúza, Mózi épített egy kis „raktárt” az erdőben s behordták azt, ami az övék. Ez nem volt bűn, de azért nem is kellett világgá kürtölni. Móziék valósággal szétrombolták a földet, s vaddisznólabbal nyomokat hagytak benne. Más nem is kellett, mert az időjárás is rásegített a lepusztultság látszatának fennmaradására. Miután megtörtént a nagy „tragédia”, Mózi lement a faluba elmondani a bajt. A történet és a látszat oly mértékben megegyezett, hogy a Jóisten is elhitte volna a szörnyűséget, ha nem a saját ege alatt történik.

Ha valahol van sorsprobléma, hát itt van. A veres csillag miatt fordult fel a világ békéje. A jó rosszá vált, a lopás pedig törvénné. Ez lényegében magába foglalta a szocializmust. Magyarok és székelyek egy nyelvet beszéltek, mégsem értették meg egymást. A világnak volt egy napos oldala, amely árnyékban volt, s volt egy csillagos, ahol napkeltét hiába vártak az emberek. Felháborító volt, hogy a székely kommunista párt elnöke nem beszél románul, magyarul pedig folyékonyan tud. De mit várhattak az emberek, ha a tanárok azért verték a gyerekeket, mert azok magyarul szóltak egymáshoz. Mózi a székely ember tökéletes példája, az ugyanis akkor is segít testvérén, ha az elvesztette eszét, mert szüksége van rá, s Isten akaratából testvérek, mivel egy nyelvet beszélnek. Bolond világ volt az. Voltak, akik magyarul éreztek, mégis a román kormánynak lopták a kenyeret a magyaroktól. A románok elképzelhetetlennek tartották, hogy a magyar szó mellé pozitív jelző járuljon. Ha azt kérdezték, hogy szocialista vagy-e, a legrosszabb válasz: csak székely. Erdélybe úgy kerültek románok, hogy betelepítették őket, miután a magyarokat elvitték. Úgy deportálták őket, akár a nácik a zsidókat. Képesek voltak azt hazudni nekik a táborokban, hogy azért vannak ott, hogy hasznos polgárokat csináljanak belőlük ennek az országnak, hogy jó románok legyenek. Az ember nem hazudhat örökké, mert beteg lesz tőle. Türelmesnek kell lenni, előbb-utóbb fordul a világ, csak el ne fogyjon addigra a székely.

DÖMÉNY VERONIKA

Zárlat

Végtelen
zárlat
kő
a zsebben.

A pillák szabályos
komponáltsága lezárva.
Zöld roppanás
hirtelenül egy napba.
Magasra emelkedik
egy délelőtt.
Két ujj arckeret
Szólampárt tép el
az áradás.
Külön csonkaság
nélküled lennem
de veled

végtelen
zárlat
. kő
a zsebben.

CSIZMADIA KRISZTINA

Zöldszín lombok

Zöldszín lombok táncot járnak,
Színes lombok széllal szállnak.
Sárga lombok dérrel hálnak.
Barna lombok halált várnak.

Gyermek szívek álmod látnak.
Ifjú szívek égni vágnak.
Felnőtt szívek együtt fájnak.
S a halálban eggyé válnak.

Laza ma a hold...

Laza ma a hold. Kajak laza.
Csak himbálja magát jobbra-balra.
Tornaóra, fogyókúra.
Szájában cigi, kezében sör,
Jól meghúzza, majd hanyattdől.
S nézi a sok csillagot az égen,
Majd álmodik, hogy milyen volt régen.

JAKAB GABRIELLA

A címzetlen levél

Bérczy Károly ismeretlen dráma-fordítása

A Bérczy Károly életével foglalkozó emlékező-elemző munkák többnyire az egész életműről próbáltak átfogó képet nyújtani. Ezekben a legnagyobb figyelem Bérczy elbeszéléseire esett; ugyanakkor részletesen elemezték az *Anyegin*-fordítást, s kevésbé ismert költeményeiről is többen írtak – érthető okokból, hiszen a XIX. században, főként annak első felében jelentős volt a líra szerepe a magyar irodalomban.

Bérczy színdarabjáról és színdarabbírálatairól viszont kevesebb szó esett ezekben a munkákban. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában olvasható, kéziratban maradt *A címzetlen levél* című drámafordításának pedig egyetlen korábbi tanulmányban sem találtam nyomát.

Bérczy hagyatékának egy része 1970-ben, Balogh Károlynétól került a salgótarjáni múzeum irodalomtörténeti gyűjteményébe, s ezzel együtt a figyelem középpontjába is. Több tanulmány született akkor Bérczy kézíratairól. Ezek az írások – természetesen – nem maraszthalhatóak el, amiért nem tesznek említést *A címzetlen levél*ről, hiszen ez a mű nem a család birtokában volt, nem került tőlük hagyaték többi darabjával a múzeumba, mint Bérczy Károly személyes tulajdona. A fordítás tehát nem része személyi hagyatékának, de egy intézmény, a Nemzeti Színház hagyatékaként része Bérczy szellemi örökségének. Meglepő, de nem tesz róla említést Madácsy Piroska nagy igénnyel összeállított 1976-os könyvében¹, sem a *Bitorlott szerelem* kapcsán, sem Bérczy fordítói tevékenységének tárgyalásakor, sem a megjelent és kéziratban maradt műveket felsoroló listában.² Pedig *A címzetlen levél* Bérczy életművének fontos darabja, részletes vizsgálata eredeti művének elemzéséhez is fontos adalék lehet.

A *Bitorlott szerelem* valamint Schiller *Ármány és szerelem* című szomorújátékának hasonlóságára Kerényi Ferenc hívja fel először a figyelmet.³ A két mű összevetését a művek középpontjában álló alapkonfliktus feltűnő hasonlósága indokolja.

Miért nem említik *A czímetlen levél* című vígjátékot a Bérczyvel foglalkozó tanulmányok szerzői? Mikor születhetett a fordítás? Van-e kimutatható kapcsolat *A czímetlen levél* és Bérczy eredeti drámája között? Melyek a *Bitorlott szerelem* szerkezetének gyenge pontjai? Mennyire volt hatással Schiller *Ármány és szerelem* című szomorújátéka Bérczyre? Hogyan értékelhetjük Bérczy drámáját a német mű viszonylatában? Milyen elvárás olvasható ki Bérczy drámabírázataiból, és a *Bitorlott szerelem* mennyire felel meg azoknak?

Ebben a részben ezekre a kérdésekre keresem a választ.

***Bitorlott szerelem* – előzmények és a kézirat története**

A lírai és epikai művek mellett a pályakezdő Bérczy drámáírással is próbálkozik. 1840-ben írta egyetlen eredeti szomorújátékát *Bitorlott szerelem* címmel. Jelent már meg ekkor néhány novellája, verse, és valószínűleg számos vázlat hevert még íróasztala fiókjában is, de eredeti drámai alkotást sem 1840 előtt, sem pedig azután nem találunk életművében.

A mű megírását a műfaj iránti érdeklődése mellett minden bizonnyal világirodalmi olvasmányélményei is ihlették. Nagy hatással lehetett rá Schiller *Ármány és szerelem* című polgári szomorújátéka, melynek ismerete abban a korban hozzátartozott az általános műveltséghez. Bérczy pesti, jogi tanulmányai idején tanulja meg a német nyelvet, s így eredetiben olvashatta Schiller művét.

Karl Wilhelm Salice-Contessa, német vígjáték- és novellaíró összes műve *Sämtliche Schriften* címmel, 1826-ban jelent. Ebben található a Bérczy által magyarra fordított mű eredetije, a *Der Brief ohne Adresse* című vígjáték. Mivel Bérczy fordítása és eredeti drámája között több ponton hasonlóság fedezhető fel, feltehető, hogy a *Bitorlott szerelem* megírása idején Bérczy már ismerte Contessa vígjátékát – ha a fordítás maga később készült is el. A művet csak eredetiben olvashatta, hiszen Contessa írásai azóta sem jelentek meg magyar nyelven. A német vígjáték hatása kimutatható Bérczy Károly eredeti drámájában.

A *Bitorlott szerelem* kéziratban maradt ránk. Madácsy Piroska írja: Bérczy „nem bocsátotta bírálatra, nem próbálkozott meg előadásával, sem kinyomtatásával. (...) A Bajza-kritika a pályája kezdetén levő, érzékeny lelkű ifjú Bérczyt még szerényebbé, bátortalanabbá tette saját műveinek megítélésében. Drámát pedig eddig nem is írt, nem csoda, ha fél a nyilvánosságtól.”⁴ A kijelentés pontosítást igényel. Bérczy 1840-ben írta a *Bitorlott szerelmet*, Bajzával való heves vitája viszont 1843-ban zajlott, így 1843 előtt nem e sérelem tartotta vissza öt műve nyilvánosságra hozatalától. 1843 után valóban az elszenvedett „vereségre” lehetne fogni a hallgatást. Bérczy azonban meg akarja ismertetni művét a nyilvánossággal, éppen ezért 1846-ban eljuttatja drámáját a Nemzeti Színház akkori drámabíró bizottságához.

Bérczy eredeti színművét a bizottsági jegyzőkönyv szerint 1846. április 3-án olvasták fel az „első választmány” bírálói – Czuczor Gergely, Erdélyi János, Frankenburg Adolf és Szigligeti Ede – előtt. (Szentpétery Zsigmond, aki szintén a

választmány tagja volt, nem volt jelent.) Az ülésen összegyűlt bizottság a *Bitorlott szerelemről* a következő döntést hozta: „Bár sok tekintetben figyelmet érdemlő, jelen alakjában el nem fogadtatott.”⁵ Bérczyben tehát nem volt félelem, szerette volna nyilvánosságra hozni és előadatni művét.

Bérczy a kedvezőtlen elbírálás után visszakapta drámája kéziratát, ami 1971-ben a hagyaték többi darabjával együtt a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeum irodalomtudományi gyűjteményébe került. A Nemzeti Színház Könyvtár dokumentumai között fennmaradt kéziratos leltárkönyvben a drámának semmi nyoma.

A címzetlen levél – a kézirat története

Paulovics István „bölcsezetdoktori értekezésében”⁶ a következőket írja a *Bitorlott szerelemről*: „Ezzel a darabbal aztán végképpen búcsút is mondott a drámaírósnak. Későbbi időből maradt ugyan még fent egy négyfelvonásos vígjátéka, melyet valami Contessa után fordított „Címzetlen levél” cím alatt s a mely, mint id. Szinnyei József állítja, a Nemzeti Színház levéltárában van, de innen, minden utánjárásom mellett sem tudtam megszerezni, véleményt tehát nem is mondhatok róla. Színre nem került, nincsen meg a darabok címjegyzékében sem: valószínű tehát, hogy valamiképpen elkallódott.” Paulovics István megállapítása félrevezető lehetett a későbbi Bérczyvel foglalkozó kutatók számára.

Contessa *Der Brief ohne Adresse* című drámájának magyar fordítása valóban nem került színre, nem szerepel ugyanis a Nemzeti Színházban előadott darabok listájában⁷, sem 1903 előtt – ameddig Paulovics István vizsgálta – sem azután.

A Nemzeti Színház régi irattárának dokumentumait 1937-ben, Németh Antal igazgatósága alatt szállították az Országos Levéltárba. Az átszállítás lebonyolítását, s a levéltárban való rendszerezést Pukánszky Kádár Jolán végezte; ő írta meg a Nemzeti Színház százéves történetét⁸ is. Minden bizonytalansággal 6 volt az utolsó, aki még teljes egészében láthatta ezeket az iratokat, ugyanis hét évvel később, 1945-ben, a vár ostromakor bombatámadás érte a levéltár épületét, s az oda átszállított valamennyi, korábban Nemzeti Színházi irat megsemmisült.⁹

Míndez magyarázatul szolgálhat arra a kérdésre, hogy miért hallgathatott Bérczy fordításáról az eddigi szakirodalom. Hiszen Szinnyei József a fordítás fellelhető helyeként a Nemzeti Színház levéltárát jelölte meg¹⁰, Paulovics István idézett állítása szerint a levéltári dokumentumok között nem talált rá, a pusztításnak pedig éppen a levéltári iratok estek áldozatul. Az 1845 utáni kutatókat megtéveszthette ez a megnevezés a kézirat pontos helyét illetően, így joggal gondolhatták, hogy ha Bérczy fordítása fellelhető volt is a színház levéltárában, az a többi irattal együtt bizonyára megsemmisült.

A címzetlen levél azonban szerencsére nem a levéltári iratok között volt, hanem a Nemzeti Színház Könyvtárában, ami a második világháborút sértetlenül élte túl, a Vígszínház és a Népszínház könyvtáraihoz hasonlóan. Ezek a gyűjtemények a háború után állami tulajdonba kerültek, s a nagy mennyiség, valamint a dokumentumok sajátos jellege hamarosan egy önálló tár létrehozását tették szükségessé. 1949-ben így alakult önálló gyűjteménnyé az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti Tára.

„A Nemzeti Színház (...) gyűjteményének kiemelkedő értékét jelentették az 1837-től bemutatott drámák sűgő- és rendezőpéldányai. Jelentékeny részük nyomtatásban sohasem jelent meg, tehát a XIX. századi magyar drámatörténeti kutatás mellőzhetetlenül fontos forrásai.” – írja Németh Antal.¹¹ Bérczy Károly Comtessa-fordítása, az előadást meg nem élt, kiadásra nem került kézirat, *A címzetlen levél* című vígjáték tehát ennek az értékes gyűjteménynek egyik darabja.

Bérczy fordítását a Nemzeti Színház könyvtára őrizte meg, amiből arra következtethetünk, hogy a kézirat mindenképpen kikerült Bérczy kezéből. Nagyon valószínű, hogy vígjátékát is benyújtotta a színház drámabíró bizottságának, de a véleményezés után a kéziratot nem kapta vissza. Így kerülhetett az a Nemzeti könyvtárba. A megmaradt bizottsági jegyzőkönyvekben – melyek a bizottsághoz beérkezett, pályázó drámák címét, és a velük kapcsolatban hozott döntéseket tartalmazzák – csak a *Bitorlott szerelemre* találtam rá, Bérczy fordításáról nincs szó benne.

A Szigligeti által szerkesztett, 1837-es évszámmal ellátott „*A Pesti Magyar Színház Könyvtára sorszám szerint*” című kéziratot „*leltárkönyvben*” viszont ráakadtam Comtessa drámájára¹²; a *Címzetlen levél* című vígjátékot 648-as tételszámmal tartotta nyilván a Nemzeti Színház Könyvtára. A dokumentum beérkezésének pontos idejét azonban nem jelölte. A 693-as számú drámától – a leltárkönyvi bejegyzés szerint – az összes művet 1843. január 1-e után iktatták be. Így tehát biztos, hogy *A címzetlen levél* magyar fordítása 1843 előtt készült el. Mivel a Drámabíró Bizottsági Jegyzőkönyvek közül a legkorábbi fennmaradt kézirat 1846-ból való, valóban nem találhatunk bennük semmit a vígjátékkal kapcsolatban. Lezárható tehát a Nemzeti Színház kéziratának e szempontból való további vizsgálata.

Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában a dokumentumok eredeti, Nemzeti Színház leltári számozását is megtartották. Bérczy Károly *A címzetlen levél* című vígjátékfordítása a C 52-es számú dokumentum.¹³

Karl Wilhelm Salice-Contessa

A két dráma cselekményének ismertetése előtt még egy kényszerű kitérőt kell tenni *A címzetlen levél* eredetijének szerzőjéről.

Karl Wilhelm Salice-Contessa német novellista és vígjátékíró Hirschbergben született, 1777. aug. 19-én. Jogot tanul, majd novellákat, groteszk, démonikus erővel teleszótt romantikus meséket, hatásos vígjátékokat (*Das Rätsel; Magister Rösslein; Der Findling; Talisman*), verses drámákat írt. Ismerte E.T.A. Hoffmann-t – kapcsolatuk 1814-től kezdődött –, s ezután lett tagja a Hoffmann köré csoportosuló ún. Serapion testvéreknek. A tájfestéssel is foglalkozó Contessa Berlinben halt meg, 1825. június 2-án.

Sämtliche Schriften című összes műveinek kiadványa 1826-ban, kilenc kötetben jelent meg Lipszében. *Der Brief ohne Adresse* című vígjátéka a kiadvány első kötetében olvasható. Magyar nyelven csupán egy-két Contessa-vers olvasható.¹⁴

A két dráma kapcsolata

Mindkét művet szükségesnek tartottam hosszan idézni, részben azért, mert eddig ki nem adott kéziratokról van szó, s cselekményük meglehetősen bonyolult, részben pedig azért, mert a két dráma közötti kapcsolat így válik jól láthatóvá.

A *Bitorlott szerelem* kapcsán esett szó arról, hogy a mű megírása idején Bérczy feltételezhetően már ismerte a német vígjátékot, s az hatott eredeti drámájára is. Ezt a megállapítást néhány itt említendő hasonlóság is alátámaszthatja.

Mindkét mű polgári közegben játszódik, a családfo mindkét esetben gazdag kereskedő. A fordítás nem tartotta meg a szereplők eredeti német neveit, az alakok magyar nevet kaptak, mint például *Irma*. Ez a név előfordul a *Bitorlott szerelemben* is, bár a személy ott nem lép színre. A bonyolult történet a vígjáték fontos kelléke, melynek alakításában a Lajos múltját felfedő levél játszik fontos szerepet. A *Bitorlott szerelem* középpontjában is egy, a végkifejlet szempontjából nagy jelentőségű levél áll: Iván Mollnerhez írt levele, mely Volfan kezébe kerül, s ez befolyásolja a mű tragikus kimenetelét.

A vígjáték bővelkedik szellemes párbeszédekben, helyzetkomikumokban; így a megjelenő negatív alakok rossz szándékuk ellenére is rokonszenvesek maradnak. Az eredeti drámában Volfan tetteire azonban nincs felmentés, az ő jellemében megtöbbszöröződik Károly és Szögleti minden gonoszága. Volfan kapzsi, mint Károly, aki azért akarja feleségül venni Irmát, mert csak úgy lehet övé apja öröksége. De számító is, mint Szögleti, aki reménykedik, hogy végül övé lesz majd a lány: „A pénzzel talált gyermek meg nem kapja, az öreg nem kell neki, az ifjút nem szenvedheti, s így majd elmúlik egy-két év. Lajossal való viszonya elidegeníti a kéréket, (...) Az évek szaporodni fognak, s a leány szorongva néz körül fejkötő után. Ekkor egy szép, s legjobb években álló férjfiú kopog az ajtón, ez örömmel nyitattik fel neki, s Szögleti boldog lesz.”¹⁵ (III. felvonás 17. jelenet) Ez a kivárás a taktikája Volfannak is.

Az „elhallgatott múlt”, a „talált gyermek”, apa és fiú egymásra találása a történet végén, szintén mindkét műben meglévő motívumok. Ám ezek a romantikus kelléktár eszközei, véletlen egyezések is lehetnek. A vígjáték és a tragédia közötti rokonságot leginkább az „idegen” alakjának megjelenése támaszthatja alá. A *címzetlen levélben* is a *Bitorlott szerelemben* is a negyedik felvonás utolsó jeleneteiben lépnek színre, hogy segítségükkel, az általuk ismert igazság felfedésével feloldódjon a konfliktus. Paulovics István többek között e szereplő miatt tartja elhibáztattnak a *Bitorlott szerelem* szerkezetét. Úgy véli, Bérczy annyira túlbonyolította drámája cselekményét, hogy azt csak egy új alak beiktatásával tudta lezárni.¹⁶ Álláspontom szerint azonban ez az alak nem Bérczy saját találmánya, annak mintájával a *Bitorlott szerelem* megírása előtt Contessa vígjátékának olvasása közben már találkozhatott. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a két mű, az eredeti dráma és a fordítás, közel egy időben születhetett. A Nemzeti Színház megmaradt kézírataiból ugyanis kiolvasható, hogy a *Címzetlen levél* 1843 előtt már a könyvtár tulajdonában volt, tehát nagyon is valószínű, hogy Bérczy egy-két évvel korábban kézbe vette a *Der Brief ohne Adresse* című darabot.

Maga a fordítás azonban minden bizonnyal valóban csak később készült el. Az igényes megformáltság, a gördülékeny megfogalmazás, a változatos stílus mind azt bizonyítják, hogy gyakorlott író műve.

Felmerül a kérdés: mennyiben hű a magyar vígjáték az eredeti német szöveghez? A két szöveg összevetésére mindeddig még nem került sor, ezért bármilyen megállapítás csak feltételezés lehet. Bérczy egy hozzá érkezett vígjáték-fordítás értékelése során elmarasztalja a szerzőt, amiért az a német cselekményt Magyarországra helyezi ugyan, s az alakok neveit is magyarosítja, de a főszereplőt mégis a tipikus német „polgármesterségben” hagyja, pedig ha magyar ügyvédet „csinált” volna belőle, a magyar közönség előtt népszerűbb lenne.¹⁷ Ez a bírálata 1864. április 9-én született. Ha Bérczy hasonló esztétikai szempontokat követett 1843 előtt is, elképzelhető, hogy a *Der Brief ohne Adresse* fordításában néhány helyen magyar viszonyokhoz igazította a történetet, ahogy az a korszak drámafordításai esetében is gyakoriak voltak. Az igazítás bizonyára nem jelentett lényegyet érintő változtatásokat.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy Contessa vígjátéka hatással volt Bérczyre a *Bitorlott szerelem* megírása idején. A két mű vizsgálata, a német és a magyar szöveg összevetése még további kutatásokat igényel.

JEGYZETEK

1. Madácsy Piroska: *Bérczy Károly* (Szeged 1976)
2. Később született tanulmányaiban sem említi a fordítást. Pl.: Madácsy P.: *Újabb adalékok Madáchról és Bérczyről*. In.: VIII. Madách Szimpózium (Madách Irod. Társ., 2001. 15-46)
3. Kerényi Ferenc: *Bérczy Károly írói hagyatéka* (It. 1971., Új folyam III./1. szám, 668-682. l.)
4. Madácsy Piroska: *Bérczy Károly* (Szeged 1976)
5. OSZK SZT *Nemzeti Színház Drámaírói bizottsági jegyzőkönyvek*, Kötetes iratok 682 (1846-1851). 5. f.; 26. pont; (Tizenhatodik ülés 1846. április 3.)
6. Paulovics István *A magyar sportirodalom atyja* (Új Magyar Szemle, 1903. 2. szám)
7. A Nemzeti Színház másora 1837-1964, In.: *A Nemzeti Színház* szerk.: Székely György (Gondolat Budapest, 1965)
8. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története* I-II. kötet (Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1940) Kétkötetes munkájában ő sem említi sem Bérczy Károlyt, sem Contessát, sem *A címzetlen levél* című vígjátékot.
9. Németh Antal: *A Nemzeti Színház iratainak sorsa* In.: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965-1966*; Budapest, 1967; 247-255. p.
10. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái* (1. kötet, Bp., 1891)
11. Németh Antal: *A Nemzeti Színház iratainak sorsa* In.: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965-1966*, Budapest 1967
12. *A Pesti Magyar Színház Könyvtára sorszáma szerint* (Tekintetes Bajza József úr igazgatósága alatt szerkesztette Szigligeti 1837) OSZK SZT *Nemzeti Színház Könyvtári nyilvántartások*, Kötetes iratok 849, 850
13. Pontos leltári jelzet: N.Sz. C 52.
14. *A Pallas Nagy Lexikona*, IV. kötet; Budapest, 1893; *Világirodalmi Lexikon*, 2. kötet; Akadémiai Kiadó Bp., 1972; *Deutsche Literaturlexikon* (A. Francke AG Verlag, Bern 1969); *Kindlers Neues Literatur Lexikon* (1989 Kindler Verlag GmbH, München)
15. OSZK SZT N.Sz. C 52. *A címzetlen levél*
16. Vö: Paulovics István: *Bérczy Károly élete és jellemzése* (Bp., Politzer Zsigmond és fia, 1903)
17. Vö. Bérczy Károly bírálata „Benedix” *Napamasszony* című vígjátékáról (OSZK KT; *Analekta* 601)

GAÁL JÓZSEF

Szabó Tamás Balázs János naiv festő köztéri szobortervéről

Balázs János művészetét és személyiségét kifejező szoboremlékmű modelljét nézve méltán állíthatjuk, hogy a legavatottabb művész kezébe került ez a feladat, mert Szabó Tamás gyermekkorától – közös sorsban osztozva, közvetlen személyes, atyai barátság által ismerte – figyelemmel követhette az idős művész munkásságát. A személyes közelség által a remeteként élő festő és költő belső életét a már rég el-tűnt, sajátos miliőben ismerte és értette.

Balázs János festő, Török Sándor és Mokry-Mészáros Dezső mellett a legfontosabb magyar művész, aki a tudattalanból táplálkozva álomszerű, archaikusnak tűnő víziókat teremtett. Balázs János festészete nemzetközi hímnévként örvend, elsősorban Oto Bihalji-Merin művészettörténész jóvoltából, aki a világ naiv művészeit összegyűjtve számos könyvet írt és le és lexikont szerkesztett róluk. Balázs János művészete minden kiadványban szerepel, nyugodtan mondhatjuk, hogy egyike a világon legismertebb magyar művészeknek.

A modern művészek – Hans Arp, Paul Klee, Jean Dubuffet és még nagyon sokan – a naiv művészek munkáiban, gyermekrajzokban és az elmebetegek műveiben fedezték fel azt az utat, ami visszavezethet a mágikus művészethez. A múlt század művészetében fontos volt tudattalanban való lemerülés, a belső lelki motívációk művészi feltérképezése.

Balázs János festészete költői rácsodálkozás, igazából csak érzelmileg lehet megközelíteni, a racionális képelemzés elvesz erejéből, de mégis fontosnak találom munkáinak stiláris elemzését, mert munkái organikus fejlődést mutatnak, érzésének tökéletesedő közvetítői a festmények. A festészet mellett írással is foglalkozott, versei egyszerű és őszinte közlések, minden cirkalomtól mentes vallomások, a magányosan töprengő ember letisztult bölcsessége. Remeteként, önkéntes visszavonultságban, kívülről szemlélte a világot, látszólag egyhangúnak tűnő életmódja mögött vívódó szellemi életet élt. Belső víziókká fokozta érzéseit, sajátos jelképrendszerével egyszerre érzi, mesészerű, de ugyanakkor tragikus felhangú világképet alakított ki. Tudatosság és ösztönösség szétválaszthatatlanul összefonódott munkásságában. Elzártága által tudta megtartani képteremtő erejét, öntörvényű fejlődését nem, zavarta, külső kényszer, bár utolsó éveiben a médiák felfedezése miatt és a tudományoskodó megközelítés hajszoltta tette. Az álságos siker összevarhata, testi és lelki bajokkal lebénulva, magatehetetlenül halt meg 1977-ben.

A szegénységben élő művész csak puritán életével volt képes megtartani ártatlan, időtlen világlátását. Nagyon sok munkájára jellemző a nyers megfogalmazás, de ez a primitívizmus már az első munkáinál a kifejezés erejével párosult. Ösztönösen, vagy tudatosan eljutott az archaikus látásmódhoz, de nyugodtan kijelenthetjük ez a hajlam, ez a csíra láthatatlanul fejlődött, és alig tíz év alatt egy egész életművet termelt.

Óstehetség volt, aki átugorva minden szabályt szinte médiumként felszínre hozott egy szellemi világot. A cigánytelep kezdetleges ábrázolásától eljutott a szimbolikus, kép-összevonás módszeréhez, amikor egy kompozícióban kozmikus történetláncolatot képes összetömríteni. Már első munkáiban is a mindennapiságból kiemelt motívumok együtt szerepelnek a belső látomásokkal. Ebben a szikár, egyszerű, de mély érzésű emberben a belső megtapasztalások vízióvá, burjánzó mesévé alakultak. Ember, állat, növény kapcsolódásából sajátos és egyéni ikonográfiát hozott létre, amelyben a történelmi víziók, a magyar és cigány nép meséi, mitikus történetei egyszerűsödnek az emberi lét általános emblémáivá.

Mindez időtlen, paradicsomi őállapotként jelentkezik, az archaikus lét valóságként, mert a képmás és a valóság lényében azonossá válik. A figurák sokszor egy sodródó ritmus által idomulnak egymáshoz, vagy egy lüktető, ornamentális egységben oldódnak fel. Expresszív túlzás és stilizáló dekorativitás mellett a képelemek egységes ritmussá, áramlássá fejlődnek. A nyers megfogalmazást sokszor, szinte szecessziós hajlékonysággal, ornamentális absztrahálással ellenpontoszza egy képen belül. Fokozatosan közelít az univerzális képi világot kialakító örvényhez, kitölti a felületet, sokszor megfoghatatlan, zárt körvonalú formák kapcsolódnak a figurákhoz. „Akkor is lehet festeni, mikor az ész tombolva ellenáll, de az ecset már formát keres, a lét mögül előráncigálja a valót” – idézi F. Mihály Ida a művész szavait az *Ecsettel és írónnal* című, a művész önéletrajzát, verseit és képeit tartalmazó kötetben, amely közvetlenül a halála után jelent meg. Balázs János a maga módján megfogalmazta alkotói látásmódját, mely lényegét tekintve azonos a szürrealisták felfogásával. Jelképek, szimbólumok, szimbólum láncolatok elvont filozofikus felfogásról árulkodnak, de munkái elsősorban érzéki, költői – mondhatjuk: mitopoétikus – képek, ahol a tudatalatti a fő irányító. Egy évtizednyi festészeti munkásság alatt számos stílus és formatörekvés került felszínre: az egyszerű tájkép, a narratív, elmesélő színpadiasság, a cégérszerű emblematis és ornamentális felfogás, végül az előbb említett folyamszerű képépítés. Stilizáló hajlama által mindig egységes formarendet alakított ki egy képen belül, így az emberi, állati és növényi motívumok egyenrangú, egymásból felépülő képépítő elemekből állnak. Panteista felfogás ez, de sokszor bizarr és groteszk megfogalmazása ironikus, meszeszerű és egzotikus kultúrák világai kapnak új jelentést.

Balázs János festészete és költészete egyedülálló, érzelmi kisugárzását és őszinteségének erejét nem lehet kikerülni. Munkássága nem egy kontroll nélküli kitérülködés, hanem sajátos és egyéni világlátás, amelyben a mitikus emlékezés és a lét rejtelmessége fejeződik ki..

Szabó Tamás ismerve a művész belső vívódásait, önmagával vitatkozó, a világ sorsáért aggódó keserű töprengéseit, megkettőzött szimbolikus szoborkompozíciót készített. A heroikus szellemi lény már halhatatlanként a kozmikus világba réved, az esendő és öngyötrő lélek, mulandó testben lakozva szemléli a másik ént. Ez a kettőség, amely minden sorsával vitatkozó ember sajátja, Balázs János lelki alkatában és művészi világfelfogásában még erősebb volt, így a szoborkompozíció érzékletesen jeleníti meg ezt a létállapotot. Visszavonultságban és szegényben élő művész rejtett énje, a filozofikus, a világot kívülről figyelő bölcs, aki a nélkülözések ellenére is megtartotta méltóságát, már megmintázott, örökéletű portréként szerepel a mintázó állványon, ezáltal bekerült a művészeti emlékek panteonjába.

GHYMES: Éghymese

Az együttes minden megjelenő albuma hoz valami újat. Ez az újdonság – jelen esetben a komolyzenei illetve a dzsesszes hangzásvilág bekúszása egyes dalokba – mindig a már meglévő keretbe illeszkedik. Ez az évtizedekben mérhető érlelődési folyamat teszi a Ghymest az ezredforduló összegző típusú zenei jelenségévé.

Úgy vélem, az albumnak van fő témája, mely a tizenegy igen különböző világú dalt mégis összefűzi. A versnek is tekinthető dalszövegek egytől egyig értelmezhetőek a *milyen művészi szerep keretei között szólal meg a lélek?* kérdése felől. Néhány utalást számba véve járjunk utána ennek! A lemezborító bárányfelhős, lila egén élénksárgán fénylik a telehold, ősképi szarvas érinti hozzá agancsának két ágvévét, mintha tartaná vagy mintha bemérné, tizenegy fokú létra nyúlik feléje. Miféle regét, miféle mesét rejt e jelképekben beszélő kép?

Úgy tűnik, a művész minden eddigénél tudatosabban vállalja égre tekintő mozdulatát. De nem csak vállalja, közönségének hirdeti is: „Nézz fel végre, látnod kéne / Az ég igazát” (*Kalapács*). Ha van az égnek igaza, akkor beszélni is tud. Ha beszél, akkor nyilván hallgatja is valaki. A beszélő ég csak az őt értő lélekkel együtt gondolható el. Az értő lélek közvetítő helyzetbe kerül. Az lesz felismert és választott szerepe a világban, hogy megélje és művészileg – varázslat keretében – ki is fejezze az égi igazat.

Amiképpen a lemezborító ege egyszerre éjszakai és nappali, azonképpen

Szarka Tamás versei egyszerre érthetők és rejtélyesek. A külön-külön értelmes és erőteljes megfogalmazások csak lazán kötődnek egymáshoz. Az így létrejövő szövegek álom- illetve látomászerűvé színezik át a megidézett valóságot. A művek egységét felerészben az éber én, felerészben pedig az álmodó mély-én szervezi. E beszéd egyszerre ígész és sejtelmesen ígérő – olyan, amilyennek a rege-szarvas által jelképezett teremtő hatalom megszólalását gondoljuk. „Tűz, víz a kezébe”, / Százszor megígérte, / Úgy se vége, úgy se vége. // Mégis megy a mélybe, / Látod: megígérte, / Vissza, vissza, vissza nem kapom.” (*Tűz, víz*). Rejtélyes e sorok jelentése. Talán egy látomászerű nőalakról van szó, aki maga a Hold... Csak annyit állíthatunk, hogy sorsszerűen megígéződött, és ez minden korábbi maradásra vonatkozó ígétét felülírta.

E tizenegy dal ebben az összefüggésben megannyi kísérlet, mellyel a lélek e tovatűnő alak – aki őrangyala is? (*Érdem*) – közelségét megéri. A borító oldalain feltehetően ezért látunk olyan létrákat, melyek hangsúlyosan nem érik el a Holdat. Mindazáltal a létra a felfelé törekvős elemi szenvedélyét sugallja. És valóban, e tizenegy dalban egyre igényesebb, egyre mindent-felölelőbb zeneiséggel, egyre tépettebb mondanóval és egyre erősebb nyugalomvággyal találkozunk. Bizonyára nem tévedünk nagyot, ha e költői és zenei jelenséget – Holddal, éggel, igazságigénnyel, felfelé mutatással, ígézettel és ígéttel, látomászerűséggel, rege-

szarvassal, létrával, tépettséggel, nyugalomvágygal, az értelmet mozaikká bontó és rejtéllyé rendező szenvedélyességgel – az archaikus táltos szerepkör modern művészi megformálásaként értelmezzük.

Az énekes-zenész művész közönségével szinte közvetlen és napi kapcsolatban áll. A költészet mai társadalmi jelensége felől nézve: meglehetősen szokatlan helyzet. Mégis, úgy érzem, ez a természetes. Itt nemigen lehet mellébeszélteni. Itt minden pillanat és minden mozdulat ezer és ezer szempár várakozó tüzeiben ég. Itt megérezheti a művész, hogy ki tudta-e mondani a jelen ígéit a modern kor nyelvén: „Égbe szállatok, most látom csak / Vér – szabadon” (*Vér – szabadon*). Ezen az álláshelyen a művészi személyiség lehetőséget kap arra, hogy súlyos érzelmi kisugárzások közepette megélje a jézusi sors jelképbe sűrített lényegét. „Ennétek, itt vagyok” (...) „Álmodom sosemvolt álmotok, / Boldogság rajtatok”. (*Tűz, víz*). Úgy vélem, aki ennek a sorseseménynek tanúja lehet, az részvevőjévé is válik.

A Ghymes mindig továbbblépő, önmagát mégis mindig megőrző együttes. A józan rajongók, a józan kritikusok, a

józan filozófusok és közcelekvők (vannak ilyenek?) pontosan ezt a továbbblépő megőrződést várják a művésztől. Persze olyanok is akadnak, akik saját várakozásaikat kérik számon az együttesen, vagy egy korábbi hangzásvilághoz tapadtan fanyalognak. A művésznek szinte kötelessége az újítás, a kísérletezés. Abban a pillanatban, amikor ismételni kezdi magát, már meg is fulladt. Ám az ihlet kétséges valami: vagy adatik, vagy nem. A befektetett munka, a kényszerű áldozatok legfeljebb elévülő érdemeket szerezhetnek az alkotónak. Égi szempontból is kényes a kérdés: „Kapna-e tőlünk annyi kegyelmet, / Mint amit érdem annyira kerget?”. Akár igen, akár nem, e tizenegy énekelt vers szerzője pontosan tudja, hogy maga csak addig fontos, ameddig alkot. Aztán elejtik. Alkotni pedig csak addig képes, amíg sikerül ráhangolódnia arra a megfoghatatlan valamire/valakire, aki az ígézet tüzeit és vizét a kezébe helyezte: „nélküled / Nem is vagyok”; amíg jelképes eledelül ezt a mélyebb önmagát kínálja a közönségnek.

(Kiadja a Rock Hard Records – 2004-ben.
Ára 4 400 Ft)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Koncsek József (*Magyarnándor*), Magyar Barna (*Szeghalom*), Széki Patka László (*Veszprém*), Szokoly Tamás (*Veszprém*), Bozó Gyula (*Salgótarján*), Császtvay István (*Bp.*), Gáspár István Gábor (*Salgótarján*), Jasper Gyula (*Bp.*), Kellei György (*Veszprém*), Pákovics Miklós (*Győr*), Marafkó László (*Bp.*), Tandori Dezső (*Bp.*), Bakonyi István (*Székesfehérvár*), Kovács Tibor (*Rimaszombat*), Pekár István (*Herencsény*), Boros Sándor (*Bp.*), Máté Lászlóné (*Salgótarján*), Bán Mihály (*Veszprém*), Zsibói Gergely (*Bátonyterenye*), Juhász Péter (*Várpalota*), Szendrey Ildikó (*Veszprém*), Dömény Veronika (*Lucfalva*), Csizmadia Krisztina (*Nemesvámos*), Jakab Gabriella (*Salgótarján*), Gaál József (*Bp.*), Fodor Miklós (*Rimaszombat*)

Földön, épen,
a napvilágban;
bus titkoknak mélyén,
amikor csirizés váltam:
elkösdőnek néma
lele ruditra ar árvaságra,
mert a sületésen
nem itten
jajongott répbé:
a letűnt korbán:
mésse távol,
idegenben, máshol
találkozott énem
a nyers-mestakó sorsal.
Ide csak gyerekeknek
körtött Ányám,
s már az ifjuság
korai hajnalán
megvilágosodott
az a sok eresnyi nap,
melyeknek alkonyá
fénylik, napny borong;
én jajongok talán?
Vagy a sors engem sivat.!?

Balázs János.

Bencze Péter: Kiszáradt fa

